

Izdajatelj in založnik: Zavod RS za šolstvo

Predstavniki: dr. Vinko Logarj

Uredniški odbor:

Dragica Babič, Gimnazija in ekonomska srednja šola Trbovlje,

Jana Bec, Osnovna šola Prule,

dr. Marjan Drnovšek, ZRC SAZU, Institut za slovensko izseljenstvo in migracije,

Špela Frantar, Gimnazija Bežigrad,

Štefan Harkai ml., Osnovna šola Puconci,

Brigita Praznik Lokar, Osnovna šola Milana Šušteršiča, Ljubljana,

Damjan Snoj, Osnovna šola Preserje,

dr. Mojca Šorn, Inštitut za novejšo zgodovino,

Srečko Zgaga, Gimnazija Poljane.

Odgovorna urednica: mag. Vilma Brodnik

Naslov uredništva: mag. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Parmova ul. 33, 1000 Ljubljana, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50, e-naslov: vilma.brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Simona Vozelj

Jezikovni pregled: Tine Logar

Prevod povzetkov v angleščino: mag. Gregor Adlešič

Oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj

Računalniški prelom in tisk: Design Demšar d.o.o., Present d.o.o.

Naklada: 490 izvodov

Slika na naslovnici: Naslovnice starih časopisov. (Vir: dLib.)

Naročila: ZRSS – Založba, Nataša Bokan, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/300 51 99

Naročnina:

40,26 EUR – cena dveh dvojnih števil za šole in ustanove

31,73 EUR – cena dveh dvojnih števil za posameznike

29,36 EUR – cena dveh dvojnih števil za dijake, študente in upokojence

21,80 EUR – cena dvojne številke v prosti prodaji

48,31 EUR – cena dveh dvojnih števil za tujino

© Zavod RS za šolstvo, 2014

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

REVIJI NA POT

Časopisi predstavljajo bogat vir informacij o različnih zgodovinskih dogodkih in pojavih, zato jih je smiselno v večji meri vključevati v pouk zgodovine. Ob njihovi uporabi pa lahko učenci razvijajo tudi kritično mišljenje in večperspektivni pogled na zgodovino. Tematsko številko revije Zgodovina v šoli tako namenjam vključevanju časopisov v pouk zgodovine.

Članek Časopisna zgodovina od Vodnika do spleta prinaša zgodovinski pregled izhajanja slovenskih časopisov od Vodnikovih Lublanskih novic prek Kmetijskih in rokodelskih novic, do obeh vodilnih političnih časopisov – Slovenec in Slovenski narod. Nadalje je predstavljeno delovanje cenzure, ki je dosegla enega od vrhov med prvo svetovno vojno, razložene so značilnosti komunističnega tiska z delovanjem samocenzure, prikazan pa je tudi obseg demokratizacije tiska po vpeljavi večstrankarskega sistema in nastanku samostojne slovenske države. Razmislek je namenjen izzivom, ki jih sodobnemu časnikarstvu prinašajo spletne objave novic in spletni časopisi. Za pouk zgodovine je pomembna digitalna objava starih slovenskih časopisov, ki so dostopni v Digitalni knjižnici Slovenije (dLib.si na <http://www.dlib.si>). Na spletni domeni se nahajajo vsi letniki Lublanskih novic, Kmetijskih in rokodelskih novic, Slovenca in Slovenskega naroda ter drugih časopisov, ki so izhajali na Slovenskem. V didaktičnem članku o časniku Slovenec in arhivskem gradivu šole so prikazane možnosti, ki jih omogoča uporaba časopisnih virov, skupaj z ohranjenim arhivom šole, pri obravnavi prve svetovne vojne v osnovni šoli. Članek je obogaten z delovnimi listi z odlomki iz časnika Slovenec in arhivskega gradiva šole ter dejavnostmi za učence. Kako se lahko uporabi regionalni časopis pri obravnavi slovenske osamosvojitvene vojne, je predstavljeno v članku o uporabi časopisa Gorenjski glas pri pouku zgodovine. Takšna obravnava tudi narodno ozavešča in opominja, saj Slovencem osamosvojitve ni bila podarjena, ampak smo si jo izborili. Mladim generacijam pa bo zaupano, da državno samostojnost in pluralno demokratično družbo ohranijo. Tematski del zaokroža članek o vlogi Imre Agustiniča in njegovega časopisa Prijatelj pri narodnem bujenju Prekmurcev z idejami za vključevanje odlomkov iz časopisa v pouk zgodovine.

Preostali didaktični članki prinašajo zanimive in kakovostne zamisli za obravnavo secesije ob vodenem ogledu in zgodovinskem terenskem delu na Miklošičevi ulici v Ljubljani, za obravnavo zgodovine cehov z aktivno udeležbo na arhivskih delavnicah v Zgodovinskem arhivu Celje ter medpredmetno obravnavo prve svetovne vojne z branjem izbranih literarnih del. Članek prinaša obnovo šestih literarnih del ter razmišljanja dijakov ob njihovem branju.

Revijo zaključujeta pregledni članek o ustanoviteljici prvega perzijskega imperija, dinastiji Ahajmenidov, ter članek o mednarodni mladinski akademiji v Ljubljani, ki so se je udeležili najboljši mladi raziskovalci novejšje zgodovine v okviru tekmovanja Eustory.

Vabljeni k branju!

Mag. Vilma Brodnik, odgovorna urednica

Reviji na pot

ČASOPISI PRI POUKU ZGODOVINE

Dr. Bernard Nežmah:

- 2 Časopisna zgodovina od Vodnika do spleta

Janja Bec:

- 10 Časnik Slovenec in arhivsko gradivo šole kot vir za preučevanje prve svetovne vojne v 9. razredu

Alenka Pipan:

- 33 Osamosvojitvena vojna na Gorenjskem v Gorenjskem glasu

Štefan Harkai:

- 48 Imre Agustič in njegov »Priatelj«

PRIMERI DOBRE PRAKSE ZA OSNOVNO ŠOLO

Goranka Kreačič:

- 53 Voden ogled po secesijski Ljubljani za učence 9. razreda

Dr. Aleksander Žižek, Bojan Rebernak, Bojana Aristovnik:

- 60 Zgodovina cehov na slovenskem Štajerskem in arhivska delavnica Cehi v Zgodovinskem arhivu Celje

PRIMERI DOBRE PRAKSE ZA SREDNJE ŠOLE

Bojana Modrijančič Reščič:

- 68 Prva svetovna vojna med mladimi na strokovni šoli

IZ ZGODOVINOPISJA

Dr. Dragan Potočnik:

- 81 Prvi perzijski imperij

SEMINARJI

Tamara Čakić

- 92 Eustory Youth Academy 2013 v Ljubljani med 6. in 13. 10. 2013

- 94 Abstracts

Dr. Bernard Nežmah, Fakulteta za medije, Ljubljana

ČASOPISNA ZGODOVINA OD VODNIKA DO SPLETA

UVOD

Članek predstavlja zgodovino slovenskih časopisov od prvih začetkov konec 18. stoletja pa do aktualnega stanja v drugem desetletju 21. stoletja. Razdeljen je na šest poglavij: »Prvi slovenski časnik »Lublanske novice«, »Začetek permanentnega časnikarstva s pojavitvijo »Kmetijskih in rokodelskih novic«, »Zgodovina cenzure«, »Komunistični tisk«, »Časniki po osamosvojitvi Slovenije« in »Tiskani časopisi v konfrontaciji s spletnimi časniki«.

PRVI SLOVENSKI ČASNIK »LUBLANSKE NOVICE«

Pri določanju začetka izhajanja časopisov na Slovenskem moramo upoštevati kulturni kontekst časa. Konec 18. stoletja se poleg uradnega jezika latinščine, v katerem so, denimo, pisane krstne knjige, uveljavita dva jezika žive govorice – nemščina in slovenščina. In skoraj sočasno sta v Ljubljani začela izhajati »Laibacher Zeitung« (1778) in »Lublanske novice« (1797). Toda časnika nista bila le vzporedno čtivo v dveh jezikih, temveč sta že ob začetku svojega sobivanja tekmovala v časovnem ritmu. »Lublanske novice« so prihajale med bralce ob sredah in sobotah, »Laibacher Zeitung« pa ob sredah in nedeljah.

A ker je tema članka zgodovina slovenskega časopisja in ne zgodovina časopisja na Slovenskem bo začetni premislek veljal osebnosti Valentina Vodnika, ki je bil ustanovitelj, urednik, novinar, tehnični urednik in korektor.¹ Njegov projekt je bil veličasten – »Lublanske novice« je ustvarjal en sam človek.

Vprašanje, ki se zastavlja samo: »Kaj je bila kulturna dediščina, iz katere je prvi slovenski pesnik ex nihilo ustvaril prvi slovenski časnik?«

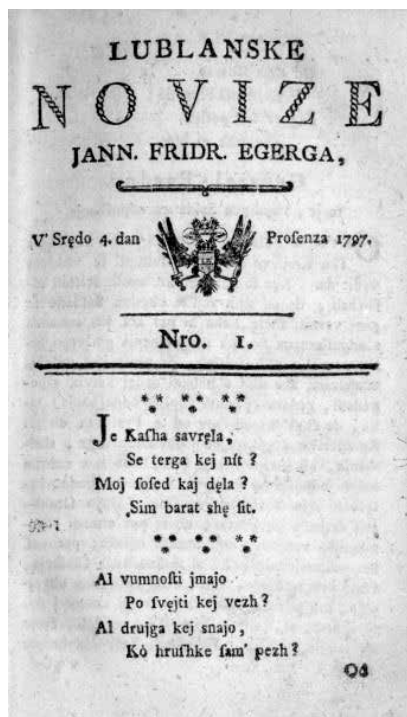
Valentin Vodnik (1758–1819) je bil intelektualec, najprej kot župnik, potem ko je opustil duhovniško službo, pa kot profesor na gimnaziji, pesnik in izdajatelj več zvezkov »Pisanic«, basnopisec, avtor voščil in ugank v verzih, pisec anekdot in šaljivk. Bil je mojster slovenskega jezika, ki se je znal izražati v najrazličnejših žanrih. Leta 1795 je na pobudo mecena Žiga Zoisa začel pisati in urejati veliko pratiko, ki je izšla v treh knjigah v letih 1795–1797. Vodnik je v slovensko kulturo zasidral koncept periodičnosti, se pravi posebni režim, v katerem čtivo ne prihaja med občinstvo po naključju, temveč v predvidenem časovnem tempu. Prav periodičnost pa je ob vsebini novic temeljna lastnost časnikarstva.

Njegov naslednji korak je bil zato konsekvntni preskok v izdajanje časopisa. Toda preskok od pratike v časnikarstvo je bil tudi konceptualni preobrat. Vsebina pratike je tekla dnevno prek imen svetnikov, mesečno pa prek opisov hišnih opravil, h katerim pa je dodal že napovednike za sejme v različnih mestih ter geografsko in etnografsko popisovanje Kranjske.² Nasprotno pa je časnik v formi poltednika zahteval ažurnost, se pravi redno objavlanje novic. Kako je torej lahko urednik Vodnik sam polnil strani »Lublanskih novic«, in to brez dopisnikov, brez telefona, brez tiskovnih agencij, ki danes dobavljajo vesti medijem?

Njegov projekt je bil zasnovan svetovno. Poročal je o dogodkih, ki so se dogodili na cesarskem Dunaju, v Franciji, v laških deželah, v Rusiji, na Holandskem, v Angliji, v Turčiji idr. Svet je skratka pripeljal pred slovenske bralce. Toda ta preobrat je izvedel s pomočjo pošte, ki mu je v Ljubljano dostavljala svetovne časnike, ter seveda s svojo jezikovno razgledanostjo, ki mu je omogočala, da je razumel in prevajal besedila iz tujih jezikov. Vodnik je na začetku slovenskega novinarstva počel natanko to, kar danes v najbolj izraziti obliki počno slovenski spletni mediji, ki prinašajo novice, slike in posnetke, prevzete iz svetovnih medijev.

1 Vatovec, F. (1961). Slovenski časnik: 1557–1843. Maribor: Založba Obzorja, str. 99.

2 Primerjaj: Vodnik, V. (ponatis 1996). Velika pratika – 1795, 1796, 1797. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Prva številka *Lublaanskih novic* z dne 4. 1. 1797. (Vir: dLib.)

Je bil torej prvi slovenski urednik le spretni medijski kopist? Nikakor, že v prve številke je vnašal avtorska besedila. Prva številka »Lublaanskih novic« se namreč začne z njegovo pesmijo »O kaši«. Obenem pa je vpeljal neposredno poročilo, naj-sibo o cenah pšenice, turščice, ovsa, izžrebanih številkah na lotu na mestni tržnici ali pa prek navajanja seznamov umrlih v minulih dneh. Njegovo snovanje časopisa je bilo dobesedno novinarsko iskateljstvo »per se«. V njegovem listu so se znašli celo oglasi, v katerih so prodajali grajska posestva in vinsko letino. Predvsem pa je uvedel formo reportaže, v kateri opisuje prihod Napoleona Bonaparteja skozi Ljubljano: »General Bonaparte je v Ljubljano prišel v petek zjutraj ob osmih, počival do pol enajstih, nato sprejel svoje generale, z njimi opoldne kosil, popoldne ob dveh pa se odpeljal naprej po Tržaški cesti. Prenočil je v škofiji in se ljudem pri oknu pokazal; videti je utrujen, vendar pravijo, da je trdnega zdravja.«³

Za vsebino reportaž tako jemlje vojaške dogodke, ob drugi priložnosti posveti pozornost prihodu ruske vojske, ki je šla skozi Ljubljano v vojno z Bonapartejem, ali pa prihod avstrijskih princev Karla in Ferdinanda, ki ju je v Ljubljani pričakalo slavlje z lampami razsvetljenega mesta, bobni in muziko, seveda vzdikajoča množica ter spektakel v teatru. Vendar pa se ne omejuje le na novice o znanih osebnostih, saj zabeleži tudi naravne nesreče, denimo vihar, ki je pustošil po ljubljanskih ulicah.

A ta pionirska doba slovenskega časnikarstva se je končala že po štirih letih, ko je v zadnji decembrski številki leta 1800 najavil, da v prihodnjem letu novice ne bodo več izhajale. Individualni projekt enega moža je pač ugasnil s trenutkom, ko se je Vodnik posvetil pesnikovanju, učiteljevanju, slovaropisju in ponovnem izdajanju hudomušne pratike. Polihistor je imel časnikarstvo samo kot eno izmed etap življenja. In časopis, ki je bil produkt enega samega človeka, je z njegovim umikom doživel svoj konec. Ni bil edini, v dvajsetem stoletju je Karl Krauss na Dunaju izdajal časnik »Die Fackel« (1899–1936), ki ga je 25 let pisal sam in ki je po njegovi smrti prenehal izhajati.⁴

ZAČETEK PERMANENTNEGA ČASNIKARSTVA S POJAVITVIJO »KMETIJSKIH IN ROKODELSKIH NOVIC«

Miniti je moralo skoraj pol stoletja, da je po »Lublaanskih novicah« zopet začel izhajati slovenski časnik – leta 1843 je Janez Bleiweis začel izdajati »Kmetijske in rokodelske novice«. Novi projekt je bil zastavljen bistveno drugače kot Vodnikov časopisni prvenec. Če so »Lublaanske novice« prinašale bralcem predstavo sveta kot kuriozuma, je novi časnik vzel za izhodišče predstavljanje vednosti in s tem »kultiviranje« bralstva. Urednik je orisal dano stanje stagnacije: »Ljudje zanj posnemati to, kar vidijo, slišijo ali berejo, toda malokdo gre po svetu, v kranjskem jeziku pa razen molitvic ni nič zapisanega.«⁵ In bralcem napovedal, da bo njegov časnik pisal za kmete in rokodelce in jih seznanjal s tem, kako umno kmetovati, jih odvajal nemarnosti in škodljivih navad ter učil, kako skrbeti za zdravje in za dolgo življenje.

A kako je tako ozko zasnovan časnik preživel šestdeset let in bil dolgo osrednji slovenski časopis? To mu je v času cesarske cenzure uspelo zato, ker je Bleiweis v času od napovedi do ustanovitve »Kmetijskih in rokodelskih novic« cenzorjem obljubil, da se časopis ne bo ukvarjal s političnimi in religioznimi zadevami. Toda že seznam naročnikov, ki je izšel na koncu prvega letnika, prinaša zgovoren socialni prerez abonentov: med njimi je bilo 605 duhovnikov, 149 kmetov, 30 učiteljev, 31 državnih uradnikov, 12 poštarjev, 11 zdravnikov, 55 obrtnikov, 24 graščakov, 7 tovarnarjev itd. Velika večina bralcev je bila torej intelektualcev. In urednik je s časnikom zasnoval javni prostor, ki je v največji meri oblikoval tudi slovensko kulturo in posredno tudi slovensko javno mnenje. Objavljal je namreč recenzije knjig, predstavljal imenitne rojake in odpiral vprašanja slovenskega jezika.

Bleiweis se je namreč zavedal, da je branje strast, ki izvira iz moči jezika. Njegov epohalni projekt si velja ogledati še z drugega zornega kota. Kako mu je uspelo spregovoriti

³ Lublaanske novice, 3. maj 1797, str. 2.

⁴ Krauss, Karl (2001). Poslednji dnevi človeštva. Ljubljana: Slovenska matica, str. 201–202.

⁵ Kmetijske in rokodelske novice, 5. julij 1843, str. 1.

v jeziku, ki je bil poprej omejen le na ustno govorico in večidel nabožno literaturo? Najprej je moral torej ustvariti jezik, s katerim je lahko o svetovnih novostih pripovedoval bralcem. To je storil na dva načina. Najprej na rudimentarni ravni: »V pomanjkanju kranjskih besed, si bomo sposojal italijanske, nemške, tudi češke, ruske in poljske tuje besede.« Predvsem pa tako, da je za razliko od Vodnika, ki je pisal sam, k časopisu vabil takrat osrednje pesnike in pisatelje, kot so bili France Prešeren, Jovan Vesel Koseski, Malavašič, pozneje pa Fran Levstik in drugi. Njegov časnik je na primer na prvi strani redno objavljala pesnitve Prešerna, njegov »Krst pri Savici« kar v šestih nadaljevanjih, ponatisnil njegov »Memento mori«, pri njem naročal priložnostne slavlne ode ob obletnici Vodnikove smrti, ob 25-letnici županjevanja Hradeckega, ob prihodu železnice, po revoluciji 1848 objavil »Zdravljico« itd. Literati so bili mojstri slovenske besede, pretanjeni iskalci in kovci pomenov. A s tem, ko je iz njih napravil medijske zvezde, je tudi literaturo povzdignil v javno temo, splošno kulturno vezivo, na kateri sta se pozneje utemeljevali slovenska ideja in identiteta. Kako je jezik postal osrednja topika, ponazarja dejstvo, da je Levstik svoje znamenito premišljevanje »O napakah slovenskega pisanja« občinstvu predstavil prav v Bleiweisovih »Novicah«.⁶

Njegov časopisni projekt je bil večplasten, saj je poleg izobraževanja in kulturnega formiranja javnosti postavil tudi koncept bralstva. Branje časopisov je postavil kot modus vivendi: »V dolgih večerih pozimi, ob nedeljah in praznikih berite časopise – v krčmah primorajte krčmarja, naj naroči kak časopis. V krčmi se usedite skupaj; eden naj bere, drugi poslušajte – in kadar je zbral, se začnite pomenkovati čez eno in drugo reč. Morebiti boste spoznali, da je kakšna reč napačna v časopisu – zapišite popravek in ga pošljite uredniku, ki vam bo hvaležen za to.«⁷

Časopis ni več literatura, ki bi jo bralci pasivno sprejemali, temveč javni projekt, v katerem sodeluje tudi javnost, je torej kraj, kjer se oblikuje javno mnenje. Šele tak koncept časnikarstva je omogočil, da je to vztrajalo, da ni bilo efemerni dogodek, kot so bile »Lublanske novice«.

Neposredni učinek Bleiweisovega časopisa je bilo oblikovanje javnosti, ki pa seveda ni bila ena sama in tako je druga polovica 19. stoletja pomenila razmah slovenskih časopisov, med katerimi so posebej izpostavljeni trije politični dnevnik »Slovenski narod«, »Slovenec« in »Edinost«, prvi je začel izhajati v Mariboru, drugi v Ljubljani in tretji v Trstu. In prav časniki so artikulirali različne liberalne in klerikalne ideje ter politike. To so počeli na dveh ravneh – prek objavljenih člankov in skozi neprestano medčasopisno polemiko. Razvili so namreč posebne rubrike, v katerih je, denimo, »Slovenec« pobijal ideje, zapisane v »Slovenskem narodu« in »Edinosti«, ta je polemizirala s stališči v »Slovincu«, »Slovenski narod« pa je z jedkimi zapisi razčlenjeval zapise v »Slovincu«, kdaj tudi v »Edinosti«.

Če je Bleiweis osnoval časopis, ki je občinstvo združeval v eno, so dnevnik postali prostor, kjer so se širile in tekmovala različne politične ideje. In takrat je bil modus branja pluralen. Ne le da je bralec »Slovenca« v časniku izvedel tudi, kaj in kako pišejo drugi časniki, kulturni okvir je spodbujal kritični modus branja. Gostje v kavarnah so sočasno prebirali različne časopise, vladajoča miselnost je bila polemično sprejemanje in soočanje z nasprotujočimi si političnimi pogledi. Ob fin de siècle so se pojavili celo delavski časniki, znamenit je bil na primer »Dan« (1912–1914), ki je davek na tobak, ki ga je uvedla vlada, analiziral z razrednega stališča, ko je pikolovsko ugotavljal, kako so se najdražje cigare, ki jih kadijo bankirji, podražile komaj za nekaj odstotkov, medtem ko so navaden tobak, ki ga kadijo delavci, podražili za polovico. Vladni ukrep je torej najbolj udaril po delavstvu.

Za ponazoritev si velja ogledati enega največjih političnih spopadov, kot je bila proslava odkritja Prešernovega spomenika v Ljubljani leta 1905. Zakaj bi vseslovenski projekt, ki je bil financiran z večletnimi prostovoljnimi prispevki, postal osrednje jabolko spora?

Liberalni časopis »Slovenski narod« je prinesel slavospev manifestaciji, ki se je udeležilo več tisoč ljudi, in obenem napadel škofa Jegliča: »In zdaj se je dvignil tudi ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič in je kakor kak obseden menih pljunil na veličasten spomenik, ki ga je hvaležen narod postavil svojemu največjemu sinu. Kadar se ljubljanski škof javno

Naslovnica Kmetijskih in rokodelskih novic z dne 16. 4. 1845 s Prešernovo pesnitvijo Od železne ceste. (Vir: dLib.)

⁶ Kmetijske in rokodelske novice, 6. januar 1858, str. 3.

⁷ Kmetijske in rokodelske novice, 7. februar 1849, str. 24.

oglas, vselej imajo ljudje vtisk, kakor bi se bila odprla vrata kakšne srednjeveške inkvizicijske kleti in bil iz nje udaril večstoleten, okužen, po krvi smrdeč zrak. Anton Bonaventura je blazen fanatik, eden tistih, ki imajo vedno krvave oči in škripljejo z zobmi, eden tistih, ki bi najraje klali in morili, če bi smeli.»⁸

Postavitev spomenika je bila politični projekt, njegov patron, ljubljanski liberalni župan Ivan Hribar, je spomenik v nasprotju s prigovarjanjem škofa dal postaviti pred frančiškansko cerkev, na samem spomeniku pa so se kitile muze z razgaljenimi prsmi. Politični spopad se je tako dnevno odvijal s polemičnimi zapisi med »Slovincem« in »Slovenskim narodom«, toda javno mnenje s tem ni bilo omejeno na bipolarnost. Profesor Ivan Prijatelj, tedaj največji prešernoslovec, je izdal tematsko številko revije »Naši zapiski«, v kateri je povabil najslavnejše kulturnike, da povedo svoje mnenje o spomeniku. Ivan Cankar je uperil puščico proti Hribarjevim liberalcem: »Zajec, najmanj osebni, najpuščobnejši in najponižnejši kipar je bil poklican, da ustvari spomenik – ne Prešernu, temveč tistemu, ki nam ga kaže narod v tej žalostni dobi ... Ker je bil po praznosti svoje duše in dolgočasnosti svojih misli najbolj soroden svojim delodajalcem, če bi bilo poslalo svoje osnutke sedem Rodinov, spomenik bi stavil zajec.« Oton Župančič je pristavil: »In tebe, France Prešeren, naš izcela-človek, so znesle med nas reveža iz brona in kamna, brez vsake celote v samem sebi in brez zveze z okolico.« Neimenovani umetnik pa: »Zajec pa je upodobil v geniju nekaj čisto stranskega, ki nima s Prešernovim likom nič opraviti. Tako je Prešernova glava brez enotnega izraza, diletantsko izklesana.«⁹

Skratka, skozi časnike se niso ustvarjale samo vladajoče politike, v njih je bilo že pred stoletjem najti sočasne sodbe umetnikov, ki so prinašale poglede estetske in čisto intelektualne presoje.

ZGODOVINA CENZURE

Cenzura je bila od začetka slovenskega časnikarstva pomembna komponenta ustvarjanja. V Vodnikovih »Lublanskih novicah« se kaže skozi odsotnost avtorjevega vrednotenja dogodkov in refleksij idej francoske revolucije. V Prešernovem času je bil osrednji cenzor Jernej Kopitar, ki je cenzuriral celo posamezne številke revije »Kranjska čebelica«, toda avstrijska cenzura za avtorje ni bila uničujoča. Še več, Prešeren si je privoščil cenzorja v objavljenem epigramu »Le čevlje sodi naj kopitar«, kjer se je z besedno igro s poklicem čevljarja – kopitarja ponorčeval iz Jerneja Kopitarja. Sam cenzor ni bil anonimen, temveč ugledna osebnost, po Kopitarjevi smrti je bil osrednji cenzor jezikoslovec Fran Miklošič, ki je, denimo, pred izdajo Prešernove knjige »Poezija« l. 1847 iz nje črtal eno izmed kitic »Zdravljice«. Cenzure v časniku »Kmetijske in rokodelske novice« ni bilo zapaziti, urednik Bleiweis je izvajal samocenzuro, vendar pa natančno sledil politiki in tako po revoluciji 1848 na Dunaju takoj objavil Prešernovo »Zdravljico« v integralni, necenzurirani različici. Spopad cenzor : avtor oz. Kopitar/Miklošič proti Prešernu je bil akademski, omejeval se je le na besedilo, ne pa na avtorja kot družbeno osebnost.

Za drugo polovico 19. stoletja pa je že značilen stalni časnikarski spopad s cenzorji. Josip Jurčič je kot urednik »Slovenskega naroda« ravnal svobodomiselnost in brez zadržkov tiskal članke, tako da je cenzor kdaj dnevno posegel s svojim ukrepom. Toda ta spopad je bil transparenten, Jurčič je namreč izdajal dnevnik z belino na mestu prepovedanih besedil. Cenzorskih posegov pred bralci niso skrivali, še več, urednik Jurčič se je na odločitve cenzorjev pritožil pred sodiščem in sodne razprave potem objavljali v časopisu v pikrem jeziku kritike: »To, kar v članku pripoveduje, je ena sama resnica. Ne jednega kmeta v vsej državi ne dobite, ki bi tega članka ne potrdil. Če konfiscirate ta članek, morali bi vse kmete na Slovenskem konfiscirati, ker vsi enako mislijo.«¹⁰

Cenzura je bila javna tema in je bila predmet polemike, predvsem pa je sodstvo delovalo avtonomno in v številnih primerih razveljavilo cenzurne postopke. Časniki so se zoper cenzuro borili in bentili, celo v času prve svetovne vojne, ko je bila vpeljana vojna cenzura, so uredniki vztrajali in zahtevali odpravo nesmiselnih cenzurnih posegov.¹¹

⁸ Slovenski narod, 14. september 1905, str. 1.

⁹ Naši zapiski, oktober 1905, str. 145, 152.

¹⁰ Slovenski narod, 9. julij 1875, str. 3.

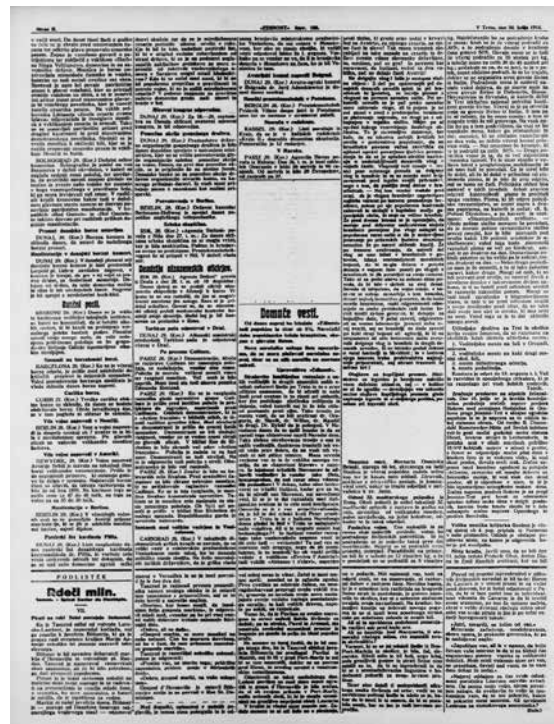
¹¹ Nežmah, B. (2012). Časopisna zgodovina novinarstva. Ljubljana: Študentska založba, str. 57–60 in 96–104.

KOMUNISTIČNI TISK

Dramatični rez v pojmu cenzure je prinesel prevzem oblasti s strani komunistične partije leta 1945, ki termina cenzura ni poznala in tako tudi ni bilo sodnih procesov zoper časnike. Novi politični režim je vpeljal poseben tip časnikarstva, ki je postal propagandni instrument za širjenje idej vladajoče partije, s tem pa je samo časnikarstvo izgubilo avtonomijo avtonomne profesije. Časniki niso bili več kraj artikuliranja javnosti, mesto spopadov različnih idej in politik. Doba komunističnega tiska je v temelju spremenila sam ustroj časnikarstva. Dobesedno, osrednja dnevnika, kot sta bila »Slovenec« in »Jutro«, po 9. maju 1945 nista več izšla, njun prostor pa sta zasedla dotlej ilegalna časnika komunistične partije in OF »Slovenski poročevalec« in »Ljudska pravica«, ki sta potem začela izhajati kot dnevnik. Enako nihče od nekdanjih urednikov in novinarjev osrednjih časopisov ni nadaljeval časnikarske profesije v komunističnem tisku, celo časnikar »Jutra« in Slovenskega naroda« Fran Vatovec ne, čeprav je bil med okupacijo sodelavec OF.¹² Časopisne urednike so neposredno postavljali politiki, vzpostavilo se je celo posebno razmerje, ko so funkcionarji komunistične partije postajali uredniki. Sistem je bil totalen, oblast se ni omejila le na kadrovske izbire časnikarjev, izdelan je bil model, po katerem je postal tisk le transmisija pogledov najvišjih partijskih forumov, skratka ideološka propaganda v čisti obliki. Kaj, kako in o čem pisati, ni bila več odločitev urednikov in novinarjev, direktive so neposredno prihajale iz posebnih oddelkov agitpropa, često so v svojih govorih posegli najvišji politiki s predsednikom Titom na čelu, ki so postavljali uredniške in vsebinske smernice. V drugi polovici leta 1949 so časniki na naslovnica dnevno poročali o herojih socialističnega dela, o rudarjih in zidarjih, ki so iz dneva v dan postavljali neverjetne rekorde v izkopu premoga in gradnje zidov. Zakaj so časniki prvič v zgodovini začeli kot zvezdnike slaviti rudarje, zidarje, šivilje ipd.? Odgovor je najti v govoru maršala Tita na sprejemu novinarjev v vladni palači: »Danes nimate junakov dneva, raznih filmskih zvezd, danes imate v naši državi heroje socialističnega dela, danes so heroji dela v naših livarnah, v naših tkalnicah, med našimi traktoristi. Vi morate podati lik teh ljudi. Še pred letom nisem bil zadovoljen z našim tiskom. Sedaj z velikim zanimanjem spremljam celotni naš tisk, ko piše o (rudarju) Aliji Sirotanoviču.«¹³

Načelo časnikarskega pisanja je bilo v prvi vrsti ugajati Titu in partijskim voditeljem. Toda to ni zadevalo samo zorni kot pisanja, temveč tudi izbiri tem, še bolj pa zamolčanje številnih dogodkov, prepoved nastopa v časnikih za vse osebnosti, ki so bile kritične in nenaklonjene vladajočemu režimu. Preprosto, besede, ki niso izražale hvale tedanji jugoslovanski politiki, so bile izgnane iz časopisja. Postale so nezamisljive in neizrekljive.

Režim, ki je vladal desetletja, je v temelju preoblikoval časnikarsko zaznavanje sveta. Dogodek je postal dogodek šele takrat, ko ga je kot takega prepoznal vrh komunistične partije oz. zveze komunistov. Leta 1981 so na Kosovu izbruhnili množični protesti Albancev, ki so po oboroženem posredovanju jugoslovanske armade prinesli uvedbo izrednega stanja in desetine mrtvih civilistov. Kako je o dogodkih poročal jugoslovanski in slovenski tisk? Ni prinesel poročil svojih dopisnikov, temveč je objavil uradne komunikeje državnega vrha. O podrobnostih, kaj se je dogajalo, koliko je bilo žrtev, in o oceni, da je šlo za kontrarevolucijo, pa je časnikarje seznanil na tiskovni konferenci visoki funkcionar zveze komunistov. In časopisi so kot poročilo o dogodkih prenesli njegove izjave s tiskovne konference. Partijski voditelj je bil hkrati časopisni reporter, očividec in komentator v enem. Časnikarji so svojo profesijo razumeli kot prenašanje besed najvišjih politikov in ne kot samostojno opazovanje in poročanje o dogodkih. To je bil čas tabujev, torej vsebinske praznine osrednjih časnikov. Zato se je potem dogdil nenavadni fenomen, da so mladinski

Časopisi so na mestu cenzorjevih posegov objavljali belino. Primer časopisa Edinost iz Trsta z dne 30. 7. 1914. (Vir: dLib.)

¹² Geslo »Vatovec« v: Enciklopedija Slovenije, 14. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, str. 158. Kako je zabrisovanje preteklosti pred obdobjem komunističnega režima vztrajno, ponazarja detalj iz vsebine gesla, ki navaja Vatovčeve knjige, napisane po letu 1945, izpusti pa njegovo knjigo »140 let slovenske žurnalistike«, ki je izšla že leta 1937.

¹³ Slovenski poročevalec, 18. november 1949, str. 1–2.

časniki postali najbolj prodorno in iskano branje. Že odpiranje tem, kot so bili intervjuji z nekdanjimi političnimi zaporniki, kritični odnos do vojaških parad, kritike lokalnih oblastnikov, omenjanje mirovnih gibanj so pomenili rušenje tabujev oziroma ustaljenih vzorcev medijskega poročanja.

V državi, kjer formalno ni bila vpeljana cenzura, je delovala še veliko močnejša sila – samocenzura. Samocenzura pomeni veliko radikalnejšo obliko cenzure, saj cenzorja prestavi kar v časnikarja samega. Ko prepovedi niso natančno našteje, se pisec ali urednik ne more pozitivno orientirati, lahko začne samo premišljevati, kaj bi partijske voditelje motilo oziroma razjezilo. Ravna lahko na dva načina: ali servilno in neposredno povpraša pri politični instanci, ali bi to in to lahko objavil, ali pa se odloči za samocenzuro in se preventivno odloči, da o sporni temi ne bo pisal. Ta princip je bil zanj osebno lukrativen, saj mu je omogočal karierno promocijo in izogibanje konfliktom s političnimi in državnimi organi oblasti.

Fenomen samocenzure je najšibkeje deloval pri študentih in časopisnih začetnikih v mladinskih časopisih, ki so bili generacijsko uporniški, obenem pa so zasedali karierno obrobne časnikarske funkcije. Zato dva vzvoda, kot sta bila karierna podkupljivost in konformizem, tu nista več delovala, začel se je rušiti sistem, v katerem je bilo samoumevno, da se bo časnikar pred objavo obrnil na partijski forum oziroma ga bo upošteval. Vzniknila je ideja o avtonomnem časnikarstvu, takrat pod terminom alternativno novinarstvo, ki je prinašala načelo, da je novinar ta, ki sam izbira, kaj je dogodek in kako bo o njem pisal. Ta prehod seveda ni tekел preprosto, ampak v obliki neprestane konfrontacije, ki je trajala skoraj desetletje, materialno pa se je kazala prek zaplemb časopisov, ki so jih po partijski direktivi izvajali tožilci in potrjevali sodniki, svoje posege pa utemeljevali z nerazumljivo zakonsko formulacijo, da bi objavljeni članki lahko povzročili hujše vznemirjanje javnosti.

Zadnja zaplemba časopisa se je dogodila leta 1989, obdobje ponovne časnikarske avtonomije pa je sovpadlo šele s koncem enopartijskega režima.

ČASNIKI PO OSAMOSVOJITVI SLOVENIJE

Po večstrankarskih parlamentarnih volitvah leta 1990 je ponovna vpeljava svobodnega podjetništva prinesla množico najrazličnejših časopisov. Na področju nacionalnih dnevnikov so se trem obstoječim – »Delu«, »Dnevniku in »Večeru« z več desetletno tradicijo – pridružilo še pet na novo nastalih: »Slovenske novice« (1991), »Slovenec« (1991–1996), »Finance« (1992), »Republika« (1992–1997) in »Jutranjik« (1998). Razen dveh – tabloida »Slovenske novice« in finančnega časnika »Finance« – so preostali razmeroma hitro propadli, pri čemer je pomenljivo, da so bili vsi trije politično jasno opredeljeni. »Slovenec« je bil blizu Demosu in nekdanji stranki SKD, »Republika« takrat vladajoči LDS, »Jutranjik« SDS. Kreatorji »Slovenca« in »Jutranjika« so svoj zaton pojasnjevali z blokado s strani distribucijske in oglaševalske mreže. Toda, ali gre iz tega izpeljati, da dnevnik, ki artikulira in promovira politične poglede konkretne stranke oziroma koalicije, finančno ne more preživeti? Zgodovina pripoveduje drugače, od druge polovice devetnajstega stoletja pa do konca aprila 1945 na Slovenskem ni bilo »vseslovenskih« dnevnikov, ki bi ne bili politično usmerjeni. Bit dnevnika kot takega je bila vseskozi prav v njegovem prepoznavnem vrednostnem gledišču, medtem ko so se časopisi, ustanovljeni po drugi svetovni vojni v obdobju partijskega režima, opredeljevali kot ljudski oz. vseslovenski. Toda, ali je njihova samoopredelitev ljudskosti pomenila tudi dejansko apolitičnost? Tako politično instrumentaliziranih časnikov, kot so bili v tem času, časnikarska zgodovina na Slovenskem ne pomni. A kakšen status imajo veliki trije: »Delo«, »Dnevnik« in »Večer«? So samo z novim štetjem demokratične dobe slovenske državnosti kar avtomatično prešli iz nekdanje propartijske agitacije v nestrankarsko objektivne medije le z gesto samooklicane objektivnosti?

Odgovor poiščimo na primeru političnih tednikov; trije osrednji so: »Mladina«, »Reporter« in »Demokracija«. Njihova značilnost je politična profiliranost, ki

Takrat provokativna sarkastična kritika prodaje jugoslovanskega orožja Etiopiji. Naslovnica Mladine z dne 8. 4. 1988, ilustracija: Zoran Smiljanić. (Vir: Mladina.)

se kaže v izbiri njihovih političnih tarč ter intervjujev. Nobenega od njih ne bi mogli uvrstiti v rubriko splošnih in politično nevtralnih medijev. A čeprav so med seboj antagonistični, pa v celoti predstavljajo širok spekter najrazličnejših političnih idej in formacij. Splošna pluralnost političnih tednikov je definitivna.

Toda to isto načelo pri dnevnem časopisju ne deluje. Ti časopisi seveda niso politično usmerjeni, kot je bil komunistični tisk, novinarska avtonomija obstaja, pa vendar na ravni pisanja in perspektiv političnih vsebin sistematično promovirajo stranke tako imenovane- ga levega izvora.¹⁴ Zato na področju dnevnega časopisja ni moč govoriti o pojavu politične pluralnosti dnevnikov v smislu obstoja različnih dnevnikov, skozi katere se zrcalijo ideje različnih političnih usmeritev.

TISKANI ČASOPISI V KONFRONTACIJI S SPLETNIMI ČASNIKI

Na ravni tiskanih medijev pa so se vzporedno z razvojem novih tehnologij uveljavile nove prakse. Razmah množičnega branja na spletu je povzročil močan padec naklad tiskanih časopisov, tako da številne medijske študije že napovedujejo smrtno uro klasičnega papirnatega časopisja. Sami časniki so se zato odzvali z vpeljavo lastnih spletnih strani. To je sicer svetovni in ne le slovenski pojav.

Vendar pa upad tiskanih naklad ni le posledica pohoda nove tehnologije oziroma novih bralnih navad, ki jih prinašajo računalniki, še bolj pa prenosniki, i-padi, i-phoni in mobiteli ter pojavitev Twitterja, blogov in Facebooka, ki omogočajo, da je vsakdo lahko reporter, komentator in novinar.

Novi mediji pomenijo tudi dramatično restrukturiranje novinarstva, saj za ustvarjanje medijskih vsebin tako rekoč ni več potrebna intelektualna formacija časnikarja. Ko je postalo osrednje merilo kakovosti novinarskega prispevka število klikov obiskovalcev spletnih strani, je vrednota novinarstva postala biti všečen, ugajati in fascinirati. A ko so tudi tiskani časniki začeli prevzemati te vrednote, se je dogodil paradoks – namesto dviga naklade beležijo padec prodanih izvodov. To je seveda razumljivo. Spletni mediji so v veliki meri brezplačni in bralec se bo v izbiri med podobnimi vsebinami raje odločal za zastonjsko možnost.

SKLEP

Gre torej prihodnost tiskanih medijev v smer izginotja dinozavrov?

Njihov osrednji problem je v tem, da so se na e-tekmece odzvali tako, da so jih začeli posnemati tako na ravni virov kot načel pisanja. Svoji nekdANJI prednosti v podobi dopisnikov in poglobljenih člankov so se začeli odrekat in njihove vsebine so zdaj v veliki meri predelane informacije z medmrežja, napisane v poenostavljenih in kratkih povzemajočih sestavkih.

Toda ali je prevladujoči modus branja res fragmentirano besedilce s poantami, napisanimi v slogu reklamnih oglasov? Razmah knjižnih uspešnic, kot je npr. Harry Potter, prinaša fenomen obsežnih knjig, dobesedno knjižnih špehov. Bralec bo zvesto sledil nekaj sto strani dolgim besedilom, kadar bo vsebina vsebinsko bogata in pisana v močnem literarnem jeziku. Prihodnost časopisov je v podobnem načelu, ki pa ga je zmožen intelektualno oblikovan novinar, ki temeljito in obsežno pozna področja svojega pisanja in jih je sposoben predstaviti z uvidom in v prodornem slogu. Skratka, potreben je prehod od pisanja, ki zabava in šokira, v pisanje, ki odpira horizonte in pojasnjuje moderne pojave.

PREGLED OBRAVNAVANIH ČASOPISOV (PO ABECEDNEM VRSTNEM REDU)

Delo, 1959–
Demokracija, 1996–
Dnevnik, 1951–
Edinost, 1876–1928
Jutranjik, 1998–1998
Jutro, 1920–1945
Laibacher Zeitung, 1778–1918

¹⁴ Primerjaj: Makarovič, M. et al. (2008). Slovenski mediji v družbi in slovenska družba v medijih. Nova Gorica: FUDŠ.

Ljudska pravica, 1934–1959
 Lublanske novice, 1797–1800
 Kmetijske in rokodelske novice, 1843–1902
 Mladina, 1943–
 Reporter, 2008–
 Republika, 1992–1997
 Slovenec, 1873–1945
 Slovenec, 1991–1996
 Slovenski narod, 1868–1945
 Slovenski poročevalec, 1941–1959.
 Večer, 1945–

VIRI

Edinost, Trst, 30. julij 1914.
 Kmetijske in rokodelske novice, 5. julij 1843.
 Kmetijske in rokodelske novice, 16. april 1845.
 Kmetijske in rokodelske novice, 7. februar 1849.
 Kmetijske in rokodelske novice, 6. januar 1858.
 Lublanske novice, 4. januar 1797.
 Lublanske novice, 3. maj 1797.
 Naši zapiski, oktober 1905.
 Slovenski narod, 9. julij 1875.
 Slovenski narod, 14. september 1905.
 Slovenski poročevalec, 18. november 1949.
 Mladina, 8. april 1988.

LITERATURA

Enciklopedija Slovenije, 14. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.
 Krauss, Karl (2001). Poslednji dnevi človeštva. Ljubljana: Slovenska matica.
 Makarovič, M. et al. (2008). Slovenski mediji v družbi in slovenska družba v medijih. Nova Gorica: FUDŠ.
 Nežmah, B. (2012). Časopisna zgodovina novinarstva. Ljubljana: Študentska založba.
 Vatovec, F. (1961). Slovenski časnik: 1557–1843. Maribor: Založba Obzorja.
 Vodnik, V. (ponatis 1996). Velika pratika – 1795, 1796, 1797. Ljubljana: Mladinska knjiga.

POVZETEK

Prvi slovenski časnik »Lublanske novice« je Valentin Vodnik ustvaril ex nihilo: bralcem je postavil mentalni okvir sveta, kot vire informacij je uporabljal časopise, ki so izhajali v drugih jezikih po tedanji Evropi. Hkrati je vpeljal še načelo reporterstva, ko je bodisi sam ali pa prek očividcev in informatorjev poročal o dogodkih, ki so se zgodili v tedanji deželi Kranjski. Prvi moderni časnik »Kmetijske in rokodelske novice« je urednik Janez Bleiweis zasnoval na mreži številnih sodelavcev. Prek nje je bralcem prinašal svetovna spoznanja, ki so presegala njihovo neposredno izkustvo, opozarjal na pomembne osebnosti slovenske kulture in znanosti, postavljал tedanje pesnike Prešerna, Koseska idr. z objavljanjem njihovih pesmi kot osrednje medijske zvezde, obenem pa je skozi pisanje širil in oblikoval slovenski jezik ter s tem ustvarjal narodno in politično zavest ter odpiral področje javnosti. Cenzura je na začetku potekala kot formalni spopad med cenzorji in avtorji, doživela modifikacije skozi transparentni spopad urednikov s cenzorji, v komunističnem režimu pa je v obliki samocenzure doživela radikalno obdobje. Komunistični tisk je pomenil popolno pretvorbo samostojnega časnikarstva v instrument propagande politične ideologije, v katerem so novinarsko avtonomijo zamenjale direktive političnih oblasti. Osamosvojitve Slovenije je pomenila obnovev tradicije avtonomnega novinarstva in je prinesla razmah prostega ustanavljanja časopisov. Prihod novih tehnologij je ponudbo časopisnih vsebin še razširil in jo demokratiziral do te mere, da lahko tako rekoč vsakdo izdaja svoj časopis v obliki spletne strani, bloga itd. To pa je posledično prineslo največjo krizo tiskanih časopisov, pred katerimi je epohalni izziv, kako na novo osmisлити poklic novinarja.

Janja Bec, Osnovna šola Prule Ljubljana

ČASNIK SLOVENEK IN ARHIVSKO GRADIVO ŠOLE KOT VIR ZA PREUČEVANJE PRVE SVETOVNE VOJNE V 9. RAZREDU

UVOD

Časnik Slovenec je leta 2013 beležil 140. obletnico začetka svojega izhajanja. Ker je digitalizirana različica časnika za prvo svetovno vojno v celoti prosto dostopna na portalu dLib, časnik predstavlja priročen vir za preučevanje omenjenega obdobja.

Metodo analize časopisnih člankov s pomočjo portala dLib smo prvič izvedli v okviru zgodovinarskega krožka v šolskem letu 2010/2011, ko smo se ob stoti obletnici ustanovitve Osnovne šole Prule s tremi učenci namenili preučiti zgodovino šole med prvo svetovno vojno. Ob tej priložnosti smo pregledali arhivsko gradivo, ki ga v fondu »Osnovna šola Prule, Ljubljana« za čas prve svetovne vojne hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana. Da bi ob raziskovanju vpliva vojne na organizacijo in potek pouka pridobili širši pogled na medvojno življenje v Ljubljani, smo pregledali tudi časnika Slovenec in Slovenski narod. Tako je nastala raziskovalna naloga z naslovom IV. mestna deška ljudska šola v Ljubljani med prvo svetovno vojno. Njene izsledke danes uporabljamo pri obravnavi prve svetovne vojne v okviru rednega pouka zgodovine.

Pri pripravi predstavljenega učnega sklopa smo si zadali cilj uporabiti arhivsko gradivo šole in izbrane članke časnika Slovenec za pouk tako, da bi učence spodbudili k samostojnemu raziskovanju izvirnih zgodovinskih virov. Delo s pisnimi zgodovinskimi viri iz časa prve svetovne vojne smo želeli narediti čim bolj nazorno in zanimivo, zato smo jih dopolnili z raznolikim slikovnim gradivom.

Za izpeljavo učnega sklopa, ki smo ga poimenovali »Ljubljana med prvo svetovno vojno«, smo načrtovali tri šolske ure. Prva učna ura je namenjena spoznavanju šolskega arhivskega gradiva in časnika Slovenec kot zgodovinskega vira za čas prve svetovne vojne. Šola na Prulah je ob izbruhu prve svetovne vojne beležila tretje leto svojega obstoja. Za boljšo predstavo o vplivu vojnih dogodkov na delovanje IV. mestne deške ljudske šole smo v okviru prve učne ure posebno pozornost posvetili organizaciji življenja in dela na šoli pred izbruhom vojne. Drugo in tretjo šolsko uro smo namenili sodelovalnemu učenju. Učenci z uporabo aktivnih oblik in metod dela samostojno preučujejo dane zgodovinske vire ter se vživljajo v zgodovinski čas in različne vloge.

NAČRT UČNEGA SKLOPA

Tema iz učnega načrta	Vojne v 20. in 21. stoletju
Učni sklop	Ljubljana v času prve svetovne vojne
Standardi znanja iz učnega načrta	Vsebinski standardi znanja iz UN, str. 38. Učenec/učenka: – primerja glavne značilnosti vojn najnovejšega obdobja (prva svetovna vojna). Procesno-proceduralni standardi znanja iz UN, str. 39.

	Učenec/učenka: - razvije spretnosti časovne in prostorske predstavljalnosti, - razvije spretnost zbiranja in izbiranja informacij in dokazov iz različnih zgodovinskih virov in literature v različnih medijih, - razvije zmožnost preproste analize, sinteze in interpretacije uporabnih in verodostojnih informacij in dokazov iz različnih zgodovinskih virov in literature, - razvije zmožnost kritične presoje zgodovinskih dogodkov, pojavov in procesov z uporabo večperspektivnih zgodovinskih virov in literature, - razvije zmožnost oblikovanja samostojnih sklepov, pogledov, mnenj, stališč, izvirnih predlogov in rešitev, - razvije spretnost različnih oblik komunikacije (ustno, pisno).
Konkretni učni cilji	Vsebinski konkretni cilji so, da učenec/učenka: - s pomočjo različnih zgodovinskih virov opiše odnos in pričakovanja Slovencev do monarhije v začetku 20. stoletja, kako so Slovenci doživljali sarajevski atentat ter se nanj odzvali, - s pomočjo različnih zgodovinskih virov ugotovi načine, s katerimi so takratne oblasti skušale nadzirati in racionalizirati porabo hrane, ter sklepa o vplivu vsesplošnega pomanjkanja najosnovnejših živil na vsakdanje življenje ljudi, - s pomočjo različnih zgodovinskih virov spozna načine, s katerimi je civilno prebivalstvo izkazovalo materialno in duhovno podporo vojski, vojnim invalidom, vdovam, sirotam idr., - iz časopisnih virov izlušči pomembne vojne dogodke ter sklepa o njihovem vplivu na življenje civilnega prebivalstva, - iz različnih zgodovinskih virov razbere načine, s katerimi so oblasti skrbele za vzdrževanje domoljubja in podporo svojim vojnim naporom, - iz različnih zgodovinskih virov spozna spremenjeno vlogo in podobo mesta Ljubljane med prvo svetovno vojno ter posledice vojnih razmer za otroke kot del civilnega prebivalstva. Proceduralni konkretni cilji so, da učenec/učenka: - razvija zmožnost preproste analize, sinteze in interpretacije uporabnih in verodostojnih informacij in dokazov iz izbranih člankov časnika Slovenec, odlomkov arhivskega gradiva šole ter slikovnega gradiva iz časa prve svetovne vojne, - z analizo izbranih zgodovinskih virov razvija zmožnosti zbiranja in izbiranja informacij in dokazov ter spretnosti časovne in prostorske predstavljalnosti. Odnosni konkretni cilji so, da učenec/učenka: - ob sodelovalnem učenju razvija socialne in komunikacijske spretnosti, - s pomočjo analize zgodovinskih virov, ki se dotikajo vsakdanjega življenja ljudi med prvo svetovno vojno, razvija občutljivost na področju medčloveških odnosov, medsebojnega sodelovanja, strpnosti.
Ključni koncepti	- Temeljni zgodovinski koncepti: atentat, soška fronta, racionalizacija, propaganda, cenzura, - koncepti za globlje razumevanje: vzroki in posledice, podobnosti in razlike, spremembe in kontinuiteta, - koncepti, ki izhajajo iz narave zgodovinske vede: kronologija, dokazi iz zgodovinskih virov, interpretacija.
Medpredmetne povezave	geografija, domovinska in državljanska kultura in etika, slovenščina
Medpredmetne teme (KIZ, informatika, kulturna vzgoja)	/
Učna diferenciacija in individualizacija glede na učne stile	Avditivni učni stil: poslušanje razlage in navodil učitelja, sodelovanje v pogovoru z učiteljem in sošolci. Vizualni učni stil: izrezki izbranih člankov, ilustracij in zemljevidov iz časnika Slovenec za čas prve svetovne vojne, slikovno gradivo (fotografije iz časa prve svetovne vojne). Kinestetični učni stil: iskanje podatkov v izbranih časopisnih člankih časnika Slovenec in v izbranih odlomkih iz arhivskega gradiva šole. Zapis odgovorov oz. rešitev nalog v zvezek.
Didaktični pristopi	Aktivne učne oblike: - sodelovalno učenje (delo v dvojicah in skupinah). Aktivne učne metode: - metoda dela z časopisnimi članki, - metoda dela z arhivskim gradivom, - metoda dela z zemljevidom, - metoda dela s slikovnim gradivom (fotografije, ilustracije), - metoda razlage in pogovora, - metoda dela z IKT.

Potek učnega procesa	Prva učna ura: uvodna razlaga učitelja, pogovor z učenci. Druga učna ura: delo v dvojicah. Tretja učna ura: delo po skupinah, predstavitev glavnih poudarkov in igre vlog.
Naslovi delovnih listov	Ljubljana med prvo svetovno vojno (delovni listi za delo v dvojicah št. 1, 2, 3, 4, 5).

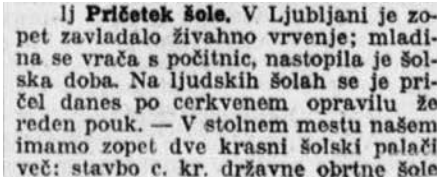
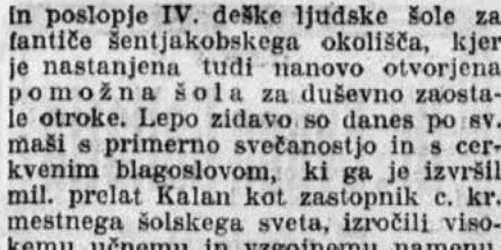
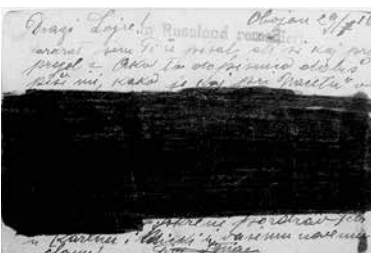
NAČRT AKTIVNOSTI, KI SO VEZANE NA VSEBINSKI IN ORGANIZACIJSKI VIDIK POUKA

1. UČNA URA
Vsebinski okvir učne ure
<u>Prvi del: IZ ZGODOVINE IV. MESTNE DEŠKE LJUDSKE ŠOLE NA PRULAH V LETIH 1911–1914</u> Gradnja šolskega poslopja na Prulah se je začela jeseni 1910 in je bila končana do jeseni 1911. Načrte za šolsko poslopje je izdelal mestni arhitekt Ciril Metod Koch. Stavba je bila zgrajena po modernih načelih tedanjega secesijskega sloga in je ustrezala standardom popotresne obnove Ljubljane. Njen tloris je bil zasnovan simetrično, v obliki črke E. Poleg šestrazredne IV. mestne deške ljudske šole, v katero je bilo v šolskem letu 1911/1912 vpisanih 295 učencev, so v poslopiju delovali še: dva oddelka »enorazredne pomožne šole«, namenjena dečkom z zmanjšanimi učnimi sposobnostmi (skupaj 24 učencev), sedem oddelkov »strokovne obrtne nadaljevalne šole za umetelne in oblačilne obrti« z 215 vajenci ter »dnevno zavetišče«. V dnevno zavetišče so bili po pouku do 18. ure vključeni otroci revnih staršev, ki so bili »zaposleni v tovarnah, delavnicah in drugod« in zaradi tega niso zmogli »nadzorovati« svojih otrok v zunajšolskem času. Šolsko poslopje IV. mestne deške ljudske šole se je ponašalo z enajstimi učilnicami z visokimi okni, telovadnico, kopalnico, ordinacijo za šolskega zdravnika, šolsko knjižnico za učence in učitelje, centralno kurjavo, sistemi za odplakovanje in zračenje ter šolskim vrtom. Na šoli so prav posebno skrb namenjali gojenju in preučevanju rastlin, o čemer priča šolska botanična greda s »poljskimi, lepoticnimi in strupenimi rastlinami«, ki jo je osebno oskrboval šolski vodja (ravnatelj) Janez Levec. Medtem ko so v šestrazredni IV. mestni deški ljudski šoli poučevali večinoma učitelji, so bili oba oddelka pomožne šole in dnevno zavetišče zaupani učiteljicam. Verski pouk je vodil duhovnik, ki je poučeval še na drugih ljubljanskih mestnih šolah. Šolarje je vsakih 14 dni preiskoval šolski zdravnik ter jim dajal potrebna navodila glede nalezljivih bolezni, negovanja zob, prezračevanja sob itd. V šolski kopalnici se je vsak razred po enkrat na teden okopal, za kar se je porabila ena šolska ura, sicer namenjena telovadbi. Šolsko leto je trajalo od 16. septembra do 15. julija. Tako začetek kot zaključek šolskega leta se je vselej začel s šolsko mašo v cerkvi sv. Jakoba ali v cerkvi sv. Florjana. Šolski maši ob zaključku šolskega leta je sledila razdelitev »šolskih naznanilk«. Iz katalogov učencev (redovalnic) so razvidna znanja in spretnosti, ki so jih ocenjevali v posameznih razredih IV. mestne deške ljudske šole. Ocenjevali so vedenje, pridnost, veronauk, branje, pisanje, slovenski učni jezik, nemški jezik, računstvo in geometrijsko oblikoslovje, nazorni pouk in zunanjo obliko pisnih izdelkov. Ocenjevalo se je s številčnimi ocenam od 1 do 5, pri čemer je bila 1 najboljša, 5 pa nezadostna ocena. Pouk je potekal vse dneve v tednu razen ob nedeljah, ko so učenci sodelovali pri sveti maši v cerkvi sv. Jakoba. Nedeljske maše so bile obvezne za vse učence, učitelji pa so jih morali med obredom nadzorovati. Ob praznikih, kot sta bila godova cesarja Franca Jožefa I. in v tistem času že rajne cesarice Elizabete (Sisi), so se učenci skupaj z učitelji udeležili slovesne svete maše. Oba dneva sta bila pouka prosta. V šolskem letu 1912/1913 so z mašo in proslavo obeležili še petdeseto obletnico smrti Antona Martina Slomška in dvestoto obletnico pragmatične sankcije, v šolskem letu 1913/1914 pa stoto obletnico »bitke pri Lipskem« (danes znana kot »bitka narodov« pri Leipzigu).¹ <u>Drugi del: SLOVENEK, POLITIČNI LIST ZA SLOVENSKE NAROD</u> Časnik Slovenec je začel izhajati pred 140 leti, natančneje leta 1873, ko je prišlo v slovenskem narodnem gibanju do velikega političnega razdora med staro- in mladoslavenci. Katoliški tabor je z njim dobil lasten politični dnevnik, ki je pomenil protitež tedanjemu liberalnemu časniku Slovenski narod. Glavno vodilo časnika Slovenec je bilo geslo »Vse za vero, dom, cesarja!«. Časnik se je zavzemal za katoliške vrednote ter zvestobo habsburški dinastiji in monarhiji. V času aneksije Bosne k Avstro-Ogrski je časnik zastopal idejo trilateralne ureditve habsburške monarhije, ki bi jo poleg avstrijske in ogrske enote tvorila še posebna jugoslovanska enota. Časnik je sprva izhajal trikrat tedensko, po letu 1883 pa kot dnevnik. Z začetkom »velike vojne«, poleti 1914, je postal časnik pomemben vir novic z bojišč za slovensko govoreče prebivalstvo dvojne monarhije. Dnevne novice naj bi v vojni predvsem dvigovale bojno moralno in prebivalcem v zaledju pomagale premagovati vsakodnevne stiske. Novice o padlih in življenjepise odlikovanih vojakov so pisali v vojnih tiskovnih uradih posebej izučeni pisci, ki so prirejali in zamolčali dejstva. Zelo pogosti so bili cenzurni posegi v tiskarni, kar dokazujejo bela polja na mestu prekritih člankov. Cenzorji so lahko črtali besedila na podlagi lastne odločitve, brez možnosti ugovorov in pritožb.²

1 Povzeto po raziskovalni nalogi z naslovom IV. mestna deška ljudska šola v Ljubljani med prvo svetovno vojno, ki so jo v šolskem letu 2010/2011 pripravili učenci Osnovne šole Prule, Ira Mešiček, Miha Šetina in Matevž Štular, pod mentorstvom Janje Bec, str. 28–34.

2 Pripravljeno po: Tominšek Perovšek, M. et al. (2013). SLOVENEK: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, str. 10–23.

Učitelj	Učenci
V motivacijskem uvodu projicira članek z naslovom »Pričetek šole«, objavljen v časniku Slovenec, 16. 9. 1911 (glej vir 1). Nato pozove enega izmed učencev, naj na glas prebere omenjeni članek. Sledijo vprašanja: O čem govori članek? Katere šolske novogradnje omenja? Kateri šolski poslopji sta to danes? V katerem časopisu in kdaj je bila novica objavljena? V nadaljevanju napove cilje učne ure in s tem načrt dela, ki bo sledilo v dveh delih. <u>Prvi del:</u> S pomočjo PowerPoint projekcije izbranega slikovnega arhivskega gradiva šole (načrti posameznih nadstropij šole in šolskega vrta ob izgradnji šolskega poslopja, fotografije šole) ter odlomkov iz šolskega pisnega arhivskega gradiva (šolske kronike, konferenčni zapisniki, katalogi učencev) vodi učence pri odkrivanju organizacije življenja in dela na IV. mestni deški ljudski šoli v prvih štirih letih njenega delovanja (1911–1914). <u>Drugi del:</u> Na spletnem portalu dLib (http://www.dlib.si) odpre izvod časnika Slovenec z dne 14. 8. 1914. Pozove učence, da iz naslovnice izbranega časnika ugotovijo: – kakšno je bilo polno ime časnika, – kako pogosto in kdaj je časnik izhajal, – letnik in številko izdaje, – ceno enega izvoda. Poda nekaj osnovnih podatkov o izhajanju časnika Slovenec ter razloži: – da je časnik Slovenec začel izhajati pred 140 leti, ko je prišlo do velikega političnega razdora med konservativnimi in liberalnimi Slovenci; – da je bilo glavno vodilo časnika Slovenec geslo »Vse za vero, dom, cesarja!«. Pozove učence, naj odgovorijo na vprašanja: So časnik Slovenec izdajali konservativci ali liberalci? Glede na geslo »Vse za vero, dom, cesarja!« sklepaj o glavnih stališčih, za katere se je zavzemal časnik Slovenec. Projicira posamezne strani časnika Slovenec z dne 14. 8. 1914. Pozove učence, naj iz naslovov sklepajo o stalnih vsebinah, ki jih je objavljala časnik.	Iz prebranega članka izluščijo naslednje podatke: – časopisna novica govori o otvoritvi dveh novih šolskih poslopij v Ljubljani: Cr. kr. državne obrtne šole (danes poslopje Šolskega centra Ljubljana na Aškerčevi cesti) ter IV. mestne deške ljudske šole in pomožne šole (danes poslopje Osnovne šole Prule); – novica je bila objavljena v časniku Slovenec, 16. 9. 1911. Z učiteljevo pomočjo analizirajo slikovno in pisno arhivsko gradivo šole. Pri tem spoznajo: – kakšno je bilo šolsko poslopje ob njegovi otvoritvi (prvotna namembnost posameznih šolskih prostorov in šolskega dvorišča, značilnosti secesijskega sloga); – vrste šol, ki so delovale v poslopju; – organizacijo življenja in dela na IV. mestni deški ljudski šoli (trajanje šolskega tedna in leta, obveznosti učencev, šolski predmeti po posameznih razredih, lestvica za ocenjevanje posameznih znanj in spretnosti, obeleževanje pomembnih praznikov itd.). Z naslovnice časnika preberejo: – polno ime časnika: Slovenec, Politični list za slovenski narod; – izhajal je vsak dan, razen ob nedeljah in praznikih, ob peti uri popoldne; – letnik izdaje: XLII (42); – številka izdaje: 184; – cena enega izvoda: 10 vinarjev. Na podlagi znanja iz preteklega šolskega leta sklepajo, da so časnik Slovenec izdajali konservativci. Časnik se je zavzemal za katoliške vrednote ter zvestobo habsburški dinastiji in monarhiji. Iz naslovov sklepajo o vsebinah, ki jih je v svojih člankih obravnaval časnik Slovenec: domači in tuji aktualni politični dogodki, poročila z bojišč, dnevne novice iz slovenskih mest, nujna obvestila prebivalstvu, »črna kronika«, osmrtnice, oglasi itd.

Projicira tri vrste zgodovinskih virov: Pri prvem viru (glej vir 2) opozori učence na prazna polja med članki in jih pozove k uganjanju, kaj predstavljajo. Kot drugi vir (glej vir 3) projicira fotografijo nesreče, v kateri je 15. 1. 1917 plaz zasul železniško progo med Zagorjem in Trbovljami ter pokopal del brzovlaka. Fotografija je bila prvič objavljena deset let po prvi svetovni vojni v Slovenčevi fotografski prilogi Ilustrirani Slovenec. Pozove učence k razmisleku, zakaj časopisi ob takšnih nesrečah v vojnem času niso smeli poročati in objavljati fotografij. Kot zadnji vir (glej vir 4) predstavi vojno dopisnico, v kateri je del besedila požrnjenega. Učence opozori, da je se je v vojnem času državna cenzura v Avstro-Ogrski zelo poostрила in močno posegla na področje javnega ter zasebnega življenja. Nato pozove učence k razmisleku o verodostojnosti zgodovinskih virov, za katere obstaja sum, da so bili ob svojem nastanku izpostavljeni cenzuri. Učno uro sklene s pogovorom o pomenu kritičnega presojanja zgodovinskih virov ter o možnostih preverjanja njihove zanesljivosti.	Ugotovijo, da gre v vseh treh primerih za poseg cenzure, s katero so oblasti skušale nadzorovati oz. omejevati dostop civilnega prebivalstva do informacij vojnega značaja. Cenzurirani so bili vsi časopisi in vsakdanja korespondenca med fronto in zaledjem. Učenci podajo svoja razmišljanja o pomenu kritične presoje zgodovinskih virov, o možnostih preverjanja zanesljivosti virov itd.	
Vir 1: Slovenec, 16. 9. 1911, let. 39, št. 212, str. 6, 7. Vir 2: Slovenec, 14. 8. 1914, let. 42, št. 184, str. 1. Vir 3: Ilustrirani Slovenec. Tedenska priloga Slovenca, 29. 1. 1928, let. 4, št. 24, str. 1. Vir 4: Cenzurirano pismo. (Fototeka MNZS.)		
Vir 1 		
Vir 2 	Vir 3 	Vir 4

2. UČNA URA	
Učitelj	Učenci
Na tablo pritrdi tri slike. Prvo sliko, na kateri je naslovnica časnika Slovenec, označi s črko A. Drugo sliko, ki prikazuje kopijo rokopisa šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole, označi s črko B. Tretjo sliko, na kateri je fotografija s časa prve svetovne vojne, označi s črko C. Nato učencem pove, da bo tokratna šolska ura namenjena preučevanju vsakdanjega življenja Ljubljancev med prvo svetovno vojno, pri čemer slike A, B in C prikazujejo tri različne vrste zgodovinskih virov, ki bodo iztočnica za njihovo raziskovanje. Nato poda napotke za oblikovanje dvojic. Vsaka dvojica dobi eno od petih različnih delovnega lista. Pred reševanjem učence opozori, da delo s pisnimi zgodovinskimi viri od raziskovalca zahteva veliko zbranosti, natančnosti in kritične distance. Ker je jezik virov lahko zaradi starinskih izrazov in tujk težko razumljiv, imajo učenci na razpolago slovar tujk in SSKJ. Za pomoč se lahko obrnejo tudi na učiteljico, ki spremlja in usmerja njihovo delo.	Vsaka dvojica prevzame eno izmed petih različnih delovnega lista. Vire A, B, C sprva na kratko preletijo, nato pa se lotijo podrobnega branja in reševanja nalog. Pri delu z viri si lahko pomagajo s slovarji. Zadnjo nalogo, ki zahteva od učencev življenje v zgodovinski čas ter različne vloge, dvojice dokončajo po pouku v šolski knjižnici ali doma. Zvezek z rešenimi nalogami prinesejo k naslednji šolski uri zgodovine.
3. UČNA URA	
Učitelj	Učenci
Poda navodilo za oblikovanje petih skupin (dvojice, ki so pri prejšnji šolski uri reševale enak delovni list, tvorijo eno skupino). Poda navodilo za delo in poročanje po skupinah oz. dvojicah.	Dvojice, ki so reševale enak delovni list, primerjajo svoje odgovore ter jih ustrezno dopolnijo. Če se pri usklajevanju odgovorov ne morejo poenotiti, pokličejo na pomoč učitelja. Nato iz virov, ki so jih prebirali med reševanjem nalog na delovnem listu, izluščijo tri zanimivosti. Eden izmed učencev v skupini je zadolžen za njihov zapis. Sledi poročanje po skupinah. Vsaka skupina ima poročevalca. Ta preostalim skupinam sprva predstavi tematiko virov, na katere so se nanašale naloge na delovnem listu (npr. odziv Slovencev na sarajevski atentat, zbiralne akcije in dobrodelnost med prvo svetovno vojno itd.). Nato navede tri zanimivosti, ki so jih izvedeli med prebiranjem virov. Sledijo vprašanja sošolcev. Poročanje skupine se sklene s predstavitvijo iger vlog po dvojicah.

V nadaljevanju so predstavljeni delovni listi za delo v dvojicah.

LJUBLJANA V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE (DELOVNI LIST 1)

VIR A:

Vir A (1): Slovenec, 29. 6. 1914, let. 42, št. 144, str. 1. (Naslovnica posebne izdaje Slovenca.)

Vir A (2): Slovenec, 29. 6. 1914, let. 42, št. 144, str. 2. (Sarajevo.)

Sarajevo. Prvi napad na prestolonaslednikov avtomobil je izvršil srbski stavec Cabrinović. Napadalec so zaprli.

Sarajevo. Pri prvem bombnem napadu na prestolonaslednika je bilo ranjenih okoli 20 oseb, med njimi tudi neki odvetniški koncipient. Bomba je eksplodirala s toliko močjo, da so posamezni kosi prebili železne žalužije sosednjih trgovin.

Drugi usodni napad. — Prestolonaslednik in njegova soproga mrtva.

Dunaj. Iz Sarajeva je došlo uradno potrjeno poročilo, da se je po prvem atentatu izvršil na prestolonaslednika drugi atentat. Vse se tu čudi, kako da policija po prvem atentatu ni bila tako previdna, da bi preprečila, da bi se prestolonaslednik nadalje izpostavil nevarnosti.

Po sprejemu v mestni hiši sta se nadvojvoda in njegova soproga peljala po mestu. V bližino nadvojvodovega avtomobila se je prikl 19 let stari dijak osmega gimnazijskega razreda Princip, ki je oddal na prestolonaslednika dva strela iz brovniga. Kroglica je prodrila nadvojvodu v obraz in mu šla v glavo, vojvodinja je bila zadeta v bližino srca. Nadvojvoda in njegovo soprogo so prepeljali v konak, kjer sta kmalu na dobljenih poškodbah umrla. Množica je takoj prišla in aretiranega napadaleca osmošolca Principa in ga skoro linčala.

Vir A (3): Slovenec, 29. 6. 1914, let. 42, št. 144, str. 2. (Dunaj.)

Dunaj. Nadvojvodo Frana Ferdinanda so svarili, naj se bosenskih vojaških vaj ne udeleži, ker je velikosrbska agitacija zadnji čas se ondi zelo razširila. Prestolonaslednik je pa svarila odločno odklanjal in je samo poizkušal, da bi pregovoril svojo soprogo, naj ga ne spremlja.

Vir A (4): Slovenec, 2. 7. 1914, let. 42, št. 147, str. 3, 7.

Jutri splošna žalost.
Jutri na dan pogreba so prepovedane vse gledališke predstave, vse predstave v kinoglediščih, godba, koncerti, varijete in slične zabave.

Št. 12572.

Razglas.

Jutri, v petek, dne 3. julija ob 4. uri popoldne bodeta se v dvorni župni cerkvi na Dunaju slovesno blagoslovili trupli Njegove cesarske in kraljeve visokosti blagopokojnega prestolonaslednika Franca Ferdinanda ter njegove blagopokojne soproge Zofije vojvodinje Hohenberške.

Vabim cenjene trgovce ljubljanske, da imajo v znak globoke žalosti mesta Ljubljana, v tem času, ko se vršijo pogrebni obredi, to je od 4–5 ure popoldne, svoje trgovine zaprte.

V Ljubljani, dne 2. julija 1914.

Župan:
dr. Ivan Tavčar.

VIR B:

Odlomek iz šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1913/1914.

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 17, a. e. 215.)

Vir B (1): »28. junija sta Nj. cesarska Visokost prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in Njegova prevzvišena soproga nadvojvodinja Hohenberška postala žrtvi strahovitega zločina v Sarajevu. Ko je ostudna roka nečloveškega morilca dvignila na Njiju strelilno orožje ter Ju umorila. V znak iskrenega sočutja povodom tega groznega dogodka se je šolska mladina dne 3. julija udeležila maše zadušnice za Visoka pokojnika. Dan je bil pouka prost.«

Šolski vodja IV. mestne deške ljudske šole Janez Levec je na prvi učiteljski konferenci, 7. 7. 1914, v uvodu povedal sledeče: (Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 14, a. e. 164.)

Vir B (2): »Čestiti zbor! Predno preidemo k dnevnemu redu, nas veže žalostna dolžnost, da se spomnimo groznega dogodka in ostudnega zločina, ki se je izvršil nad Nj. cesarsko Visokostjo presvetlim prestolonaslednikom Francom Ferdinandom in Nj. svetlo gospo soprogo vojvodinjo Hohenberško. To je grozna nesreča, ki je zadela vso Avstrijo, osobito pa našega sivolasega vladarja Nj. Veličanstvo cesarja Franca Jožefa I. V teh težkih časih prosimo Vsemogočnega za pomoč Njegovemu Veličanstvu, celi Avstriji in vsej vladarski hiši, kateri ostanemo z neomajno zvestobo in ljubeznijo udani.«

VIR C: Fotografije pred atentatom in aretacija.

Vir C (1): Obisk Franca Ferdinanda in njegove žene Sofije Hohenberg v Sarajevu 28. junija 1914. Fotografija je bila posneta pred mestno hišo pet minut pred atentatom.

Vir C (2): Aretacija Nedeljka Čabrinovića, ki je prvi vrgel bombo in zadel avtomobil s prestolonaslednikovim spremstvom. Dve leti pozneje je umrl v zaporu v Terezinu.

Vir C (3): Atentatorje, v sredini Gavrila Principa, peljejo na sodišče. Zaradi mladoletnosti je bil obsojen na 20 let prisilnega dela, umrl je 28. aprila 1918 v zaporu.

Vir C (4): Atentatorji v sodni dvorani. Nedeljko Čabrinović drugi z leve. Sledi Gavrilo Princip. (Fototeka MNZS.)

(Vir: Štepec, M. et al. (2010). *Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, str. 11; Fototeka MNZS; <http://www.rtvsllo.si/kultura/razglednice-preteklosti/slovenski-znanec-prvi-atentator-na-prestolonaslednika-franca-ferdinanda/340560> (dostop: 13. 9. 2014).)

NALOGE (DELOVNI LIST 1)

Spodnje naloge boš rešil/-a s pomočjo virov A, B, C. Vire sprva na kratko preleti, nato pa se loti podrobnega branja ter reševanja nalog.

1. O katerem dogodku govorijo viri?
2. Časnik Slovenec je v posebni izdaji o tem dogodku prvič poročal v ponedeljek, 29. 6. 1914. Kdaj se je dogodek zgodil?
3. Položaj Slovencev in drugih slovanskih narodov v Avstro-Ogrski ni bil enakopraven položaju Avstrijcev in Madžarov. Kljub temu je prestolonaslednik Franc Ferdinand med Slovenci veljal za velikega prijatelja »avstrijskih Slovanov«. Iz vira A (1) sklepaj, kakšna pričakovanja so gojili Slovenci do preminulega prestolonaslednika.
4. Časnik Slovenec že v naslovu pove, da sta se v Sarajevu zgodila dva napada na avstrijskega prestolonaslednika in njegovo ženo. Iz virov A (2) in C (1–4) razberi, kdo sta bila Nedeljko Čabrinović in Gavrilo Princip ter kakšno vlogo sta odigrala v atentatu.
5. V znak žalovanja so prvo stran časnika Slovenec obdali s črno obrobo. Iz časopisnih člankov (vir A 4) izlušči še druge načine, s katerimi so Slovenci izkazali svoje žalovanje ob izgubi avstro-ogrškega prestolonaslednika.
6. Iz odlomka šolske kronike (vir B 1) izpiši, kako je šolska mladina na IV. mestni deški ljudski šoli v Ljubljani obeležila tragični dogodek.
7. Iz časopisnega članka razberi (vir A 3), s kakšnim namenom je avstrijski prestolonaslednik v zadnjih dneh junija 1914 prispeel v Bosno in Hercegovino.
8. Atentat na avstrijskega prestolonaslednika je bil skrbno načrtovan. Nadvojvodo Franca Ferdinanda so pred odhodom v Bosno in Hercegovino svarili, naj se obiska ne udeleži. S pomočjo vira A (3) razloži zakaj.

IGRA VLOG:

Vživi se v vlogo učitelja IV. mestne deške ljudske šole, ki dan po atentatu na avstrijskega prestolonaslednika in njegovo ženo vstopi v razred in zbranim učencem sporoči podrobnosti o krvavem zločinu v Sarajevu. Pri zapisu scenarija za »učno uro po sarajevskem atentatu« upoštevaj dejstva in slogovne značilnosti izražanja, ki jih lahko razbereš iz virov na delovnem listu.

LJUBLJANA V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE (DELOVNI LIST 2)

VIR A:

Vir A (1): Slovenec, 5. 8. 1915, let. 43, št. 176, str. 6. (Razglas.)

Vir A (2): Slovenec, 5. 12. 1916, let. 44, št. 279, str. 4. (Pomanjkanje mleka v Ljubljani.)

Ij Pomanjkanje mleka v Ljubljani. Piše se nam: V Ljubljani je opažati od dne do dne večje pomanjkanje mleka. Na tem dejstvu tudi ne izpremeni prav nič okoliščina, da se je ustanovila takozvana »Preskrbovalnica za mleko«, ki je imela doslej eno celo sejo. Od papirja do mleka je še velika razdalja. Vprašanje preskrbe z mlekom se pa tudi ne da rešiti drugače kot z ustanovitvijo centrale za celo deželo. »Posredovalnica za mleko« je v tem oziru vložila na c. kr. deželno vlado prošnjo. »Preskrbovalnica za mleko« sama more le malo pomagati ljudem. Na tem žalostnem dejstvu ne izpremeni prav nič splošen popis mleka, ki se je sedaj odredil v Ljubljani. Ljudem je to treba povedati, da ne bodo zahtevali od »Preskrbovalnice za mleko« nemogočih stvari. Nekaj pa bo vseeno skušala »Preskrbovalnica za mleko« storiti. Neobhodno potrebno je, da se preskrbi v Ljubljani z najnujnejšo množino mleka tiste prebivalce, ki brez mleka sploh živeti ne morejo. V tem oziru pridejo v poštev le dojenčki in le tisti bolniki, ki drugega uživati ne morejo kakor mleko. Prve ni težko legitimirati, za zadnje je potrebno zdravniško spričevalo. Umevno je, da se more »Preskrbovalnica za mleko« ozirati na zdravniška spričevala tako dolgo, dokler njihovo število ne zraste na tisoče. Lansko

Vir A (3): Slovenec, 13. 3. 1916, let. 44, št. 59, str. 5. (Sladkorne karte.)

Ij Sladkorne karte. Z odredbo c. kr. deželne vlade z dne 8. marca 1916, številka 8922, ki je bila preteklo soboto objavljena v uradnem listu in po njem te dni v drugih domačih časopisih, v nedeljo, dne 19. marca, vpeljejo sladkorne karte, ki bodo veljavne za štiri tedne. Oddajale se bodo kot krušne karte pri vseh desetih krušnih komisijah, katere bodo vsled tega prihodnjic poslovale dva dni, in sicer v petek, dne 17. in pa v soboto dne 18. marca, vselej od 8. zjutraj do 1. popoldne. Sladkorna karta se glasi za osebo na 1 kg sladkorja z osmimi kuponi po eno osminko kilograma. Pravico do te karte ima vsaka v Ljubljani stanujoča oseba, ki hrani v svoji domači zalogi manj kot 2½ kg sladkorja. V ta namen bodo morali podati lastniki gospodarstev pred komisijo pismeno izjavo, koliko oseb da prehranjujejo in da nimajo v svojem gospodarstvu več kot 2½ kg sladkorja za vsako oskrbovano osebo. Potrebne goliče za izjavo se bodo dobivale pri komisijah. Kdor ima več zaloge, nima prej pravice do karte, dokler se njegova zaloge ne skrči pod zgoraj omenjeno količino. Prestopki proti tem določbam se strogo kaznujejo. Delne, polovične ali pa zvišane racije pri sladkornih kartah ne velajo.

Vir A (4): Slovenec, 5. 5. 1917, let. 45, št. 102. (Strašno pomanjkanje mesa v Ljubljani.)

Ij Strašno pomanjkanje mesa v Ljubljani. Zadnji čas nastaja od dne do dne hujši tepež za meso. Posledice pomanjkanja mesa so sicer nekoliko omilile izdane nakaznice za meso, tudi ograje pred stojnicami olajšujejo promet, vendar pa ni mogoče, da bi mesarji zadostili zahtevam kupujočega občinstva. Človek bi mislil, da leži glavni vzrok velikega pomanjkanja mesa v tem, da ljudje sedaj uživajo večje množine mesa, ko jim primanjkuje drugih živil. Temu pa ni tako! Nešteto rodbin je, ki sploh ne morejo priti do mesa. Že več tednov so brez njega. Velika večina Ljubljancev uživa meso k večjem enkrat na teden. Tudi je bosa, da si lahko premožnejši privoščijo več mesa. Kakor se nam iz merodajnega mesta zagotavlja, leži največji vzrok pomanjkanja mesa v tem, da se daje ljubljanskemu mestu premalo živine. Ljubljansko mesto bi potrebovalo — ako naj bi prišlo v zmislu razglasa ministrstva za prehrano na osebo in mesni dan 18 dkg mesa s priklado — na teden okroglo 45.000 kilogramov mesa. Sedaj pa dobiva mestna aprovizacija, oziroma dobivajo mesarji vseh vrst klavne živine le toliko, da pride na teden komaj 12.500 kg mesa od nje. Ljub-

ljana bi potrebovala na vsak mesni dan v zmislu zgoraj omenjenega razglasa 9000 kg mesa, a kakor je videti, da dobi le 12.500 kilogramov za pet dni. Čudno potem ni, da je tak naval za meso. Dolžnost poklicanih faktorjev je, da napravijo nemudoma konec temu strašnemu pomanjkanju s tem, da odkazejo ljubljanskemu mestu več klavne živine. Čuje se, da bo morala Kranjska dežela dati več sto glav goveje živine za Trst. Videti je, da se hoče sedaj tudi pri živini tako postopati, kakor se je lansko jesen delalo s krompirjem. Trst je dobil, preden je mogla Ljubljana deliti krompir, 80 vagonov krompirja. Ljubljance so takrat tolažili, da bo krompirja za vse potrebe dovolj. Pozneje so se pa morali Ljubljanci za krompir obrisati pod nosom. Ne vemo, ali leži krivda za tako postopanje v centralnih uradih, ali je tukajšnja deželna vlada brez moči, zagotoviti domačemu prebivalstvu prepotrpeben živež, jasno pa je, da tako ne more več biti. Za krompirjem, za mlekom, ki gre v južna mesta, naj se nam sedaj začno cediti sline še za mesom, ki bo šlo v Trst. Od samih slin pa tudi Ljubljancev ne bo mogoče vzdržati!

Vir A (5): Slovenec, 13. 3. 1916, let. 44, št. 59, str. 5. (Prodajalci kruha in moke ter stranke.)

Ij Prodajalci kruha in moke ter stranke se vnovič opozarjajo na navodila mestnega magistrata, da je pri nakupu moke in kruha vedno prinesiti s seboj tudi srednji del krušne izkaznice in da ima prodajalec pravico odrezati le one dele izkaznice, kateri imajo natisnjeno težo 50 ali 70 gr. Šele pri slednji oddaji onih delov nakaznic, ki izkazujejo težo, mora prodajalec odvzeti tudi srednji del krušne izkaznice.

Ij Pozor radi cene in teže kruha. Ker se v zadnjem času množe pritožbe, da nekateri peki prodajajo prelahak kruh in celo za višjo ceno, kakor je določeno, se občinstvo opozarja, da stane 98 dkg kruha 70 vin. Tozadevne pritožbe se sprejemajo

v mestni posvetovalnici med 11. in 12. uro. Na anonimne ovadbe pa se slej ko prej ne bode oziralo.

Ij Prodejaja jajc v mestnih vojnih prodajalnah. Po vseh mestnih vojnih prodajalnah se zopet prodajajo jajca, in sicer od 8. do 11. ure dopoldne ter od 3. do 7. ure popoldne.

VIR B:

Odlomek iz šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1916/1917:

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 17, a. e. 215.)

Vir B (1): »Vsled vojnih razmer je nastalo pomanjkanje živil in s tem v zvezi velika draginja, ki vplivata posebno v revnejših ljudskih slojih neugodno na prehrano otrok, vsled česar nastajajo bolezni. Zato se je ustavil dne 14. decembra 1916 pod predsedstvom župana dr. Ivana Tavčarja upravni odbor dnevnih zavetišč.

Odbor ima nalogo skrbeti za revno zapuščeno in zanemarjeno šolsko mladino vseh ljubljanskih javnih in zasebnih ljudskih šol in sicer za njeno prehrano in nadzorstvo, po zmoglosti pa tudi za druge njene potrebščine (obutev, obleko i. t. d.).

V dnevno zavetišče na Bleiweisovi cesti je bilo sprejetih tudi 20 otrok IV. mestne šole in 1 učenec pomožne. Poleg opoldanske hrane so dobivali ondi tudi topli zajetek.«

Odlomek iz zapisnika II. redne konference učiteljstva, 14. 10. 1916.

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 14, a. e. 164.)

»Pri izboru otrok, ki se priporočajo za sprejem v dnevna zavetišča, se je ozirati na otroke mobiliziranih očetov, in mater, ki so zaposlene med dnevom izven doma, in na sploh na zanemarjenost vsled revščine in obilice otrok.«

VIR C:

Vir C (1): Živilska izkaznica (Vir: Štepec, M. et al. (2010). Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918. Ljubljana: Muzej novejša zgodovine, str. 79.)

Vir C (2): Živilska izkaznica za sladkor (Vir: Štepec, M. et al. (2010). Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918. Ljubljana: Muzej novejša zgodovine, str. 81. (Fototeka MNZS.))

NALOGE (DELOVNI LIST 2)

Spodnje naloge boš rešil/-a s pomočjo virov A, B, C. Vire sprva na kratko preleti, nato pa se loti podrobnega branja.

1. Že takoj ob začetku prve svetovne vojne so se cene osnovnih živil zaradi pomanjkanja hrane naglo povišale. Draginja se je med vojno le še stopnjevala. Preberi »Razglas« (vir A 1), ki ga je ljubljanska mestna oblast na poziv kranjske deželne oblasti objavila v Slovenscu 5. avgusta 1915. Iz poziva razberi, kako so takratne oblasti skušale zaustaviti nenadzorovano rast cen osnovnih živil.
2. Iz virov, ki jih imaš na voljo, izpiši vsa navedena živila, ki jih je med vojno najbolj primanjkovalo.
3. Do velikega pomanjkanja osnovnih živil je prihajalo predvsem v večjih mestih. Iz časopisnega članka z dne 5. 5. 1917 (vir A 4) razberi, kateremu mestu je ljubljanski časnik Slovenec očital neupravičeno prednost pri razdeljevanju hrane.
4. V prvi polovici leta 1915 je mestna oblast v Ljubljani zaradi velikega pomanjkanja odprla vojne prodajalne, kjer so prodajali osnovna živila po nekoliko nižjih cenah. S pomočjo časopisnih člankov in slikovnega gradiva ugotovi, kako so mestne oblasti skušale doseči, da bi do cenejših živil prišli le revnejši sloji in družine brez imetja z večjim številom otrok.
5. Iz časopisnega članka z dne 5. 12. 1916 (vir A 2) ugotovi, kdo je bil upravičen do mlečnih nakaznic.
6. Mestna oblast je med vojno v Ljubljani ustanovila več dnevnih zavetišč. V eno takšnih zavetišč so bili vključeni tudi nekateri učenci IV. mestne deške ljudske šole. Iz odlomka šolske kronike (vir B 1) razberi pomen oz. namen dnevnih zavetišč.
7. Kateri otroci so imeli prednost pri vključevanju v dnevno zavetišče (vir B 2)?

IGRA VLOG:

Vživi se v vlogo mame učenca IV. mestne deške ljudske šole in napiši prošnjo za sprejem otroka v dnevno zavetišče na Bleiweisovi cesti. Prošnja naj vključuje opis družinskih razmer (npr. podatki o mobilizaciji, zaposlitev staršev, bivanjske razmere, število nepreskrbljenih otrok itd.).

LJUBLJANA V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE (DELOVNI LIST 3)
VIR A:

Vir A (1): Slovenec, 27. 7. 1914, let. 42, št. 168, str. 4. (Varstvo golobov in pismošev.)

VARSTVO GOLOBOV IN PISMOŠEV.
Štev. 578 1/pr.
Razglas.
Pripeti se, da se golobi pismošev neopravičeno posedujejo, love in usmrte. C. kr. policijsko ravnateljstvo v Ljubljani objavlja v varstvo golobov pismošev sledeče:
1. Vsak golobar ali posestnik golobov mora število istih takoj c. kr. policijskemu ravnateljstvu prijaviti.
2. V smislu § 389. spl. drž. zak. mora vsak ujetega ali najdenega goloba-pismoša kot najdeno stvar pri c. kr. policijskem ravnateljstvu oddati.
3. V smislu § 383. spl. drž. zak. ne sme nihče tujega goloba-pismoša usmrtiti.
Prestopki tega razglašajo se bodo po obstoječih predpisih kaznovali.
C. kr. policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, dne 25. julija 1914.

Vir A (2): Slovenec, 30. 7. 1914, let. 42, št. 171, str. 3. (Dobava konj za vojsko.)

DOBAVA KONJ ZA VOJSKO.
Graški listi priobčujejo: V slučaju mobilizacije potrebuje vojna uprava v najkrajšem času okoli 190.000 konj. Da se to omogoči, je vsak posestnik konj po zakonu dolžan svoje za vojaštvo sposobne konje proti primerni odškodnini prepustiti državi. Vsakih 10 let se vrši štetje konj, vsaka 3 do 4 leta pa pregleda posebna komisija, obstoječa iz konjeniških častnikov in političnih uradnikov, vse konje, katere razdeli v sposobne in v nesposobne. Sposobni konji ostanejo v evidenci občin, posestnike pa pouči komisija o postavnih določbah. Za vsak okraj je že v mirovnem času določena posebna komisija, katere v slučaju mobilizacije potom političnih oblasti pozove posestnike konj, da dajo na razpolago sposobne konje. Poleg tega potrebuje vojna uprava še veliko število vožnih konj in vozov, katere najame za čas vojske. Poleg tega pa nakupuje država tudi v inozemstvu konje. Gotovo je vsem v spominu, kako so Angleži za časa burske vojske, Italijani in Turki za časa libijske vojske pri nas, posebno na Ogrskem, kupili veliko število konj. Tudi Srbija je nameravala pred vojsko s Turčijo kupiti na Ogrskem veliko število konj. Sedaj pa je avstro - ogrska vlada prepovedala izvoz konj.

Vir A (3): Slovenec, 17. 6. 1915, let. 43, št. 135, str. 4. (Abstinenčni dan.)

Dnevne novice.
† Abstinenčni dan — za oslepele vojake. Na drugem mestu že povemo, da bodi prihodnji četrtek, 24. junija, na praznik sv. Janeza Krstnika, zavetnika abstinencov, abstinenčni dan po vsem Slovenskem. Razume se samo ob sebi, da se to predpisati ne da, ampak da je to samo prošnja do vseh dobrohotnih Slovencev, naj se ta dan zdrže vsake opojne pijače. Prihranek naj bi se pa daroval za najplemenitejši namen, kar si jih moramo misliti: za uboge oslepele vojake. Za te bo treba po vojski itak na neki način poskrbeti; poskrbimo tem potom, da si odredimo merico pijače! — Opozarjamo, da je

Vir A (4): Slovenec, 14. 6. 1917, let. 45, št. 134, str. 5. (Dan žepnih robcev.)

Ij Dan žepnih robcev. V soboto, dne 16., in v nedeljo, dne 17. t. m., se vrši pod nazivom »Dan žepnih robcev« nabiranje po hišah v vojne pomožne namene, in sicer bodo dijaki tukajšnjih srednjih šol nabirali odpadke platnenih in bombažnih tkanin, robcev, perila, oblek i. dr. Vse se porabi za perilo invalidom in vojaškim otrokom ali pa za tkanje novih tkanin. V vsaki družini se gotovo izlahka pogreši par robcev ali vsaj nekaj že nerabnega perila. Kdor pa ne bi mogel dati v tvarini, naj bi prispeval z malim zneskom v gotovini. Ljubljansko občinstvo, ki se je doslej vedno izkazalo radodarno v patrijotične namene, se gotovo odzove tudi to pot, ko gre po vsej državi velika akcija za perilo junakom invalidom in otrokom-sirotam padlih vojakov.

VIR B:

Odlomki iz šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1915/1916.

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 17, a. e. 215.)

Vir B (1): »Božič na bojnem polju. Vojnooskrbovalni urad pri c. i. k. vojnem ministrstvu je sklenil prirediti po vsej Avstriji zbirke za božična darila vojakom na bojnem polju, pri katerih naj bi bila udeležena tudi šolska mladina. Zato je c. k. deželni šolski svet [...] izdal poziv na vse šolske zavode na Kranjskem: Vsakemu šolskemu otroku naj se nudi prilika, da pokaže svoje resnično patrijotično mišljenje, hvaležnost in občudovanje naših vojakov na bojnem polju s tem, da jim za božič nakloni malo ljubezensko darilo kot pozdrav iz domovine.

Darila naj se spravijo v male zavojčke ter naj obsegajo stvari, ki otroka ne stanejo mnogo, a so vendar vsakemu vojaku potrebna: robec, žveplenke, šivanke, niti, gumbi, razglednice s pozdravi in voščili učencev in vojne dopisnice z naslovom šole, razreda in darovalca. Ti zavojčki naj se povežejo s čednimi trakovi in okrasijo z jelovo ali smrekovo vejico.

Učenci tukajšnje ljudske in pomožne šole so darovali 185 takih zavojčkov, ki so se dne 27. novembra izročila vojnooskrbovalnemu uradu v Ljubljani. Kot odgovor na ta darila, so dobivali posamezni učenci od obdarovanih vojakov nase naslovljene dopisnice z iskrenimi zahvalami in pozdravi.«

Vir B (2): »C. i. k. deželni šolski svet je izdal dva poziva na vse kranjsko šolstvo, da naj na novo prične zbirati denarne zneske za vojnooskrbovalne namene [...] pod imenom: »Tedenski darovi šolarski« (Schulwochenspende). Da bi se starši vsled teh zbirk na novo ne obremenili, se priporoča v šoli in v domači hiši največja štedljivost, tako da bo vsakemu otroku mogoče na teden privarčevati si nekaj vinarjev za omenjeno zbirko. Najmanjši tedenski prispevek naj bosta 2 vinarja, preplačila nad 1 K se ne sprejemajo. [...]

C. k. deželni šolski nadzornik dr. Mihael Opeka je zložil pesem o vinarjih, s katero spodbuja šolsko mladino k pridnemu zlaganju vinarjev v vojne namene. To pesem so učenci vseh razredov pridno memorirali in se jo naučili tudi peti.«

Vir B (3): »Brambeni ščit v železju je bil postavljen 18. avgusta 1915 v podporo osirotelim otrokom in zapuščenim vdovam v vojni padlih junakov. V preteklem letu so zabijali žeblje po 1 K, 50 h in 20 h. Proti koncu leta so se udeležile tega zabijanja skoro vse ljubljanske šole, tukajšnja ljudska šola je bila na vrsti dne 22. decembra 1915 in je od tej prilike izročila zbirko 28,34 K v korist sklada za vdove in sirote. Mestni župan se je v svojem pismu z dne 27. decembra 1915 zahvalil učnemu osebju in učencem za ta dar.«

Vir B (4): »Nabiranje robidovega in jagodovega listja. Razpis c. k. deželnega šolskega sveta [...] pozivlja šolsko mladino k nabiranju robidovega in jagodovega listja ki se rabi kot nadomestilo čaja za vojaštvo. Takega listja, osušenega in očiščenega se je poslalo s tukajšnje šole dne 5. novembra 1915 7 ½ kg c. k. kemični tovarni v Oberlad.«

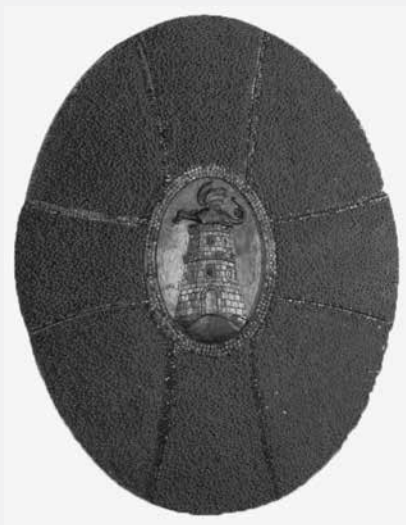
Vir B (5): »Zlato za železo. Nabralo se je prvič 56 g zlata in 26 ½ g srebra. [...] Drugič se je nabralo 1 ½ g zlata in 15 g srebra [...] »Volna in kavčuk. [...] Nabralo se je za težak tovorni voz t. j. 47 zavojev [...]«

VIR C:

Vir C (1): Za potrebe vojske so v zaledju zbirali cerkvene zvonove. (Vir: Štepec, M. et al. (2010). Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, str. 71. (Fototeka MNZS.))

Vir C (2): Leseni ščit (t. i. Brambni ščit), popolnoma prekrit z žebli, danes hrani Mestni muzej v Ljubljani. Na Mestnem trgu pred magistratom je bil postavljen leta 1915 na pobudo ljubljanskega župana Ivana Tavčarja. (Vir: Mestni muzej Ljubljana.)

Vir C (3): Potrdilo o prispevku v akciji Brambni ščit v železju. (Vir: Mestni muzej Ljubljana.)

NALOGE (DELOVNI LIST 3)

Spodnje naloge boš rešil/-a s pomočjo virov A, B, C. Vire sprva na kratko preleti, nato pa se loti podrobnega branja in reševanja nalog.

1. V zadnjih dneh julija 1914, ko se je Avstro-Ogrska pospešeno pripravljala na napad na Srbijo, sta v časniku Slovenec izšla članka A (1) in A (2). K čemu sta pozivala? Razloži, kakšne naloge so opravljali golobi in konji v času prve svetovne vojne.
2. Časnik Slovenec je med vojno svoje bralstvo pozival na obeležitev abstinenčnega dne (vir A 3) in dneva žepnih robcev (vir A 4). Razloži, kakšen je bil namen teh dveh akcij.
3. Iz odlomka šolske kronike (vir B 1) razberi, komu in kako so učenci IV. mestne deške ljudske šole v božičnem času izkazali svojo naklonjenost. Kako so se odzvali obdarovanci?
4. Življenje v zaledju je bilo na zahtevo oblasti popolnoma podrejeno potrebam na bojiščih. Iz virov (B 2-5) razberi različne vrste surovin, ki so jih učenci zbirali za potrebe vojske.

5. »Brambni ščit v železu« danes velja za spomenik solidarnosti ljubljanskih meščanov med prvo svetovno vojno. Akcije se je leta 1915 udeležila skoraj vsa ljubljanska šolska mladina. Iz virov B (3), C (2), C (3) razberi kako.
6. Iz vira B (2) razberi, kako so šolske oblasti spodbujale šolarje k zbiranju tedenskih denarnih prispevkov v vojnooskrbovalne namene.

IGRA VLOG:

Vživi se v vlogo šolskega vodje Janeza Levca. Napiši poročilo C. k. deželnemu šolskemu svetu o sodelovanju IV. mestne deške ljudske šole pri zbiralnih in dobrodelnih akcijah za vojnooskrbovalne namene v šolskem letu 1915/1916.

LJUBLJANA V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE (DELOVNI LIST 4)

VIR A:

Vir A (1): Slovenec, 4. 8. 1914, let. 42, št. 175, str. 1, 4. (Bil je zadnji čas.)

Bil je zadnji čas.

Kakšen bo konec evropske vojske, tega nihče ne vé in tudi nihče vedeti ne more. Gotovo pa je, da bo vojska kratka. Prvič, ker so sedaj tako imenitne prometne zveze, da so v enem ali dveh tednih vse, več milijonov broječe armade na bojišču pripravljene za boj. Drugič ne more daljše vojske, ki bi trajala in se zavlekla več mesecev, nobena država zdržati zaradi gospodarske depresije in prehranitve armade in vsega prebivalstva. Kmečko prebivalstvo bi zavlačitev vojske še preneslo, ker ima doma zaloge hrane, mesta, zlasti velika mesta, kakor London, Pariz, Berlin, Dunaj in druga bi pa komaj in komaj dihala. Dobava in dovoz hrane bi bila namreč vsled pomanjkanja delavskih moči, prometnih uslužbencev in produkcije živil zelo otežkočena. Tega se voditelji vojske tudi dobro zavedajo, zato hite z odločitvijo glavnih bitk.

Gotovo pa je, da si je izbrala Avstrija najboljšo in tudi zadnjo priliko, da se more ohraniti in ostati vevlast. Zdaj ali pa nikoli več!

Pomisliti je treba, da je Rusija kovala na Balkanu železen obroč proti nam. Rumunija, Srbija, Grčija so bile že v njem; Bog vé, če bi sčasoma tudi Bolgarija ne omahnila! Če bi bil ta obroč enkrat gotov, bi ga Avstrija težko razbila.

Z oslabiljenjem Avstrije bi bila tudi Nemčija silno prizadeta, ker bi ostala sama sredi sovražnikov z oslabiljenim zaveznikom. Zato je razumljivo, da je Nemčija s tako velikodušnostjo prišločila nam na pomoč.

Vir A (2): Slovenec, 25. 5. 1915, let. 43, št. 166, str. 2. (Prvi boji z Lahi.)

Prvi boji z Lahi. — Uspešen nastop naše mornarice. — Avstrijski letalci obstrejevali več laških krajev.

AVSTRIJSKO URADNO POROČILO.
Začetek bojev na italijanski meji.

Dunaj, 24. maja. Pri nastopu vojne stanja so se na posameznih točkah ob tirolski meji pričeli manjši boji. Na primorskem obmejnem ozemlju se je pri obmejnem kraju Strassoldo pokazala italijanska konjenica.

Namestnik načelnika generalnega štaba pl. Höfer. fml.

Vir A (3): Slovenec, 15. 9. 1915, let. 43, št. 166, str. 1. (Slovenske dežele in laške želje.)

Slovenske dežele in laške želje.

Nova italijanska-avstrijska meja skozi slovenske dežele, kakor so jo načrtali Italijani.
(Po zemljevidu iz Italije.)

Vir A (4): Slovenec, 18. 8. 1915, let. 43, št. 187, str. 5. (Posredovalnica za goriške begunce.)

Posredovalnica za goriške begunce v Ljubljani ima sedež v prostorih „Zadružne Zveze“ v Ljubljani, Dunajska cesta šte. 38.

Vir A (5): Slovenec, 22. 2. 1916, let. 44, št. 41, str. 1. (Laški letalci nad Ljubljano.)

Laški letalci nad Ljubljano.

O tem napadu priobčujemo še naslednje poročilo:

V petek ob pol 11. uri dopoldne je priletel od juga sem italijanski letalec, ki je metal bombe na mesto. Prva je udarila na Šentjakovski trg, tri korake od fasade rezervne bolnice št. 2, na tla in izkopala tri metre široko in en meter globoko jamo. Popokale so tudi šipe na treh oknih. Letalec je letel nato še nekaj časa v prvotni smeri, nato se pa obrnil v smeri proti dolenskem kolodvoru ter vrigel še tri bombe, od katerih dve sta padli na dvorišče hiše št. 11 na Zabjeku, ena pa na Vožarski pot. Tudi tu so izkopale velike luknje. Prst in šuta sta padli na streho pritlične hiše in jo poškodovali. Nek mož, ki je na dvorišču sekal drva in bil od vseh hišnih prebivalcev edini doma, je ostal popolnoma nepoškodovan, četudi je bomba udarila komaj tri korake od njega proč. Samo sekira mu je padla iz rok.

Letalec je nato vrigel še dve bombi, katerih ena je padla v Ljubljanico, druge pa v močvirje. Nenadno nastala gosta megla mu je vzela razgled. Ko je proti 12. uri izginila megla, so kmalu opazili dve letali, ki sta leteli iz smeri od Zaloča proti Ljubljani. V bližini stare cukrarne je padla bomba, ki je ranila par oseb in enega konja ter razbila več šip. Takoj nato je spustil letalec še eno bombo, ki je padla na njivo za Lichtenturničnim zavodom blizu Kuhrove ceste. Napravila ni nobene škode. Obe letali sta leteli precej nizko, in so jih tudi takoj obstreljevali obrambni topovi na Gradu, nakar sta odletela.

K temu pristavljamo, da se je le čuditi gostobesednosti laškega »Corriera«, kajti za to, da so laški letalci nekoliko poško-

VIR B

Odlomek iz šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1915/1916.

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 17, a. e. 215.)

Vir B (1): »Bombni napadi laških letalcev na Ljubljano in varnostne odredbe proti njim. Dne 18. februarja se je pojavilo več sovražnih letalcev nad Ljubljano in okolico, ki so vrgli med 10. in 12. uro nekaj bomb v Šentjakobskem in Trnovskem okraju in pred staro cukrarno, kjer je vojašnica. Materijalne škode te bombe niso povzročile, pač pa je postal deček I. mestne šole, ki je bil pri cukrarni iz šole domov grede od izstrelkov zadet in je še isti dan umrl, nedolžna žrtev teh napadov. Pogreba njegovega dne 20. februarja, ki ga je priredila mestna občina na lastne stroške, se je udeležilo tudi vojaštvo in vsi mestni dečki ljudske šole. Povodom teh napadov je izdalo c. k. deželno predsedništvo [...] učiteljstvu natančna navodila, kako je treba mladino glede varnosti poučiti, bodisi doma, na ulici ali pa v šoli, dalje kako se je učiteljstvu ob napadih na šolsko poslopje vesti in skrbeti za varnost mladine. [...] V smislu teh odredb so imele ljudske šole, nastanjene začasno v šolskem poslopju na Ledini, več poskusnih alarmov. Pri tem se [je] pokazalo, da je mogoče v 2–3 minutah izprazniti obe nadstropji in mladino spraviti v klet in v garderobe v pritličju, kjer bi bili najbolj varni pred bombami in pred izstrelki z Grada.«

Odlomek iz zapisnika VII. redne konference učiteljstva, 3. 3. 1917.

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 14, a. e. 164.)

Vir B (2): »Šolski vodja Janez Levec je učiteljstvu na konferenci sporočil naslednje: »Ob koncu I. polletja sem pregledal zvezke vseh razredov. [...] Pomanjkanje rednega pouka se opazi sempatija pri pisavi, ki je včasih celo neokretna, zlasti pri begunskih otrocih.«

VIR C

Vir C (1): Odprtje avstrijsko-italijanske fronte je z domov ob Soči pregnalo okoli sto tisoč ljudi. Ženske, otroci in ostareli iz slovenskih krajev na levem bregu bojne črte so odšli na Kranjsko, Štajersko in Koroško, od tod pa v begunska taborišča po vsej monarhiji. V Ljubljani in njeni okolici so smeli ostati le tisti, ki so bili dovolj preskrbljeni z blagom in denarjem, da niso bili v breme tamkajšnjemu prebivalstvu. Begunci, ki so razpolagali z zadostnimi sredstvi, so morali pri mestnih oblasteh izprositi izrečno dovoljenje za bivanje v Ljubljani oz. njeni okolici. Pomagali so v vojaških delavnicah ter tako vzdrževali svoje družine. Na sliki so civilni prebivalci, ki so zaradi vojne zapustili svoje domove na Krasu.

(Vir: Štepec, M. et al. (2010). *Slovinci + prva svetovna vojna 1914–1918. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine*, str. 63. (Fototeka MNZS.))

NALOGE (DELOVNI LIST 4)

Spodnje naloge boš rešil/-a s pomočjo virov A, B, C. Vire sprva na kratko preleti, nato pa se loti podrobnega branja in reševanja nalog.

1. Poleti 1914, ko se je začela prva svetova vojna, je veljalo splošno prepričanje, da bo vojna kratka. Iz vira A (1) razberi dve dejstvi, zaradi katerih je pisec članka prepričan, da vojna ne bo trajala dolgo.
2. Pisec vira A (1) v nadaljevanju ugotavlja, da je Avstrija z vojno napovedjo Srbiji izbrala »najboljšo in tudi zadnjo priliko«, če želi ostati »velevlast« (velesila). Iz članka izpiši, katera država naj bi predstavljala največjo grožnjo Avstro-Ogrski ter zakaj.
3. Pojasni sporočilo risbe, objavljene v začetku avgusta 1914 v časniku Slovenec (vir A 1).
4. Konec maja 1915 so dnevni časopisi začeli poročati o prvih vojaških spopadih z »Lahi«. Imenuj evropski narod, za katerega so v takratnem časopisnem žargonu pri nas pogosto uporabljali slabšalno ime »Lahi«.
5. Iz avstrijskega uradnega poročila (vir A 2) in zemljevida (vir A 3) ugotovi, kdaj, kje in zakaj je prišlo do spopada med »Lahi« in Avstro-Ogrsko.
6. S soškega bojišča je ugoden veter občasno prinesel bobnenje topovskih granat vse do Ljubljane. Mesto je predstavljalo zaledje fronte in zato med vojno ni utrpelo neposredne vojaške škode. Izjema je bil 18. februar 1916, ko je Ljubljana doživela prvi bombni napad v svoji zgodovini. S pomočjo virov A (5) in B (1) opiši, kaj se je zgodilo.
7. Po prvem bombnem napadu so oblasti ljubljanskim šolam poslale posebne varnostne odredbe. S pomočjo vira B (1) razloži, za kakšne ukrepe gre in kako so jih izvajali.
8. S pomočjo virov A (4) in C (1) razloži, kakšno usodo je doživelo prebivalstvo, ki se je po odprtju avstrijsko-italijanske fronte ob reki Soči zateklo v Ljubljano oz. njeno okolico.
9. Kakšne težave so v šoli še posebej pri begunskih učencih opazili učitelji (vir B 2)? Razmisli zakaj.

IGRA VLOG:

Vživi se v vlogo učenca IV. mestne deške ljudske šole, ki je v petek, 18. februarja 1916, v dnevniku opisal svoje doživljanje prvega bombnega napada na Ljubljano. V dnevniški zapis vključi dejstva, ki jih lahko razbereš iz virov na delovnem listu, kot tudi svoje občutke ob tem dogodku.

LJUBLJANA V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE (DELOVNI LIST 5)

VIR A:

Vir A (1): Slovenec, 31. 5. 1915, let. 43, št. 121, str. 5. (Ko bi se pomagalo ...).

Ij Kako bi se pomagalo... Šole v Ljubljani so deloma predčasno že zaključile šolsko leto. Pouk imajo še dekliške šole in kolikor jih je v nemških kazinskih prostorih. Najmanj pouka so imele deške ljudske šole, kar se tuintam bridko občuti, kajti marsikje so fantiči brez nadzorstva ter prepuščeni samim sebi. Po hosti na Golovcu in drugod se potikajo nezreli in brezdelni 10- do 14letni pobiči, ki se izkazujejo z nenavadno divjostjo in sirovostjo. Čuje se med njimi nesramno govorjenje, ki mora vsakega poštenjaka v srce zbesti. Ali ne bi kazalo, da bi se policijsko nadzorstvo od časa do časa raztegnilo tudi na te skrivne prostore? Ali se ni nekje sprožila misel, da bi se za dečke v sedanjih gorkih dneh vpeljale takozvane gozdne šole? Morda pa ne bi bilo brez uspeha, če bi se ta stvar poizkusila.

Vir A (2): Slovenec, 16. 3. 1917, let. 45, št. 61, str. 3. (Zdravstveno oskrbovanje bolnikov in ranjencev v Ljubljani.)

Zdravstveno oskrbovanje bolnikov in ranjencev v Ljubljani.

Piše polkovni zdravnik dr. Mavricij
Rus.

(Z dovoljenjem vojnega tiskovnega
štana.)

Ob začetku svetovne vojne je le malokdo slutil, kako odlična in nad vse važna vloga bo sčasoma odmerjena v preskrbi ranjenih in bolnih vojakov ravno naši ljubljanski etapni postaji.

Po zaslugi oblasti, ki so takoj začetkom vojne drage volje prepustile mnogoštevilna šolska poslopja, so bili za bolne in ranjene na razpolago primerni prostori, velike svetle sobe, ki so se opremili z vsemi modernimi pomočki moderne zdravniške vede.

Komaj sta potekla dva tedna, že je javila brzjavka, da se pripelje zvečer prvi sanitetni vlak. Kakor blisk je šlo to naznanilo po deželnem glavnem mestu in preko njegovih mej. Naši vojaki, naši junaki, ki so bili svoj čas, ko jih je bil poklical najvišji vojni gospod, polni navdušenja odrinili v boj za domovino, so se vračali po vroči borbi z bojišča v drago domovino bedni in pomoči potrebni.

Vir A (3): Slovenec, 31. 5. 1915, let. 43, št. 121, str. 2. (Pogum in zaupanje!)

Pogum in zaupanje!

Iz Rateč pri Kranjskigori se nam piše: Tukaj poslušamo gromenje topov, pa se nič ne bojimo. Varujejo nas močne trdnjave na Predilu in v Naborjetu, ki pošiljajo svoje pozdrave sovražniku. Italijani bi morali žrtvovati tisoče in tisoče vojakov, preden bi prodrli čez Zabnice na Trbiž.

Nikogar naj ne bode strah,
sovraga pomandramo v prah!

Pozdravi naših fantov.

Z italijanskega bojišča so nam slovenski vojaki odposlali 24. t. m. naslednjo dopisnico: Naše baterije bruhajo silen ogenj na neprijatelja, ki pa le slabo odgovarja. Med fanti vlada veliko navdušenje. Pod jasnim nebom se slišijo leteče krogle kot sik g a d o v. Vojaštvo je zdravo. Upajoč, da neprijatelj draga plača svojo hinavščino. Vam kličemo: Na veselo svidenje v veliki Sloveniji! — Slede podpisi.

Vir A (4): Slovenec, 17. 8. 1915, let. 43, št. 186, str. 1. (Čestitka cesarju za 85. rojstni dan.)

VIR B

Odlomek iz šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1914/1915:

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 17, a. e. 215.)

Vir B (1): »Takoj ob pričetku vojne se je šolsko poslopje izpraznilo v vojaške namene. Najprvo so bili nastanjeni novinci 27. pehotnega polka, pozneje pa oddelek vojnih invalidov. Od 15. junija pa se rabi šola kot vojna infekcijska bolnica. Zaradi nevarnosti okuženja je šolski vodja opustil svojo pisarno v šolskem poslopju. Tudi šolski sluga se je moral iz istega vzroka izseliti. Ker je bilo šolsko poslopje na Prulah po vojaščini zasedeno, se je pouk vršil od 21.–30. septembra na šentjakovski šoli vsak torek, četrtek in soboto od 1–5 ure popoldne; od 30. septembra do 24. oktobra je bila šola nameščena v šolskem poslopju na Ledini in je imela vsak dan pouk od 1–5 ure popoldne. Dne 24. oktobra pa sta se morali I. in IV. mestna šola zaradi vojaščine zopet umakniti z Ledine in se preseliti nazaj v šentjakovsko šolo [...] Poučevali so se le glavni predmetje. [...] Opustile so se vse realije*, risanje, petje in telovadba, tako da se poučuje le slovenščina, nemščina, računstvo in verouk in še ti predmetje v skrajšani meri.« [Pozimi 1914 so tudi poslopje šentjakovske šole preuredili v vojaško bolnišnico in ker] »ni bilo nikjer drugod dobiti primernih prostorov, se je pouk na vseh mestnih šolah prekinil za nedoločen čas. Šole so ostale zaprte do konca šolskega leta.

* realije = nekaj prirodoepis, zemljepis, zgodovina.

Odlomka iz zapisnikov IV. in V. redne konference učiteljstva 10. 1. 1916 in 29. 2. 1916:

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 14, a. e. 164.)

Vir B (2): Po skoraj celoletni prekinitvi pouka v šolskem letu 1914/15 je na januarski in februarški konferenci leta 1916 šolski vodja Janez Levec učitelje opozoril na sledeče: »Opazil sem, da se obešajo otroci na vojaške omnibuse, ki vozijo ranjence skozi Komenskega ulico iz bolnic na kolodvor ali obratno zadaj na stojalo, drže se obenem za okna in potem, ko je voz v največjem diru, pred šolo poskačejo doli. Ker bi se pri tem lahko poškodovali ali celo okužili s kakšno boleznijo, naj se v tem pouče in naj se jim to početje strogo zabrani.« [...] »V vojnem času so otroci posuroveli in postali razbrzdani. To kažejo tudi mnoge pritožbe izmed občinstva in policijska obvestila šolskemu vodstvu, in sicer, da delajo škodo, ker pobijajo okna ali pa se proti ljudem na cesti nespodobno vedejo. Vzroki posurovelosti so: »1. Ker so bili skoro celo leto brez šolskega nadzorstva. 2. Razburljivo ulično življenje med vojno. 3. Vpoklic očetov v vojno službo in so vsled tega otroci prepuščeni le materam, ki jih ne znajo ustrahovati. Učiteljstvo je poklicano, da vpliva po svojih močeh kolikor mogoče na dostojno vedenje zunaj šole.«

Odlomek iz šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1913/1914:

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 17, a. e. 215.)

Vir B (3): »Šolsko mladino je vsakih 14 dni preiskoval Dr. Mavricij Rus ter dajal potrebna navo[di]la glede nalezljivih bolezni, negovanja zob, prezračevanja sob i. t. d. Meseca maja je cepil koze.«

Odlomek iz šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1918/1919:

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 17, a. e. 215.)

Vir B (4): »Dne 2. januarja 1919 je šolski zdravnik dr. Mavricij Rus po večletnem vojnem odmoru zopet nastopil svojo službo.«

Odlomek iz šolske kronike IV. mestne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1915/1916:

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 17, a. e. 215.)

Vir B (5): »Revizija šolske knjižnice. [...] c. k. deželni šolski svet [je] ukazal [...] vse knjige, ki bi utegnile biti v državljanskem ali npravstveno-verskem oziru sumljive, se morajo takoj izročiti in odstraniti, sicer je pa skrbeti za to, da se nabavijo za šolarske knjižnice le knjige, ki so zmožne vzgojiti pri šolski mladini dinastični čut, ljubezen k skupni avstrijski domovini in druge državljanske kreposti. Poleg teh so pripuščene tudi knjige, ki imajo namen buditi ljubezen do ožje domovine in rodovinske narodnosti.«

Odlomek iz zapisnika VII. redne konference učiteljstva, 3. 3. 1917:

(Vir: SI ZAL, LJU 370, t. e. 14, a. e. 164.)

Vir B (6): Šolski vodja Janez Levec je učiteljstvu na konferenci sporočil sledeče: »Ob koncu I. polletja sem pregledal zvezke vseh razredov. Pri pisnih nalogah se je povsod obdelovala patriotična snov in to naj se vrši tudi nadalje. Porabijo pa naj se tudi na primeren način aktualni vojni dogodki v preprosti in kratki obliki, da se otrokom kolikor toliko odpro oči, da začno slutiti sedanji velikanski zgodovinski moment. Zlasti naj se stremi za tem, da se otrokom vzbudi čut za domovinsko skupnost in za dolžnosti vsakega posameznika, radodarno po svojih močeh pomaga vsem tistim, zlasti učencem, ki so vsled vojske obžalovanja vredne reve.«

VIR C

Vir C (1): Sprejem 315 ranjencev na ljubljanskem kolodvoru, 11. 11. 1914. (Vir: http://sistory.eu/TEI_publicacije/razstave/Kranjska_v_prvem_letu_velike_vojne/ch07.html (dostop: 5. 9. 2014).)

Vir C (2): Za prevoz ranjencev od kolodvora do bolnišnic je z vozovi skrbelo prostovoljno gasilno in reševalno društvo. (Vir: http://sistory.eu/TEI_publicacije/razstave/Kranjska_v_prvem_letu_velike_vojne/ch07 (dostop: 5. 9. 2014).)

Rešilna postaja Ljubljanskega prostovoljnega gasilnega društva v službi „Rdečega križa“.

Vir C (3): Vojna mobilizacija je privedla do pomanjkanja moške delovne sile, kar so nadomestili z zaposlovanjem žensk, otrok, ujetnikov in beguncev. Za potrebe vojnega gospodarstva so podaljšali delovnike ter preklicali zakon o prepovedi nedeljskega in prazničnega dela. (Vir: http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/gospodarstvo/ (dostop: 5. 9. 2014).)

NALOGE (DELOVNI LIST 5)

Spodnje naloge boš rešil/-a s pomočjo virov A, B, C. Vire sprva na kratko preleti, nato pa se loti podrobnega branja in reševanja nalog.

1. Pouk IV. mestne deške ljudske šole je med prvo svetovno vojno potekal na različnih lokacijah in bil tudi večkrat prekinjen. S pomočjo vira B (1) ugotovi, v kakšne namene se je v vojnem času uporabljalo šolsko poslopje na Prulah.
2. Pouk na nadomestnih lokacijah je bil zelo okrnjen. S konkretnimi primeri iz vira B (1) potrdi to trditev.
3. Preberi in primerjaj vira A (1) in B (2). O kakšnih težavah poročata?
4. Iz vira B (2) izlušči razloge za vzgojne težave, ki jih navaja šolski vodja (ravnatelj) Janez Levec.
5. Zaradi splošnega vpoklica moških v vojsko je začelo primanjkovati delovne sile. Preuči vir C (3) in ugotovi, kako se je država spopadala z opisanim problemom. Razmisli, kako so spremenjene razmere vplivale na vsakdan otrok.
6. Ljubljana je predstavljala pomembno središče za odpošiljanje avstro-ogrskih vojakov na bojišča prve svetovne vojne. Po odprtju soškega bojišča je v mesto prihajalo vse več bolnikov, ranjencev in vojni invalidov. Iz virov (A 2, B 1 in C 1–2) ugotovi, katere stavbe so oblasti namenile vojaškim bolnišnicam in kakšen transport so uporabile za prevoz ranjencev od bojišča do ljubljanskih bolnišnic.
7. Primerjaj vire A (2), B (3) in B (4). Kdo je bil Mavricij Rus in kakšno službo je opravljal pred prvo svetovno vojno, med njo in po njej?
8. Primerjaj vire A (3), A (4), B (5), B (6) in ugotovi vsaj tri različne načine, s katerimi so takratne avstrijske oblasti skušale prek tiska in šolstva vzpodbujati domovinski čut in s tem pripadnost avstrijskemu cesarju.

IGRA VLOG:

Predstavlja si naslednjo situacijo: Na učiteljski konferenci šolski vodja Janez Levec učiteljem IV. mestne deške ljudske šole predstavi svoja opažanja o porastu vzgojnih težav v času vojne. Na Levčev predlog se med učitelji razvije razprava o možnostih učiteljevega vplivanja na vedenje otrok v šolskem in zunajšolskem času. Vživi se v vlogo učitelja, ki v pogovoru s šolskim vodjo in drugimi učitelji deli svoje izkušnje in predloge za izboljšanje.

SKLEP

Predstavljeni učni sklop je zasnovan na preučevanju izvirnih zgodovinskih virov, ki učencem omogočajo samostojno izkušnjo z metodami zgodovinarskega raziskovalnega dela. Učenci so z analizo izbranih člankov časnika Slovenec in odlomkov šolskega arhivskega gradiva ugotavljali dejstva ter iskali dokaze o zgodovinskih dogodkih, pojavih in procesih. Izbor aktivnih oblik in metod pouka (delo v parih in skupinah, igra vlog) se je izkazal kot ustrezen. Največ težav so imeli učenci z razumevanjem časopisnega žargona, ki se jim

je zdel zelo starinski in tu in tam nerazumljiv. Odločitev, da časopisne vire dopolnimo z odlomki iz šolskega arhiva ter s slikovnim gradivom, je bila zato smiselna. Odlomki iz šolskih kronik in konferenčnih zapisnikov, ki govorijo o vplivu vojne na šolsko življenje otrok, so obravnavanim tematikam v časopisnih člankih dali novo perspektivo. Poznavanje zgodovine šole in občutek lastne vpletenosti vanjo sta pri učencih spodbudila dodatno zanimanje in s tem motivacijo za spoprijemanje s teže razumljivimi zgodovinskimi besedili. Poleg tega smo pri igri vlog namenoma izbrali tematiko iz šolskega okolja, ki jo dobro poznajo in se zato v vloge laže vživijo. Kot dobra motivacija za samostojno delo se je izkazalo tudi slikovno gradivo. Z njegovo pomočjo so učenci obravnavano tematiko laže vizualizirali.

VIRI IN LITERATURA

Mešiček, I., Šetina M., Štular, M. (2011). IV. mestna deška ljudska šola v Ljubljani med prvo svetovno vojno. Raziskovalna naloga s področja zgodovine. Ljubljana: Osnovna šola Prule.

Naglič, P. (2007). *Moje življenje v svetovni vojni: fotodnevnik vojaka (1914–1918)*. Ljubljana: Modrijan.

Pešak Mikec, B. Bolnišnice. Prihod prvih ranjencev. Dostopno na spletni strani: http://sistory.eu/TEI_publicacije/razstave/Kranjska_v_prvem_letu_velike_vojne/ch07 (dostop: 5. 9. 2014).

Program osnovna šola. Zgodovina. Učni načrt. Ljubljana: MŠŠ, ZRSŠ, 2011. Dostopno na spletni strani: http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf (dostop: 13. 9. 2014).

Razglednice preteklosti. Slovenski znanec – prvi atentator na prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Dostopno na spletni strani: <http://www.rtvsl.si/kultura/razglednice-preteklosti/slovenski-znanec-prvi-atentator-na-prestolonaslednika-franca-ferdinanda/340560> (dostop: 13. 9. 2014).

SI ZAL, LJU 370, Osnovna šola Prule, Ljubljana, t. e. 14, a. e. 164, Konferenčni zapisniki 1911/12–1918/19.

SI ZAL, LJU 370, Osnovna šola Prule, Ljubljana, t. e. 17, a. e. 215, 216, Šolske kronike 1911/12–1918/19.

Slovenec: politični list za slovenski narod, letniki 1911, 1914–1917. Dostopno na spletnem portalu Digitalne knjižnice Slovenije: <http://www.dlib.si/>.

Svoljšak, P. Gospodarstvo v času prve svetovne vojne. Dostopno na spletni strani: http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/gospodarstvo/ (dostop: 5. 9. 2014).

Štepec, M. et al. (2010). *Slovinci + prva svetovna vojna 1914–1918*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine.

Tominšek Perovšek, M. et al. (2013). *SLOVENEC: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratak pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

POVZETEK

Prispevek prikazuje primer uporabe zgodovinskih virov za čas prve svetovne vojne pri pouku zgodovine v devetem razredu osnovne šole. Pri snovanju nalog smo se oprli na izbor člankov časnika Slovenec, arhivsko gradivo Osnovne šole Prule (odlomki iz šolske kronike in zapisnikov šolskih učiteljskih konferenc) in slikovno gradivo.

Predstavljeni učni sklop obsega tri šolske ure. Vključuje aktivne metode in oblike dela, s pomočjo katerih dobijo učenci izkušnjo samostojnega raziskovalnega dela. Z analizo pisnih zgodovinskih virov ugotavljajo dejstva in iščejo dokaze o zgodovinskih dogodkih, pojavih in procesih. S tem razvijajo zmožnost oblikovanja samostojnih sklepov, pogledov, mnenj in stališč.

Igre vlog učencem omogočijo izkustveno učenje in vživljanje v stvarnost časa prve svetovne vojne. Naloge tega tipa so zasnovane v kontekstu šolskega okolja, ki ga učenci dobro poznajo in se zato v vloge laže vživijo.

Alenka Pipan, Osnovna šola Matije Čopa, Kranj

OSAMOSVOJITVENA VOJNA NA GORENJSKEM V GORENJSKEM GLASU

UVOD

Osamosvojitvena vojna je pogosta tema v slovenskem šolstvu, še posebej ob državnih praznikih, kot sta dan državnosti ter dan samostojnosti in enotnosti. Pri pouku zgodovine učenci spoznavajo različne zgodovinske vire, ki zgodovinarju pomagajo, da se lažje dokoplje do zgodovinske resnice. Sodobna zgodovina omogoča uporabo tako pisnih kot ustnih virov, saj so pričevalci procesa osamosvajanja še vedno med nami z dobrimi spomini na te prelomne dogodke. Pri pouku slovenščine učenci spoznavajo različne vrste besedil, med njimi tudi publicistična. Da bi okrepili spoznavanje lokalne zgodovine, pri pouku v osnovni šoli poleg pričevanj nekdanjih gorenjskih teritorialcev uporabimo lokalno časopisje. Učence bi seznanili s hranjenjem, z iskanjem in uporabo starejšega periodičnega tiska pri raziskovanju preteklosti.

GORENJSKI GLAS

Gorenjski glas je osrednja medijska hiša na Gorenjskem, ki si je izbrala slogan »Lokalna novica je kraljica!«. Časopis s 67-letno zgodovino ima svoje korenine že v letu 1900, ko je izhajal tednik Gorenjec. Izhajanje tednika sta ovirali svetovni vojni, a leta 1947 se je rodil Gorenjski glas, ki je bil sprva tednik nato pa je začel izhajati dvakrat tedensko, ob torkih in petkih. Poleg osrednjega izdelka, časnika Gorenjski glas, ureja svojo spletno stran z novicami, izdaja knjige in pripravlja različne prireditve, kot so predstavitev knjig, ki jih je založilo podjetje samo. Periodično izhajajo še samostojne lokalne in regionalne publikacije kot so Ločanka, Jurij, Kranjčanka, Jeseniške novice in Deželne novice.¹

Ker pri Gorenjskem glasu spodbujajo zdrav način življenja, so ustanovili Športno društvo Gorenjski glas, ki ima tekaško in kolesarsko sekcijo. Pogosto pripravijo tudi izlete za svoje zveste bralce. Iz povedanega lahko razberemo, da je Gorenjski glas več kot le časopisno založniško podjetje, saj se trudi povezati Gorenjce in Gorenjke.

Gorenjska je bila tesno združena in povezana v procesu osamosvajanja, zato bi bilo prav, da bi gorenjskim učencem pri pouku zgodovine omogočili spoznavanje lokalne zgodovine s pomočjo regionalnega časopisa Gorenjski glas. Za tovrstno obravnavo je idealna učna tema Slovenci v 20. in 21. stoletju.² Učni sklop Samostojna Slovenija in mednarodno povezovanje Slovenije lahko načrtujemo tako, da pri njem poleg učitelja aktivno sodelujejo tudi devetošolci. Menim, da so učenci bolj motivirani pri izbirnih predmetih, ki so si jih sami izbrali, zato si bomo ogledali, kako lahko pripravimo razstavo ob dnevu samostojnosti in enotnosti ali državnosti pri izbirnem predmetu Odkrivajmo preteklost mojega kraja.

Učitelj igra pri tem vlogo mentorja ter poskrbi za tehnično in organizacijsko plat raziskovanja.

ISKANJE GRADIVA V KNJIŽNICI

Mestna knjižnica Kranj je idealen prostor za odkrivanje lokalne zgodovine s pomočjo lokalnega časopisa. V svojem skladišču hrani skrbno vezane letnike Gorenjskega glasa od leta 1985. V knjižnici se predhodno dogovorimo z zaposlenimi, da bi si radi ogledali

¹ Več o Gorenjskem glasu si lahko preberete na njihovi spletni strani: <http://www.gorenjskiglas.si/> (dostop: september 2014).

² Učni načrt za zgodovino je dostopen na spletni strani resornega ministrstva: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf (dostop: september 2014).

tudi njihovo skladišče, kjer hranijo starejše izvide neperiodičnega in periodičnega tiska. S pomočjo knjižničnega osebja učenci spoznajo vzajemni bibliografski sistem COBISS. V slovenskem knjižničnem sistemu med splošnimi knjižnicami izberejo Mestno knjižnico Kranj in poiščejo Gorenjski glas iz junija in julija 1991. Iz zapisa v COBISS-u izpišejo zahtevane podatke na obrazcu za naročilo periodike iz skladišča (naslov, signatura ali postavitve, leto in številka ali datum izdaje časopisa). V gorenjski sobi, kjer hranijo posebne zbirke Mestne knjižnice Kranj (Gorenjska, Prešerniana, starine), je prostor za raziskovanje, zato se dogovorimo, da bomo tu z učenci pregledali naročeno gradivo. Primernejšega prostora za raziskovanje osamosvojitvene vojne na Gorenjskem s pomočjo lokalnega časopisa si ne bi mogli želeli. Za lažje delo z besedili skopiramo časopise na fotokopirnem stroju v knjižnici. Učenci bodo lahko na fotokopijah podčrtali ključne informacije, ki jih bodo uporabili pri svoji predstavitvi dela.

Slika 1: Gorenjska soba v Mestni knjižnici Kranj. (Foto: Arhiv MKK.)

PUBLICISTIČNA BESEDILA

Področje jezika v tretjem izobraževalnem obdobju vključuje različne cilje, ki se posredno nanašajo na pouk zgodovine. Učenci spoznajo, da je slovenščina državni in uradni jezik. Naučijo se iskati, podrobno in kritično brati, povzemati, povezovati ter argumentirano vrednotiti časopisne novice.³ V učnem načrtu so na področju jezika v zadnjem triletnju zapisani operativni cilji, ki se nanašajo tudi na publicistična besedila.⁴ Vsebine predvidevajo tudi spoznavanja različnih publicističnih besedil, zato je smotrna pogostejša uporaba časopisja in drugih virov informacij, ki jih sleherni zgodovinar razišče na poti odkrivanja novih zgodovinskih spoznanj. Učence usmerjamo, da razvijejo zmožnosti pogovarjanja, kritičnega sprejemanja enogovornih (in dvogovornih) neumetnostnih besedil, selektivnega branja, razvijajo jezikovne in slogovne zmožnosti.

Med besedilne vrste med drugim sodijo publicistična besedila, ki so namenjena širši javnosti (novice, poročila, reportaže, intervjuji) in so objavljena v množičnih občilih. Publicistična besedila so govorjena (radijska, televizijska novica) ali zapisana (časopisna novica).

Publicistično besedilo, kot je časopisna novica, bi se moralo izogibati subjektivnosti avtorja, a temu pogosto ni tako, saj so večinoma subjektivna in enogovorna. To še zlasti velja za reportažo, ki je pripovedovalno publicistično besedilo o aktualnem, zanimivem dogodku. Novinar je v tem primeru izrazito subjektiven. Novica, v kateri novinar seznani bralce oziroma širšo javnost o aktualnem dogodku, bi morala biti objektivna, preverljiva in verodostojna. Tovrstna besedila so namenjena širšemu krogu ljudi. Tvorijo jih novinarji in so objavljena v množičnih občilih. Besedila so zapisana in govorjena ali kombinacija obojega. Ciljna skupina je interesno zelo različna.

³ Jezeršek Poznanovič, M. et al. (2011). Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 46. Dostopen na spletnem naslovu: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf (dostop: september 2014).

⁴ Prav tam, str. 46–53.

LOKALNA ZGODOVINA

Lokalna ali krajevna zgodovina je pomemben del pouka zgodovine, a se pogosto zdi, da je tovrstna zgodovina nekoliko zapostavljena.

Projekt »Vloga lokalne zgodovine v osnovni in srednji šoli« je želel pokazati, da je krajevna zgodovina premalo vključena v družboslovne predmete, in hkrati dokazati, kako pomembno je preučevanje krajevnne zgodovine v šoli za državljansko vzgojo in kulturo mladih ljudi.⁵ Danijela Trškan je raziskovala delež vključenosti krajevnne zgodovine v učnih načrtih in učbenikih za zgodovino med letoma 1945 in 2005. Poleg pisnih virov v učbenikih predstavljajo lokalno zgodovino še slikovno gradivo in naloge, ki se nanašajo na domači kraj ali njegovo širšo okolico. Učitelj lahko s sebi lastno izbiro učnih metod in oblik vzbudi zanimanje učencev za odkrivanje zgodovine domačega kraja.

Z vključevanjem krajevnih virov učitelj pri pouku zgodovine pokaže skrben odnos do državljanske vzgoje in kulture.⁶ »Kompetence, povezane z demokratičnim državljanstvom in domačim krajem, naj bi mlade oblikovale v svobodne in avtonomne osebe, ki se zavedajo svojih pravic in dolžnosti v družbi.«⁷ François Audigier pravi, da obstaja skupnost na lokalni ravni in ravni države.⁸ Domači kraj torej igra pomembno vlogo pri pouku domovinske in državljanske kulture in etike, ki obravnava različne vrste skupnosti, tudi lokalno.⁹ V času izobraževanja naj bi državljanska vzgoja mladim ljudem pomagala, da bi postali aktivni in odgovorni državljani ter tako prispevali k razvoju družbe, v kateri živijo. Vodila bi jih k državljanski odgovornosti, funkcionalni pismenosti, h kritičnemu mišljenju, k razvoju nekaterih vrednot in dejavni udeležbi v družbi, ki ji pripadajo.¹⁰

Danijela Trškan v sklepnih ugotovitvah teoretične zgodovinske raziskave, kolikšna je bila vloga krajevnne zgodovine pri pouku zgodovine v letih 1945–2005, zapiše, da je bila ta vloga pred osamosvojitvijo manjša, kot je predvidevala. Pravilno so raziskovalci predvidevali, da se je vloga krajevnne zgodovine povečala po letu 1991 »zaradi večjega obsega slovenske zgodovine v učnih načrtih in učbenikih za zgodovino«.¹¹ Raziskava »Vloga lokalne zgodovine v osnovni in srednji šoli« je »pokazala na nujnost povečanja preučevanja domačega kraja, saj bi tako mladi lažje razumeli in vrednotili tudi nacionalno, evropsko in svetovno zgodovino«.¹² K tej ugotovitvi lahko dodam, da skrb za spoznavanje lokalne zgodovine zaslutimo v ponudbi izbirnih predmetov v osnovni šoli (izbirni predmet za zgodovino v osnovni šoli Odkrivajmo preteklost mojega kraja).¹³ Vprašanje, ki se pri tem zastavlja, je, koliko je krajevna zgodovina dejansko prisotna v šolski praksi. Na tem mestu so koristni predlogi za preučevanje krajevnne zgodovine v šolah, ki so jih zapisali raziskovalci zgoraj omenjene zgodovinske raziskave.¹⁴

Naj bo uporaba lokalnega časopisa pri pouku zgodovine v devetem razredu le majhen korak pri odpravljanju zapostavljenosti lokalne zgodovine. Še več, z možnostjo iskanja živih pričevalcev procesa osamosvajanja in iskanja fotografij iz časa osamosvojitvene vojne na Gorenjskem želimo, da učenci spoznavajo skupnost, v kateri živijo, in si širijo socialne mreže, ki so bistveno dragocenejšje kot vsakdanji neosebni stiki na priljubljenih družbenih omrežjih. Med spoznavanjem lokalne zgodovine s pomočjo lokalnega časopisa želimo, da učenci odkrivajo metode zgodovinskega raziskovanja, kritično berejo publicistična besedila, vrednotijo pomen procesa osamosvajanja za nadaljnji razvoj slovenske države, razvijejo pozitiven in skrben odnos do svoje domovine in maternega jezika znotraj velike družine evropskih narodov. Konec koncev je raziskovanje domačega kraja le eden od načinov aktivnega vključevanja v lokalno skupnost.¹⁵

UPORABA ČASOPISJA PRI POUKU ZGODOVINE V 9. RAZREDU

Učni načrt za zgodovino uresničuje cilje predmeta in osnovnošolskega izobraževanja, zato je zasnovan tako učinkljivo kot procesno-razvojno.¹⁶ Ker je težko enakovredno spoznavati slovensko, občo in regionalno zgodovino, je smiselno vključiti zgodovino domačega kraja vsaj pri nekaterih obveznih, zlasti pa pri izbirnih učnih temah.

Učni načrt za zgodovino je zasnovan tematsko in kronološko, tako da devetošolci spoznavajo zgodovino 20. in 21. stoletja. Interes učencev za rojstvo svoje domovine in obram-

5 Trškan, D. (2008). Krajevna zgodovina v učnih načrtih in učbenikih za zgodovino 1945–2005. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, str. 8.

6 Raziskovanje krajevnne zgodovine je torej tesno povezano z učnimi cilji domovinske in državljanske kulture in etike, z izbirnim predmetom državljanska kultura.

7 Trškan, D. (2008). Krajevna zgodovina v učnih načrtih in učbenikih za zgodovino 1945–2005. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, str. 50.

8 Prav tam.

9 Karba, P. et al. (2011). Učni načrt. Program osnovna šola. Dravljlanska in domovinska vzgoja ter etika. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 8–10.

10 Trškan, D. (2008). Krajevna zgodovina v učnih načrtih in učbenikih za zgodovino 1945–2005. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, str. 49.

11 Prav tam, str. 196.

12 Prav tam, str. 202.

13 V predmetnik osnovne šole spadajo izbirni predmeti, ki jih učenci izberejo glede na svoje sposobnosti, zanimanje in interes. Abecedni seznam izbirnih predmetov v osnovni šoli je dostopen na spletnem naslovu: http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_pedsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/osnovno_solstvo/ucni_nacrti/ (dostop: september 2014).

14 Trškan, D. (2008). Krajevna zgodovina v učnih načrtih in učbenikih za zgodovino 1945–2005. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, str. 203–207.

15 Prav tam, str. 49.

16 Kunaver, Vojko et al. (2011). Učni načrt. Program osnovna šola. Zgodovina. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 4.

bo osamosvojitvenih procesov lahko vzbudimo z uporabo pisnih virov iz tedanjega časa. Svoje delo lahko učenci predstavijo tako v okviru pouka zgodovine kot dneva državnosti (ali dneva samostojnosti in enotnosti), ki skoraj sovпада s koncem šolskega leta. Pouk zgodovine zunaj šolskih zidov je izjemno zanimiv za devetošolce, saj tega niso pogosto deležni. Tovrstne aktivnosti se ponudijo kot možna alternativa aktivnega sodelovanja pri pouku zgodovine.

Poleg operativnih učnih ciljev smo pozorni tudi na splošne cilje predmeta zgodovine. S prebiranjem pisnih virov učenci odkrivajo novo dimenzijo raziskovanja preteklosti. Pri tem razvijajo spretnosti uporabe zgodovinskih virov, spoznavajo preproste zgodovinske raziskovalne metode, poglobljajo in razširjajo svoje znanje ter razvijajo sposobnost samostojnega odločanja in svoje poglede na zgodovino.¹⁷ Obravnavanje procesa nastajanja samostojne slovenske države je ravno pravi za razvoj zavesti o narodni identiteti in državni pripadnosti.¹⁸ Težko je raziskovati osamosvojitveno vojno v domači pokrajini, če učencem ne predstavimo (vzročno), zakaj je do tega procesa prišlo. Cilj raziskovanja je do- sežen, če učenci samostojno razvijejo kritičen odnos do zgodovinskih dogodkov ali obso- dijo politični sistem, ki ni spoštoval človekovih pravic in demokratičnega državljanstva,¹⁹ to je volje ljudstva, izražene na plebiscitu o samostojnosti Slovenije.

Zelo pogosto je zgled tisti, ki šteje, zato se tudi učitelj temeljito pripravi na raziskovanje osamosvajanja slovenske države v lokalnem časopisu. Če se učitelj odloči, da bodo učenci izsledke raziskovanja predstavili pri pouku zgodovine, naj skrbno pazi, da bo zajel vsebino obvezne teme Slovenci v 20. in 21. stoletju ter dosegel operativne učne cilje znotraj učne enote Samostojna Slovenija. Uvodni del učne ure o procesu osamosvajanja Slovenije naj načrtuje z uporabo časopisja, fotografij reporterjev s terena in informacijsko-komunikacij- ske tehnologije. Glavni del učne ure bi bil namenjen učencem, ki so se odpravili na teren, v lokalno knjižnico, ki hrani raznovrstno gradivo. Zaključni del pa bi bil namenjen tistim, ki se za tovrstno obliko dela niso odločili, a bi individualno obogatili učno uro. Tovrstni način odkrivanja zgodovine je motivacijsko naravnan, še posebej, če se za to odločimo v okviru izbirnih predmetov ali priprav na praznovanje ob državnih praznikih.

Učenci se bi se za delo v knjižnici prostovoljno javili. Devetošolci bi po skupinah razi- skovali, kdaj je prišlo do desetdnevne vojne in zakaj, kako je nemoteno izhajal Gorenjski glas, o katerih dogodkih v desetdnevni vojni za samostojno Slovenijo je poročal in kakšne so bile posledice osamosvojitvene vojne. Glede na to, da imajo v knjižnici vezane in ne- vezane letnike, lahko rešujeta svoje naloge največ dve skupini naenkrat. Pri tem bi imeli svobodo izbire, ali bodo pripravili predstavitev s pomočjo računalnika, plakata, miselnega vzorca itd. Učitelj lahko predhodno pregleda časopisje, pripravi naloge z napotki ter naredi kratko predavanje o zgodovini Slovenije v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja do razglasitve samostojne in neodvisne Republike Slovenije.

Preostale učence bi motivirali z iskanjem fotografij in spominov na proces osamosva- janja na Gorenjskem ali z ilustracijami desetdnevne vojne.

RAZPADANJE SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE IN NASTANEK NOVE DRŽAVE, REPUBLIKE SLOVENIJE

Socialistično federativno republiko Jugoslavijo je od januarja 1953 do maja 1980 vodil Josip Broz Tito. Karizmatični predsednik je komunistično državo vodil vse do svoje smrti v ljubljanskem Univerzitetnem kliničnem centru. Njegova smrt je pomenila začetek skrajno negotovega obdobja, saj povojni komunistični oblasti ni uspelo povezati raznolikih jugo- slovanskih narodov v trdnjšo celoto.²⁰

Oblast sta prevzeli predsedstvi države in Zveze komunistov, a vse več je bilo dvomov, da bodo v času po Titu jugoslovanski voditelji razrešili medsebojne, gospodarske in nacio- nalne težave.²¹ Državnemu predsedstvu ni zaupal niti vojaški vrh, ki je okrepil nadzor nad armado in enotami teritorialne obrambe.²² Jugoslavija je v nekaj letih po smrti Tita zašla v vsesplošno krizo, ki se je kazala v hudi politični in gospodarski krizi. Posledica le-tega so bili visoka inflacija, naraščanje stečajev podjetij in visoka brezposelnost, a vodstvo ni rešilo

17 Prav tam, str. 5.

18 Prav tam, str. 5.

19 Prav tam, str. 6.

20 Vodopivec, P. (2010). *Od Pohlino- ve slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Modrijan, str. 407.

21 Prav tam, str. 407.

22 Prav tam, str. 408.

temeljnega problema, neučinkovitega gospodarstva.²³ Zlasti občutljivo je bilo jezikovno vprašanje, ki je netilo nacionalne spore, saj slovenskim nabornikom v jugoslovanski vojski ni bila dana možnost komuniciranja v materinščini. S pozivi k zategovanju pasu in z omahljivostjo slovenskih političnih predstavnikov v Beogradu je v Socialistični republiki Sloveniji naraščalo nezadovoljstvo tako z zvezno kot s slovensko politiko.²⁴

Reševanje gospodarskih težav in dolžniške krize so dodatno zaostrele kritike ustavne ureditve in samoupravnega dogovarjanja.²⁵ Služba državne varnosti ali tajna policija je podobno kot v drugih republikah tudi v Sloveniji zbiral podatke o sumljivih posameznikih in aktivnostih protidržavne dejavnosti.²⁶ Vse bolj je bil opazen proces liberalizacije, ki se je kazal v svobodi tiska, družbenih gibanjih in razpravah o temah, ki so nekdaj veljale za tabu. V začetku osemdesetih let so skušali z oblikovanjem »skupnih jeder«, izobraževalnih vsebin, ki bi bile obvezne za vse federalne enote in narode, politično in ideološko poenotiti državo, a za mnoge republike je bil to znak omejevanja njihove avtonomije.²⁷

Izhod iz gospodarske in politične krize so ponudili intelektualci, ki so rešitve iskali zunaj samoupravnega socialističnega sistema. Politično dogajanje je dodatno popestrilo izhajanje Nove revije,²⁸ ki je v svoji 57. številki zahtevala vpeljavo političnega pluralizma, demokratično ureditev in ukinitve privilegirane položaja Zveze komunistov.²⁹ Komaj se je poleg nemir zaradi slovenskega poskusa razbijanja državne enotnosti, že se je na čelu srbskih komunistov uveljavil Slobodan Milošević, ki je z mitingi resnice skušal okrepiti Srbijo v centralizirani Jugoslaviji³⁰ na račun pravic drugih narodov.

Od začetka osemdesetih let je naraščalo nasprotje med Jugoslovansko ljudsko armado in slovenskim političnim vodstvom, ki je nasprotovalo vse večjim proračunskim vlaganjem v vojsko, prodaji orožja državam tretjega sveta in uporabi srbohrvaščine.³¹ Nastanek opozicijskih strank, aktivnosti civilnega gibanja in postopna demokratizacija političnega življenja v Sloveniji teh nasprotij ni več mogel prikriti, saj so se mladi zavzemali za civilno služenje vojaškega roka.³² Trenja so dosegla vrh s procesom proti četverici v srbohrvaščini na vojaškem sodišču v Ljubljani. Tri novinarje Mladine in podčastnika JLA so obtožili, da so se nelegalno dokopali do zaupnega vojaškega dokumenta. Odbor za varstvo človekovih pravic je organiziral demonstracije, na katerih so vzklikali gesla »Svoboda, demokracija, pravna varnost«.³³

Sredi leta 1988 je zazijal velik prepad med Slovenijo in preostalimi republikami v Jugoslaviji, saj je Milan Kučan dejal, da »Slovenci ne morejo pristati na državo, v kateri nimajo zagotovljene pravice do enakopravne uporabe materinščine in kjer ne bi bile zagotovljene svoboda, suverenost in enakopravnost«.³⁴

Slovenija se je pospešeno demokratizirala z ustanavljanjem prvih opozicijskih strank. Opozicijske stranke so predstavile Majniško deklaracijo. Dokument je vseboval »zahtevo po suvereni slovenski državi in njenem svobodnem odločanju o povezovanju z drugimi državami«.³⁵ Vedno bolj se je pojavljalo vprašanje, ali je smiselno vztrajati v skupni državi, ki duši demokracijo in liberalizem. Slovenski predstavniki v zveznih organih so se sklicevali na pravico Slovencev do samoodločbe, ki jo je med drugim po prvi svetovni vojni vneto zagovarjal ameriški predsednik Wilson. Dopolnila k slovenski ustavi so določala, da nobena pomembnejša odločitev jugoslovanske skupščine v Sloveniji ne velja, če je ne potrdi slovenska skupščina. Zveza komunistov Slovenije se je odpovedala monopolni vlogi.³⁶

S padcem berlinskega zidu novembra 1989 so v Evropi začeli padati komunistični režimi in začele so se prelomne zgodovinske spremembe,³⁷ ki so vpeljale demokracijo in kapitalizem tudi v vzhodnem, komunističnem bloku. Slovenska oblast si je prizadevala za začetek demokratičnih procesov v Jugoslaviji, a na kongresu Zveze komunistov Jugoslavije januarja 1990 so bile njene zahteve preglasovane. Slovenska delegacija je protestno zapustila kongres in tako je razpadla Zveza komunistov Jugoslavije. Politična in civilna javnost v Sloveniji se je burno odzvala na odvzem orožja teritorialni obrambi.³⁸

Aprila 1990 so se volivci udeležili prvih večstrankarskih volitev po drugi svetovni vojni v Sloveniji, na katerih je zmagala Demokratična opozicija Slovenije (Demos) z Jožetom Pučnikom na čelu. Milan Kučan je bil izvoljen za predsednika predsedstva republike. Demosova vlada je bila zavezana, da izpolni predvolilne obljube o realizaciji procesa osamo-

23 Dolenc, E., Gabrič, A., Rode, M. (2002). Koraki v času. 20. stoletje. Ljubljana: DZS, str. 159.

24 Vodopivec, P. (2010). Od Pohlino ve slovnice do samostojne države. Ljubljana: Modrijan, str. 409.

25 Prav tam, str. 410.

26 Prav tam, str. 413.

27 Prav tam, str. 415.

28 Dolenc, E., Gabrič, A., Rode, M. (2002). Koraki v času. 20. stoletje. Ljubljana: DZS, str. 160.

29 Prav tam, str. 162.

30 Prav tam, str. 162.

31 Vodopivec, P. (2010). Od Pohlino ve slovnice do samostojne države. Ljubljana: Modrijan, str. 426–427.

32 Prav tam, str. 427.

33 Prav tam, str. 428.

34 Prav tam, str. 429.

35 Mikulič, A. (2006). Vojna za Slovenijo 1991. Ljubljana: Vojaški muzej Slovenske vojske, str. 3. Dostopno na: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/revija_sv/2006/sv06_07_priloga.pdf (dostop: september 2014).

36 Dolenc, E., Gabrič, A., Rode, M. (2002). Koraki v času. 20. stoletje. Ljubljana: DZS, str. 163.

37 Mikulič, A. (2006). Vojna za Slovenijo 1991. Ljubljana: Vojaški muzej Slovenske vojske, 2. Dostopno na: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/revija_sv/2006/sv06_07_priloga.pdf (dostop: september 2014).

38 Prav tam, str. 4.

svajanja. O prihodnosti Slovenije so se izrekli vsi slovenski državljani in se na plebiscitu 23. decembra 1990 soglasno odločili za samostojno in neodvisno državo. Kljub grožnji predsednika zvezne vlade, Anteja Markovića, pred posledicami enostranske osamosvojitve je Milan Kučan govoril, da »Slovenija z osamosvojitvijo ne bo podrla mostov za seboj«. ³⁹ Korak nazaj za Slovenijo ni bil več mogoč, zato se je Teritorialna obramba Republike Slovenije v okviru priprav na osamosvojitve urila na vojaških taktičnih vajah. ⁴⁰ Slovenska vojska ⁴¹ se je pripravljala na obrambo svobode, samostojnosti in neodvisnosti, če bi bila ogrožena s strani Jugoslovanske ljudske armade.

Republika Slovenija je z diplomatskimi pogajanjmi in racionalno zunanjo politiko dosegla, da je bila mednarodno priznana in sprejeta v mednarodne organizacije (OZN, NATO). Veliko priznanje mladi državi je bil vstop Slovenije kot prve države iz nekdanje Jugoslavije v Evropsko unijo leta 2004 in uveljavitev evrskega denarnega obtoka tri leta pozneje.

SAMOSTOJNA IN NEODVISNA REPUBLIKA SLOVENIJA

Opiši, kdaj in kako je bila razglašena samostojna in neodvisna Slovenija.

Pomagaj si z Gorenjskim glasom, ki je izšel v torek, 25. junija 1991, in v petek, 28. junija 1991.

Sprehodite se po domačem kraju in opravite krajše intervjuje. Ljudi vprašajte, ali so spremljali slovesno razglasitev samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in kako so osebno doživljali prelomno obdobje, v katerem so se hrepenenja po lastni državi uresničila.

Gorenjski glas je v petkovi številki, ki je izšla 28. junija 1991, na naslovni strani zapisal: »Na mnoga leta, moja država«. ⁴² V rubriko Novice, dogodki so bile vključene novice s področja Slovenije in Gorenjske.

Slovenski parlament je na slavnostni seji v torek zvečer, to je 25. junija 1991, sprejel tri ključne osamosvojitvene dokumente (Deklaracija ob neodvisnosti Republike Slovenije, Temeljna ustavna listina, Ustavni zakon za uresničitev Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti). ⁴³ Dan prej je bilo sprejeto stoto dopolnilo k slovenski ustavi, ⁴⁴ ki je uzakonilo grb in zastavo Republike Slovenije. Pol leta po plebiscitu je bila uresničena plebiscitarna odločitev slovenskega naroda, izražena 23. decembra 1990. ⁴⁵

V Deklaracijo o neodvisnosti RS je bilo zapisano, da je Slovenija že pred plebiscitom skupaj z Republiko Hrvaško drugim jugoslovanskim republikam predlagala sporazum o zvezi suverenih držav, to je konfederacijo. Republikam sta predlagali sporazumno združitev na dve ali več suverenih držav. Ker je slovenski predlog o združitvi sprejela samo Hrvaška, je bila Slovenije prisiljena sprejeti Ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti RS. Slovenija je v deklaracijo zapisala, da nova slovenska država ni uperjena zoper nikogar v Jugoslaviji in zunaj nje ter da si bo prizadevala sporazumno uresničiti svojo pravico do suverene države s pogajanjmi in z dogovarjanjem po mirni poti. Od mednarodne javnosti je Slovenija pričakovala priznanje in sodelovanje. Država Republika Slovenija je obljubila tržno gospodarstvo, spoštovanje človekovih pravic in državljanskih svoboščin, posebne pravice Madžarov in Italijanov v Sloveniji, večstrankarsko demokracijo, lokalno samoupravo ... ⁴⁶

Milan Kučan je bil prepričan, da jugoslovanskega problema ne bo mogoče rešiti brez tveganja, a največje tveganje bi bilo, če bi se nasilno ohranila Socialistična federativna republika Jugoslavija. Velik problem je predstavljalo reševanje spornih skupnih vprašanj, kot je bila vojska. Lojze Peterle je dajal prednost takojšnjemu odpustu slovenskih nabornikov, ki so služili vojaški rok v jugoslovanski armadi ⁴⁷ in jim je ta dolžnost prenehala z razglasitvijo samostojne in neodvisne slovenske države. ⁴⁸

V sredo, 26. junija 1991, zvečer so v Ljubljani slovesno razglasili samostojno in neodvisno državo. Praznovanja so potekala tudi po drugih slovenskih krajih. ⁴⁹ Svečanost ob razglasitvi samostojnosti in neodvisnosti je potekala na trgu pred slovensko skupščino. Milan

³⁹ Vodopivec, P. (2010). Od Pohlínove slovnice do samostojne države. Ljubljana: Modrijan, str. 446.

⁴⁰ Mikulič, A. (2006). Vojna za Slovenijo 1991. Ljubljana: Vojaški muzej Slovenske vojske, str. 6. Dostopno na: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/revija_sv/2006/sv06_07_priloga.pdf (dostop: september 2014).

⁴¹ Košnjek, J. »Sinovi, rojeni za mir«. Gorenjski glas, 4. junij 1991, str. 2. Na Igu in v Pekrah je 2. junija 1991 v miru zapriseglo slovenski državi 270 redih vojakov Teritorialne obrambe Slovenije. Novo slovensko povelje »na mestu odmor« je nadomestilo povelje »na mestu voljno«.

⁴² Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 1.

⁴³ Košnjek, Jože. »Listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 9. Temeljna ustavna listina je imela uvod in pet členov.

⁴⁴ Košnjek, J. »Dejanje zrelosti slovenskega naroda«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 10.

⁴⁵ Prav tam, str. 10.

⁴⁶ Prav tam, str. 10.

⁴⁷ Košnjek, J. »Slovenija prevzema funkcije samostojne države«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 9. Odpust državljanov Republike Slovenije, ki so služili vojaški rok v Jugoslovanski ljudski armadi, bodo uredili pristojni slovenski organi sporazumno s Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Enote Jugoslovanske ljudske armade so se preimenoval v poveljstva, enote in zavode Teritorialne obrambe Republike Slovenije.

⁴⁸ Košnjek, J. »Dejanje zrelosti slovenskega naroda«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 10.

⁴⁹ Košnjek, J. »Slovenija je samostojna in neodvisna država«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 1.

Kučan, predsednik predsedstva Republike Slovenije, je pregledal častno četo Teritorialne obrambe Slovenije in imel slavnostni govor, v katerem je povedal, da Slovenke in Slovenci vstopajo v družino svobodnih in samostojnih narodov. Dotaknil se je nerazumnih dejanj jugoslovanskega vodstva, ki je že kazalo silo, zato je poudaril, da Slovenija ne ogroža nikogar in zato ni potrebe, da bi pošiljali tanke nad mesta in na ulice. Slavnostni govor je sklenil z besedami, ki so postale zgodovinske: »Nocoj so dovoljene sanje. Jutri je nov dan!« Z droga so z vsemi častmi spustili staro zastavo in dvignili novo slovensko trobojnico z grbom v zgornjem levem kotu. Nadškof dr. Alojzij Šuštar je blagoslovil lipo.⁵⁰

Hrvaška je samostojnost razglasila skoraj sočasno kot Slovenija, ki je svoji južni sosedu takoj priznala samostojnost in suverenost. Enako je Sloveniji priznal samostojnost in suverenost hrvaški sabor. Predsednik predsedstva Republike Slovenije je v pismu vsem državljanom sveta zapisal, da je Slovenija samostojna in neodvisna država. O tem je obvestil še generalnega sekretarja OZN in ga obvestil, da bo Slovenija zaprosila za članstvo v OZN.⁵¹ Jože Košnjek, novinar Gorenjskega glasa je ugotavljal: »Trenutni politični interesi ter stalnice politične strategije Evrope in sveta so nam ta trenutek ovira. Vendar imamo v Jugoslaviji in po svetu tudi prijatelje, zagovornike in somišljenike.«⁵²

Priprave na slovesnost ob razglasitvi samostojne slovenske države so spremljale provokacije armade in zveznih oblasti. V noči iz srede na četrtek so na slovenske ceste krenili tanki, ki so brezobzirno mleli pod seboj vse, kar jim je bilo v napoto, in povzročali materialno škodo. Že v sredo je na mejnih prehodih, katerim se je približala armada, prišlo do nekaj zapletov pri postavljanju novih slovenskih tabel in izobešanju slovenske zastave.⁵³ Začele so se dogajati neverjetne, nerazumne stvari, ko je Jugoslovanska ljudska armada (poveljstvo 5. armadnega območja) začela izvajati vojaške akcije. Beseda ljudska je izgubila ves svoj pomen z izvajanjem agresije na slovenski narod, ki je bil del nekdanje skupne države.

Kakšna so bila razmišljanja Gorenjcev o samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji?

Franc Grašič, generalni direktor Peko Tržič: »Prepričan sem, da Slovenija nima druge alternative kot osamosvojitve, čeprav se zelo močno zavedam, da bo do popolne uresničitve le-te peljala trnova pot. Tako gledam tudi z očmi podjetja; gospodarsko smo vpeti v jugoslovanski prostor, posledice bomo zagotovo čutili. Skrbi me, in ker alternative ni, je vse skupaj še slabše. Druga pot: ostati v tej družbi in pustiti, da bi šlo po starem, pa je še slabša. Upam, da bo vseeno zmaga modrost, da ne bodo motene poslovne poti doma, predvsem pa z zunanjim svetom.«⁵⁴

Andrej Čufer, obrtnik iz Lesc: »Osamosvojitve, za katero upam, da bo potekala mirno, bo za Slovenijo nov izziv; izziv, ki ga je v nedavnem televizijskem omizju zelo dobro označil direktor Gorenja, ki je dejal nekako takole: doslej smo imeli dvajset milijonov kupcev, odslej pa jih bomo morali imeti dvesto milijonov. Povedano drugače – to pomeni, da je bilo doslej vse, kar smo naredili, dobro in da smo lahko na jugoslovanskem trgu prodajali tudi izdelke slabše kakovosti, odslej pa bomo iskali kupce na vsem evropskem in svetovnem trgu in jim lahko ponujali in prodajali le kakovostne izdelke. Če si priznamo ali ne: jugoslovanski trg je bil za slovenskega ob vsem dobrem vendarle nekakšna potuha, ki nas je uspavala ali vsaj premalo spodbujala k boljšemu delu. V prehodnem obdobju, ko se bo Slovenija še razdruževala z Jugoslavijo, pričakujem še nekaj težav, potem pa bo bolje.«⁵⁵

⁵⁰ Prav tam, str. 1.

⁵¹ Prav tam, str. 1.

⁵² Košnjek, J. »Uresničitev plebiscitne odločitve«. Gorenjski glas, 25. junij 1991, str. 1.

⁵³ Košnjek, J. »Branili bomo samostojnost«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 1.

⁵⁴ Zaplotnik, C. »Gorenjci o republiki Sloveniji«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 20.

⁵⁵ Prav tam, str. 20.

AGRESIJA JUGOSLOVANSKE LJUDSKE ARMADE NA SUVERENO DRŽAVO

Jugoslovanska ljudska armada je nastali položaj v Sloveniji vzela v svoje roke. Po sklepu Zveznega izvršnega sveta je bila dolžna zavarovati državno mejo in mejne prehode, na katerih je že plapolala slovenska zastava. Jugoslovanska oblast ni spoštovala pravice slovenskega naroda do samoodločbe, zato je sprožila vojaško akcijo.

Preglej številke Gorenjskega glasa v času desetdnevne vojne in kronološko predstavi njen potek.

V sredo, 26. junija 1991, ob 13. uri je zvezna uprava za kontrolo letenja zaprla letališče Brnik za ves promet.⁵⁶ Potnikom je bilo onemogočeno nadaljnje potovanje z letali, zato so čakali na avtobusni prevoz do zagrebskega letališča. Ekipi Gorenjskega glasa, dva novinarja in fotoreporter, so pot do letališča ovirale cestne barikade. Notranjost letališke stavbe je bila videti opuščena. Na pristajalni stezi so postavili ovire, da bi preprečile morebiten pristanek vojaških letal. Miličniki, to je pripadniki policije so imeli pod kontrolo vse pristope k letališču in letališkim stavbam. V gozdu ob cesti proti Zgornjemu Brniku in Cerkljam so bili na eni strani skriti pripadniki armade, na drugi pa slovenski vojaki.⁵⁷ Ob 21. uri, ko je Slovenija praznovala razglasitev samostojnosti, so bile na letališču Brnik že dalj časa navzoče okrepljene enote slovenske policije. Na zaprtem letališču je bilo mirno.⁵⁸

Tanki so v četrtek, 27. junija, zgodaj zjutraj krenili na slovenske ceste in prodirali skozi postavljene barikade proti Ljubljani. Jugoslovanska ljudska armada je začela z intenzivnimi aktivnostmi na slovenskih tleh. Oklepniki jugoslovanske vojske so zjutraj obkolili brniško letališče.⁵⁹ Z obeh strani brniške ceste si od ranega jutra zrejo prek puškinih cevi nasproti pripadniki armade in slovenske vojske.⁶⁰ Na Dolenjskem je prišlo do streljanja, v katerem je bil ranjen starešina armade, medtem ko naj bi tanki jugoslovanske vojske krenili iz mariborske vojašnice proti šentiljskemu mejnemu prehodu. Vojaške akcije je sprožilo poveljstvo 5. armadnega območja z generalom Konradom Kolškom na čelu, ki je zagrozil, da bo armada zavarovala državno mejo in mejne prehode ter zlomila vsakršen odpor. V telegramu je Lojzetu Peterletu sporočil, da bo nalogo, ki mu jo je zaupal zvezni izvršni svet, realiziral tako, da bo postopal po pravilih bojne uporabe enot.⁶¹

Jelko Kacin, republiški minister za informiranje, je obvestil javnost, da je 40 tankov in 20 transporterjev krenilo iz vrhniške vojašnice proti Ljubljani. Enote jugoslovanske vojske sta se razdelili na dva dela in počasi napredovali po ljubljanskih obvoznicah proti brniškemu letališču. Pot so jima uspešno oteževale blokade, saj je kolona izgubila sedem vozil. Enote Teritorialne obrambe Slovenije so bile oborožene s protitankovskim in protioklepnim orožjem, a ukaza za uporabo še niso dobile. Po mnenju Jelka Kacina je ravnanje zvezne vlade in vojaškega vrha poglobilo nezaupanje v armado in zmanjšalo možnosti za sporazumne dogovore.⁶²

Predsedstvo Republike Slovenije je ocenilo, da gre pri aktivnostih armade za agresijo na suvereno in samostojno državo s poskusom njene trajne okupacije. Pri tem je pozivalo vojake in državljane, naj ne sodelujejo v agresivnih dejanjih. Slovenija se je odločila, da bo uporabila vsa sredstva za zavarovanje samostojne slovenske države. Teritorialna obramba Slovenija bo to odločitev zavarovala z orožjem. Republika Slovenija je bila pripravljena na pogovore o problemih po razdružitvi, ko bo ustavljena agresija armade.⁶³

Peter Zupan, komandant Teritorialne obrambe Gorenjske, je v pogovoru z novinarjem Gorenjskega glasa 27. junija 1991 povedal, da je mobilizacija enot Teritorialne obrambe v teku. Mobilizirane enote so bile na položajih na letališču Brnik in mejnih prehodih. Enote slovenske vojske so dobile ukaz o uporabi orožja v primeru napada armade, medtem ko so se sprva odločili le za pasivno oviranje premikov enot jugoslovanske armade in varovanje pomembnejše infrastrukture. Peter Zupan je obžaloval, da bo najverjetneje potrebno uporabiti orožje. Prebivalstvu je svetoval, naj se ne izpostavlja sili armade.⁶⁴

Dogodke v Sloveniji je spremljal ves svet. V medli reakciji sveta je bilo mogoče razbrati tako obsodbe enostranske osamosvojitve Slovenije in Hrvaške kot grajo agresije na samostojno državo Slovenijo.⁶⁵

Na Gorenjskem je bilo najbolj vroče na letališču Brnik in mejnih prehodih, zato smo se osredotočili na njihovo varovanje in obrambo, a najprej si pogledjmo kronološki pregled dogodkov na Gorenjskem po podatkih Pokrajinskega štaba Teritorialne obrambe Gorenjske.⁶⁶

Vsesplošna napetost, ki je vlada med prebivalci Slovenije zaradi grožnje Jugoslovanske ljudske armade, se je kazala tudi v trgovinah z najnujnejšimi prehrabnimi izdelki, saj je že v dopoldanskih urah zmanjkalo kruha, kvasa in drugih pomembnih živil. Ljudje so si nabrali zaloge, če bi prišlo do hujših vojaških spopadov. Kolone vozil na bencinskih črpalkah so bile dokaz, da se želijo ljudje oskrbeti z najnujnejšim gorivom.⁶⁷

⁵⁶ Gregorič, M. »Okupacija letališča Brnik«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 7. Kronološko, po dnevih in urah je novinar Matjaž Gregorič obravnaval dogodke na brniškem letališču.

⁵⁷ Saje, S. »Tanki okrog letališča«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, zadnja stran.

⁵⁸ Gregorič, M. »Okupacija letališča Brnik«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 7.

⁵⁹ Košnjek, J. »Branili bomo samostojnost«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 1.

⁶⁰ Saje, S. »Tanki okrog letališča«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, zadnja stran.

⁶¹ Košnjek, J. »Branili bomo samostojnost«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 1.

⁶² Prav tam, str. 1.

⁶³ Prav tam, str. 1.

⁶⁴ Žargi, Š. »Mobilizacija Teritorialne obrambe«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, zadnja stran.

⁶⁵ Košnjek, J. »Branili bomo samostojnost«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, str. 1.

⁶⁶ Žargi, Š. »Kronika dogodkov«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 5.

⁶⁷ Saje, S. »Tanki okrog letališča«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, zadnja stran.

Že od zgodnjih jutranjih ur so se na glavnih gorenjskih cestah postavljale ovire s tovarnjaki in težko mehanizacijo. Zapirali so mostove in mejne prehode.⁶⁸ V četrtek, 27. junija 1991, so ob 4. uri začela prihajati obvestila o premiku oklepnikov na Vrhniki s sumom, da so namenjeni proti letališču Brnik. Armada je poslala okrepiteve še na obmejni pas, zato je Teritorialna obramba začela organizirati pasivne oblike odpora. Ob 6. uri zjutraj je na območje letališča prišlo okrog dvajset tankov okupatorske vojske, ki so se razporedili na levi strani ceste Kranj–Moste, večina pa v gozd na južni strani letališča. Komandant tankovske brigade in poveljnik Teritorialne obrambe sta se dogovorila, da bosta vzdrževala status quo in se obveščala o vseh premikih.⁶⁹ Vojaška letala in helikopterji so dopoldan večkrat preleteli letališče z okolico. V gozdu ob brniški cesti so tanki uperili cevi proti letališkim stavbam. Gosenice tankov so globlo zarezale v sredo polj, kar bo povzročilo večjo škodo za kmetijstvo.⁷⁰ Do prvih spopadov je prišlo na letališču Brnik, kjer je bil pritisk najhujši. Na mejnem prehodu Jezersko so bili samohodni topovi prepozno ovirani, zato pride do ognja in umika enot Teritorialne obrambe in policije. Na mejnem prehodu Ljubelj je jugoslovanska armada prevzela delno kontrolo. Predor Karavanke je zavarovan, a ga obkoli in zasedejo okupacijski vojaki.⁷¹ Pogajanja na mejnem prehodu Rateče so uspešna, saj se oboroženi sili umakneta s prehoda.⁷² Zadnja novica v Gorenjskem glasu dne 27. junija 1991 je bila, da so malo po 15. uri na brniškem letališču pristali štirje transportni helikopterji armade. Iz enega so se izkrcali vojaki in odšli proti helikopterski bazi.⁷³ V četrtek pozno zvečer so delavci kontrolnega stolpa novinarjem v letališki stavbi sporočili, da je v jutranjih urah predviden močan letalski in morebiti tudi tankovski napad na letališče.⁷⁴

Slika 2: Spominska plošča, ki nas spominja na dogodke osamosvojitvene vojne na Jezerskem vrhu. (Foto: Jernej Mubi.)

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Gregorič, M. »Okupacija letališča Brnik«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 7.

⁷⁰ Saje, S. »Tanki okrog letališča«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, zadnja stran.

⁷¹ Sedej, D. »Talci na karavanškem predoru«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 9.

⁷² Žargi, Š. »Kronika dogodkov«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 5.

⁷³ Saje, S. »Tanki okrog letališča«. Gorenjski glas, 28. junij 1991, zadnja stran.

⁷⁴ Gregorič, M. »Okupacija letališča Brnik«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 7.

⁷⁵ Prav tam, str. 7.

⁷⁶ Žargi, Š. »Kronika dogodkov«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 5.

⁷⁷ Gregorič, M. »Okupacija letališča Brnik«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 7.

⁷⁸ Sedej, D. »Premik vojske na ploščad predora«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 8–9.

⁷⁹ Sedej, D. »Talci na karavanškem predoru«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 9.

Na letališču Brnik do zgodnjih jutranjih ur v petek, 28. junija 1991, do napada ni prišlo.⁷⁵ Po manjših incidentih ponoči in zjutraj se v petek dopoldne in zgodnje popoldne nadaljujejo letalski napadi okupatorske vojske. Tarči armade sta bila brniško letališče in mejni plato pred predorom Karavanke. Napadi so povzročili veliko materialno škodo, a k sreči se je vse izteklo brez žrtev.⁷⁶ Na brniškem letališču je okupatorjevo letalo odvrгло dve bombi. Poškodovana so bila štiri letala Adrie Airways, nekaj vozil in letalski hangar.⁷⁷ V petek ob 11. uri se je okupacijska vojska (nekaj deset transporterjev, tankov, kamionov in približno sto vojakov) premikala s Hrušice proti križišču in na ploščad predora.⁷⁸ Predor Karavanke so preleteli migi Jugoslovanske armade. Na ploščadi je bil v streljanju med teritorialci in vojsko ranjen civilist. Teritorialna obramba se je zaman trudila z dogovarjanji, da bi vojska odšla z mejnih prehodov Karavanke, Rateče in Korensko sedlo. Teritorialci so blokirali vse tri mejne prehode in vztrajali, dokler se armada ne bo predala.⁷⁹ V petek dopoldne so bili po Ratečah pripadniki Teritorialne obrambe. Na mejnem prehodu je bilo

vse zaprto (duty free shop, Kompasova trgovina in restavracija), saj je prehod obvladovala armada. Novinarka Gorenjskega glasa je na mejnem prehodu Rateče izvedela, da so dvolastniki zemljišč 2. julija 1991 že lahko prečkali mejo in enako je veljalo za delavce, ki so hodili na delo v Belo Peč. Na Korenskem sedlu so vojaki armade še 28. junija 1991 ostro zaustavili mimoidoče, a že v nedeljo zvečer je bilo slišati, da lačna armada na Korenskem sedlu preplašeno tava in se predaja Avstrijcem.⁸⁰ Teritorialci so v petek, 28. junija 1991 vdrli v škofjeloško vojašnico⁸¹ in vzeli orožje, ki ga je armada pred dobrim letom zaplenila teritorialcem. Na mejnem prehodu Jezersko se je armada vdala po obkolitvi. Sprti strani sta sklenili sporazum o točno določenem umiku enote v karavlo. Teritorialna obramba se je okrepila z dvema samohodnima protiletalskima topovoma. Policija in teritorialci se popoldne odločijo za sočasen napad na skladišče orožja pri Drulovki in opazovalno-orientacijsko postajo med vasem Predoslje in Suha, ki so jo onesposobili. Komandant brigade v Kranju je zagrozil z napadom na pomembnejše objekte zaradi dveh žrtev med vojaki armade pri Drulovki. Na brniškem letališču sta se dva avstrijska novinarja odpravila na letališče in med blokadami ju je zadela granata tankovskega bataljona. Pogajanja, ki so se začela, so skrbela za ohranjanje statusa quo. Ob 21. uri je začelo veljati premirje, ki je bilo z manjšimi incidenti kršeno tudi s slovenske strani. Slovenski teritorialci so izgubili vojaka,⁸² ki je skupaj s tovariši streljal na tank sovražne vojske.⁸³

V soboto, 29. junija 1991, so ves dan potekala pogajanja brez sprememb. Kljub vedno slabšemu položaju Jugoslovanske armade so se odnosi zaostrovali, saj je bil zvečer objavljen ultimatus⁸⁴ zveznega štaba.⁸⁵ Na letališču Brnik se je povečevala napetost. Ponoči se je slišalo močno streljanje, ki se je nadaljevalo čez dan. Vedno bolj nervozna okupatorska vojska je zagrozila, da bo Šenčur zravnala z zemljo, če bi prišlo do kakršnegakoli incidenta.⁸⁶

Vso Gorenjsko je v nedeljo, 30. junija 1991, vznemiril alarm pred letalskim napadom.⁸⁷ Sirene so dopoldne naznanile silovit zračni napad na letališče in okolico. Ob pol dvanajstih je minila nevarnost zračnega napada. Sovražnik je bil že nekaj časa obkoljen in v brezizhodnem položaju. Po podatku policistov naj bi imela vojska nekaj najmodernejših tankov T80, ki so imeli avtomatsko polnjenje in domet celo do Kranja.⁸⁸ Na platoju pri Hrušici so se spopadli teritorialci in armada. Ranjenih ni bilo, a uničena sta bila dva vojaška transporterja. V nedeljo popoldne so končno zamenjali talca, vodnika Teritorialne obrambe, za kruh. Blokada Teritorialne obrambe je bila uspešna, saj so se na večernih pogajanjih dogovorili, da se bo v ponedeljek začela armada umikati.⁸⁹ Po posredovanju zveznih organov so se letala umaknila na letališča. Vso nedeljo so potekali pozivi k vdaji. V enotah armade je bila prisotna vse večja psihološka napetost. Napeta nedelja se je zaključila s sporazumom o premirju in pogojih vrnitve enot armade v vojašnice.⁹⁰

V ponedeljek, 1. julija 1991, dopoldne še naprej potekajo pogajanja o vdaji in vrnitvi v vojašnice.⁹¹ Ponedeljkovo popoldne so zaznamovali pogovori o prevzemu nadzora mejnega prehoda Ljubelj. Ob deveti uri zvečer se je predala posadka karavle in tako omogočila odprtje mejnega prehoda Ljubelj, ki je imel nepoškodovane obmejne objekte.⁹² Gorenjski glas je v torkovi številki ob 15.30 uri objavil in zapisal zadnjo vest. Pogajanja, ki so se na brniškem letališču začela ob 10. uri, so bila ob 15.30 uri na mrtvi točki. Skupina vojakov pred predorom Karavanke se je brez orožja v spremstvu slovenske policije umaknila v radovljiško vojašnico. Na mrtvi točki so bila pogajanja v skladišču orožja na Drulovki, kjer so bili vodilni predstavniki gorenjske teritorialne obrambe in notranjih zadev že pet ur.⁹³

Torek, 2. julija 1991, bo v zgodovino zapisan kot najstrašnejši dan teh spopadov. Ta dan je izšla torkova številka časopisa Gorenjski glas z naslovom »Gorenjska v vojni«. Na Gorenjskem so se sirene dvakrat oglasile in opozarjale na letalski napad. Ob 10.10 sta letali MIG-21 napadli televizijski oddajnik Radiotelevizije Slovenija na Krvavcu.⁹⁴ V napadu je bil ranjen operater. Tako dopoldanski kot popoldanski napad armade ni dosegel svojega namena. Enota Teritorialne obrambe v Škofji Loki je brez boja zavzela vojašnico in spremeljajoče objekte. Del posadke je prestopil k teritorialcem, večino pa so odpeljali v zbirališče. Popoldne so se začele umikati enote armade in zvezne policije z mejnih prehodov Korensko sedlo, Rateče in Karavanke. Mejne prehode so začeli varovati pripadniki mejne policije. Na objektih mejne ploščadi pred predorom je nastala velika materialna škoda.⁹⁵

80 Sedej D. »Marš nazaj!«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 8.

81 Žargi, Š. »Vzeli smo le svoje!«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 6. Akcija v vojašnici je imela v neposredni bližini veliko radovednih opazovalcev. Krogla je zadela 17-letnega Mohorja Berganta in ga ubila.

82 Jelovčan H. »Bil je dober človek, oče, mož«. Gorenjski glas, 9. julij 1991, str. 5. Ob poskusu naskoka na tank Jugoslovanske armade je izgubil življenje pripadnik Teritorialne obrambe, 37-letni Peter Petrič iz Cerklj.

83 Žargi, Št. »Kronika dogodkov«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 5.

84 Košnjek, J. »Odločitev o samostojnosti je dokončna«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 2–3. General Andrija Rašeta, operativni vodja akcije zoper Slovenijo, ki je bil prepričan, da bo akcija v Sloveniji končana v dveh urah. Rašeta je prinesel 12 točk oziroma pogojev za realizacijo dogovorjenega premirja. Najbolj sporna je bila osma točka, ki je zahtevala vrnitev stanja na mejah pred razglasitvijo samostojne Slovenije. Deveta točka je bila edina, v kateri sta se obe strani strinjali, to je spoštovanje prekinitev ognja.

85 Žargi, Š. »Kronika dogodkov«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 5.

86 Gregorič, M. »Okupacija letališča Brnik«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 7.

87 Žargi, Š. »Zaklonišča v Kranju«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 5. Največ ljudi, to je okrog 30 tisoč, je lahko sprejel javni zaklonilnik, danes bolj znan kot Kranjski rovi.

88 Gregorič, M. »Okupacija letališča Brnik«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 7.

89 Sedej, D. »Talci na karavanškem predoru«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 9.

90 Žargi, Š. »Zaklonišča v Kranju«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 5.

91 Prav tam, str. 5.

92 Žargi, Š. »Kronika dogodkov«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 4.

93 Gorenjski glas. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 1.

94 Peternej, M. »Tesnoba v TV stolpu«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 17. Mojca Peternej, novinarka Gorenjskega glasa je obiskala TV-oddajnik na Krvavcu po zračnem napadu.

95 Gorenjski glas. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 1.

V sredo, 3. julija 1991, so potekala pogajanja o umiku oklopnega bataljona iz vrhniške vojašnice, ki je bil vkopan južno od letališča Brnik. Enote Teritorialne obrambe so bataljon obkolile in blokirale. Pogajanja o zapletenih vprašanjih načina umika bataljona niso dala rezultatov. Enota Jugoslovanska armada je predala vojaški objekt na Pokljuki. Njene enote so začele zapuščati mejne karavle v Zgornjesavski dolini. Na Gorenjskem se je spoštovala prekinitev ognja, ki je bila dosežena s posredovanjem zveznih organov.⁹⁶

V četrtek, 4. julija 1991, so se uspešno zaključila pogajanja o načinu umika oklopnega bataljona z brniškega letališča. Gorenjsko so obiskali zaskrbljeni starši hrvaških in srbskih vojakov.⁹⁷

Železničarji, cariniki in mejni miličniki so se tako dobro organizirali na jeseniški železniški postaji, da je mejna postaja normalno delovala vse dni vojne. Avstrijci so 27. junija 1991 odpeljali svoje lokomotive in odšli. Postaja je bila očitno tako varna, da se je mimo Jesenic v Beljak peljal Milan Kučan, ki se je srečal z nemškim zunanjim ministrom Genscherjem.⁹⁸

Slika 3: Marko Pipan je sodeloval v bojnih akcijah Teritorialne obrambe Republike Slovenije pri obrambi slovenske svobode in neodvisnosti. (Osebni arhiv: Marko Pipan.)

Slika 4: Marko Pipan je sodeloval v vojaških akcijah na brniškem letališču. (Osebni arhiv: Marko Pipan.)

POSLEDICE SPOPADA IN VOJNA ŠKODA

Vsaka vojna pusti za seboj mrtve in ranjene. V osamosvojitveni vojni je bila povzročena precejšnja materialna škoda, zato s pomočjo Gorenjskega glasa, ki je izšel 2., 5., 9. in 23. julija 1991, opiši posledice desetdnevnega spopada, ki ga je prekinil podpis Brionske deklaracije.

⁹⁶ Prav tam, str. 1.

⁹⁷ Prav tam, str. 1.

⁹⁸ Dolenc, D. »Mi nikamor ne gremo!«, Gorenjski glas, 9. julij 1991, str. 8.

⁹⁹ Košnjek, J. »Armada še ni dala trdnih zagotovil«, Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 1.

Po podatkih Rdečega križa Slovenije je bilo v spopadih in bombardiranju vojaških in civilnih ciljev v Sloveniji ubitih 49 ljudi, in sicer 35 vojakov armade, 3 teritorialci, 2 miličnika, 5 civilnih oseb in 4 tujci. Ranjenih je bilo 280 ljudi, od tega 152 vojakov, 66 slovenskih teritorialcev, 32 slovenskih miličnikov ter 36 domačih in 2 tuja civilista. Teritorialni obrambi Slovenije in slovenski milici se je predalo oziroma je bilo ujetih 2013 vojakov, 129 miličnikov zveznega odreda in 2 tujca.⁹⁹

V zračnem napadu na Brnik je v petek, 28. junija 1991, popolnoma zgorelo 8 osebnih vozil na letališkem parkirišču, saj so se vneli in eksplodirali. Gasilci so hoteli gasiti požar, da ne bi vse popolnoma zgorelo. Preluknjana je bila streha hangarja. V njem je bilo potniško letalo Airbus, ki je imelo poškodovano kabino in rep, medtem ko je iz manjšega letala iztekal kerozin. V napadu dveh letal jugoslovanskega vojnega letalstva je bila poškodovana še sosednja stavba, na kateri je manjkal del stene in ostrešja.¹⁰⁰

V torek, 2. julija 1991, je armada izvedla zračni napad na TV-oddajnik Krvavec. Eden izmed delavcev Radiotelevizije Slovenija je bil ranjen, a na srečo je dobil le nekaj prask, medtem ko mu je večjo bolečino povzročil sunek, ki ga je ob raketiranju z vso silo vrgel na tla. Ob napadu sovražnih letal so imeli trije sodelavci veliko srečo. Rakete so pretrgale električne in telefonske kable, razbile stekla v oknih, povzročile luknje v steni, poškodovale UKV-dvorane in odtrgale del strehe na stolpu. V drugem poskusu so rakete armade zgrešile svoj cilj.¹⁰¹

Zvezna policija je veliko škode storila na Kompasovih objektih na ploščadi mejnega prehoda Hrušica. Na mejnem prehodu Korensko sedlo so popili oziroma razbili za 100 tisoč dinarjev pijače. Po sklenjenem dogovoru o umiku armade v radovljiško vojašnico so imele čistilke veliko dela. V restavraciji je zvezna policija vdrla v trezor z majhno vsoto denarja ter nekontrolirano jemala cigarete in pijačo. Poškodovali so še vrata, zamazali stene in odtrgali elektronsko blagajno. V zgornjih prostorih so razmetali pisarne, le računalnike so pustili pri miru. Na strehi brezcarinske trgovine je nastala luknja, zato so morali objekt dodatno zavarovati. Na objektih karavanškega predora v lasti Kompassa je nastala precejšnja škoda. Škode niso zabeležili le na mejnem prehodu Rateče.¹⁰²

Avtobusna prevoznika Alpetour in Integral sta se na Gorenjskem trudila, da bi potniški promet na mestnih, primestnih ter medkrajevnih zvezah med osamosvojitveno vojno potekal nemoteno kljub razpolovljenem avtobusnem prometu in cestnim blokadam. Poštne, bančne, vodovodne in komunalne službe ter podjetja po umiritvi razmer 4. julija 1991 niso beležile posebnih težav.¹⁰³ Medrepubliške in meddržavne avtobusne zveze so bile dalj časa prekinjene. V podjetju Alpetour so imeli stalno dežurno službo in nekaj uničenih avtobusov.¹⁰⁴

Petkovo številko Gorenjskega glasa 5. julija 1991, je zaznamoval napis »Adijo in nikoli več v vojsko!«. ¹⁰⁵ V četrtek, 4. julija 1991, ko se razmere počasi stabilizirale, je bil od vseh gorenjskih mejnih prehodov zaprt le prehod Karavanke. Na odprtih mejnih prehodih je bil zelo redek promet.¹⁰⁶ Slovenski reševalci so reševali življenja in se izpostavljali tankom in puškam sovražne vojske tudi v najbolj napetih situacijah. Nič drugače ni bilo na platoju, ko so slovenski reševalci nesebično pomagali ranjenemu vojaku armade, čeprav so tvegali, da bi postali talci sovražne vojske.¹⁰⁷

Slovenski športniki so se odpovedali nastopom v jugoslovanski reprezentanci. Najbolj je odmeval izstop najboljšega slovenskega košarkarja Jureta Zdovca med evropskim prvenstvom, ko se je jugoslovanska izbrana vrsta borila za zlato medaljo. Odstopi športnikov in športnih delavcev so se kar vrstili. Športna zveza Slovenije je zavzela stališče, da je za slovenski narod žaljivo, če bi slovenski športniki še naprej zastopali jugoslovanske barve na mednarodnih tekmovanjih.¹⁰⁸

Na kranjskem sejmišču so uredili zbiralništvo za vojne ujetnike. Dekleta Rdečega križa Kranj so jih oblekla in oskrbela z najnujnejšimi potrebščinami. Študentje medicine so stalno dežurali in pomagali, kadar je kdo potreboval njihovo pomoč. Pri pranju so jim na pomoč priskočili kranjski vrtci, pri zagotavljanju dnevnih obrokov pa Samopostrežna restavracija Kranj. Zaskrbljeni starši s področja celotne Jugoslavije so s pomočjo organizacije Rdečega križa Slovenije poizvedovali, kje se nahajajo njihovi otroci, ki so bili v Sloveniji na služenju vojaškega roka. Rdeči križ Slovenije je za vojne ujetnike lahko poskrbel le do hrvaške meje. Republika Slovenija se je zavezala, da bo potekala vrnitev vojnih ujetnikov iz Slovenije v druge jugoslovanske republike v skladu z Ženevskimi konvencijami in zakoni ter pravilniki o Rdečem križu.¹⁰⁹

Marko Valjavec, takratni urednik Gorenjskega glasa, je v soboto, 6. julija 1991, zapisal, da je bila po prvih ocenah vladne komisije ob agresiji jugoslovanske armade na Slovenijo

100 Saje, S. »Vandalsko razdejanje na letališču«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 7.

101 Peternej, M. »Tesnoba v TV stolpu«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 17.

102 Sedej, D. »Zvezna policija vandalsko nad Kompasove objekte«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 17.

103 Žalar, A. »Ne predaja, izročitev orožja«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 1.

104 Žalar, A. »Avtobusni promet prepolovljen«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, zadnja stran.

105 Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 1.

106 Jelovčan, H. »Zaprte le Karavanke«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 1.

107 Sedej, D. »Reševalci so šli pred tanke pri predoru«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 7.

108 Stanovnik, V. »Vrstijo se odpovedi in odstopi ...«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 18.

109 Dolenc, D. »Noč in dan dežurni«. Gorenjski glas, 9. julij 1991, str. 5.

povzročena vojna škoda v višini 2 milijard in 714 milijonov ameriških dolarjev. Glede na slovenski proračun za leto 1991 je škoda znašala 1,4 vseh predvidenih prihodkov za financiranje slovenske države.¹¹⁰

V Gorenjskem glasu so bralci 12. julija 1991 lahko prebrali, da so podjetja in ustanove s sedežem na Cesti JLA v Kranju že samoiniciativno začela uporabljati novo ime Bleiweisova cesta, imenovana po očetu naroda, Janezu Bleiweisu, ki se je rodil v Kranju.¹¹¹ V isti številki časopisa je bilo objavljeno, da je slovenska skupščina v sredo, 10. julija 1991, sprejela Briansko deklaracijo o reševanju jugoslovanske krize. Slovenska skupščina je v sklep zapisala, da je bila Slovenija napadena, a da je pripravljena skleniti mir. Evropi se je zahvalila za vse napore, ki jih je vložila v miroljubno rešitev krize, a hkrati opozorila na mobilizacijo v Srbiji. Slovenija se je zavezala, da bo zagotovila varnost vojakom in starešinam, ki so zapustili armado. Naša država je terjala vrnitev slovenskih vojakov, ki so služili vojaški rok v armadi, in povračilo vojne škode.¹¹²

V četrtek, 18. julija 1991, pozno zvečer je predsedstvo Socialistične federativne republike Jugoslavije sprejelo sklep o umiku enot Jugoslovanske armade iz Slovenije.¹¹³

ČEZ NOČ POSTALI VOJNI NOVINARJI GORENJSKEGA GLASA

Novinarji poročajo kjer koli in kadar koli ne glede na okoliščine, ki so lahko smrtno nevarne. Novinarji Gorenjskega glasa so ažurno beležili dogodke med vojno na Gorenjskem. Zlasti vroče je bilo na Brniku in mejnih prehodih.

Opiši, kako sta potekala tiskanje časopisa in novinarsko delo v neobičajnih razmerah. Pomagaj si s tremi številkami Gorenjskega glasa, ki so izšle 28. junija ter 2. in 5. julija 1991.

110 Valjavec, M. »Za poldrugi letni slovenski proračun vojne škode«. Gorenjski glas, 9. julij 1991, str. 1.

111 Valjavec, M. Gorenjski glas, 12. julij 1991, zadnja stran.

112 Košnjek, J. »Pristali na evropska pravila igre«. Gorenjski glas, 12. julij 1991, str. 2.

113 Žargi, Š. »Zbogom armada«. Gorenjski glas, 23. julij 1991, str. 1.

114 Gorenjski glas. Gorenjski glas, 28. junij 1991, zadnja stran.

115 Gorenjski glas. »Vojna in Gorenjski glas, ali: Kako smo tiskali 50. številko časopisa«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, zadnja stran.

116 Gorenjski glas. »Vojna in Gorenjski glas, II. del ali »Slabo nas poznajo!«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, zadnja stran.

117 Gorenjski glas. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 13. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 19.

118 Gorenjski glas. »Vojna in Gorenjski glas, ali: Kako smo tiskali 50. številko časopisa«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, zadnja stran.

119 Gorenjski glas. Gorenjski glas, 2. julij 1991, str. 13.

120 Gorenjski glas. »Vojna in Gorenjski glas, ali: Kako smo tiskali 50. številko časopisa«. Gorenjski glas, 2. julij 1991, zadnja stran.

121 Gorenjski glas. »Vojna in Gorenjski glas, II. del ali »Slabo nas poznajo!«. Gorenjski glas, 5. julij 1991, zadnja stran.

Slovesno razglasitev samostojne in neodvisne države so že v sredo, 26. junija 1991, zvečer zmotili vojaški manevri. Dogodki so si sledili izjemno hitro, kar je vplivalo tudi na delo novinarjev Gorenjskega glasa, ki so pripravljali novo številko časopisa, ki je izšla 28. junija 1991. Leopoldina Bogataj, urednica Gorenjskega glasa, je na zadnji strani časopisa zapisala, da se trudijo biti kar najbolj aktualni, a dogodki so se odvijali s takšno naglico, da morebiti novice na prvi in zadnji strani niso več relevantne.¹¹⁴

Okoliščine, v katerih so nastajale »vojne številke« Gorenjskega glasa, so bile opisane na zadnji strani časopisa v torek, 2. julija,¹¹⁵ in v petek, 5. julija¹¹⁶ 1991. Tako v torkovi kot petkovi številki je bilo nekaj malega o delu novinarjev opisano tudi v jedru časopisa.¹¹⁷

Novinarji »Gorenjca« so že po razglasitvi samostojne in neodvisne države svoje delo opravljali v izrednih razmerah. Petkova številka je 28. junija 1991 kljub vojnim pogojem izšla. Precej težav so imeli s transportom časopisa, ki so ga v nakladi 24 tisoč izvodov tiskali v Ljubljani. Vožnjo so ovirale barikade in ogrožali leteči helikopterji jugoslovanske vojske. Slovenski policisti so se izkazali pri organizaciji nujnih prevozov po slovenskih cestah, poštna dostavna vozila in poštarji pa s prizadevnostjo.¹¹⁸

Časopisno podjetje Gorenjski glas je v času, ko je bila prisotna nevarnost nadaljevanja vojne, pripravilo še naslednjo, 51. številko Gorenjskega glasa, v kateri so zapisali, da je dežurna novinarska ekipa poročala s kriznih žarišč na Gorenjskem s pomočjo službenega vozila podjetja Alpetour Remont.¹¹⁹ Sodelavci časopisnega podjetja so za svoj uspeh šteli izid časopisa v normalnem obsegu, medtem ko je bil skupni uspeh Slovencev samostojna Slovenija.¹²⁰

Milan Kučan je pričakovanja Jugoslovanske armade, da bodo zlahka okupirali Slovenijo, komentiral za besedami: »Slabo nas poznajo!«¹²¹ Sredstva javnega obveščanja na slovenskem ozemlju so si med vojaško agresijo prizadevala nemoteno in objektivno poročati o dogodkih, zlasti o dejanjih Jugoslovanske armade zoper suvereno državo, da bi ostala zapisana in ohranjena. Televizijcem in radijcem niso prizanašala sovražnikova letala, ki so poškodovala oddajnike. Časopisje se je znašlo v zagati zaradi pohajanja zalog časopis-

nega papirja, oviranja transporta in dostave (cestne barikade, alarmi zaradi nevarnosti letalskega napada, ogrožena varnost poštarjev), toda novinarji, ki so imeli svoje kolege tudi v vrstah Teritorialne obrambe Slovenije,¹²² so se soočili z nastalimi razmerami. Ekipa Gorenjskega glasa je to sprejemala kot »del nujnih stvari ki spremljajo napore samostojne Slovenije za ohranitev svobode, suverenosti in lastne države«.¹²³

SKLEP

Med alternativne oblike dela pri pouku zgodovine ali izbirnih predmetov lahko šteje-mo uporabo periodičnega tiska kot pisnih zgodovinskih virov. K spodbujanju raziskovanja lokalne zgodovine sodi uporaba lokalnega časopisa, iskanje zgodovinskih virov in pričevalcev kot ustnih virov. Učence tako usmerjamo k aktivnemu terenskemu raziskovanju kot sodobnemu načinu odkrivanja preteklosti. Aktiven, zanimiv in dinamičen pouk družbo-slovja naj bo vodilo učitelju 21. stoletja, ki naj bo v večji meri mentor in organizator kot pa predavatelj.

VIRI

- Dolenc, D. »Mi nikamor ne gremo!«. Gorenjski glas, 9. julij 1991.
Dolenc, D. »Noč in dan dežurni«. Gorenjski glas, 9. julij 1991.
Gorenjski glas. »Vojna in Gorenjski glas, ali: Kako smo tiskali 50. številko časopisa«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Gorenjski glas. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Gorenjski glas. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Gorenjski glas. »Vojna in Gorenjski glas, II. del ali »Slabo nas poznajo!««. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Gregorčič, M. »Okupacija letališča Brnik«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Jelovčan, H. »Zaprte le Karavanke«. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Jelovčan, H. »Bil je dober človek, oče, mož«. Gorenjski glas, 9. julij 1991.
Košnjek, J. »Sinovi, rojeni za mir«. Gorenjski glas, 4. junij 1991.
Košnjek, J. »Uresničitev plebiscitne odločitve«. Gorenjski glas, 25. junij 1991.
Košnjek, J. »Slovenija je samostojna in neodvisna država«. Gorenjski glas, 28. junij 1991.
Košnjek, J. »Branili bomo samostojnost«. Gorenjski glas, 28. junij 1991.
Košnjek, J. »Listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije«. Gorenjski glas, 28. junij 1991.
Košnjek, J. »Slovenija prevzema funkcije samostojne države«. Gorenjski glas, 28. junij 1991.
Košnjek, J. »Dejanje zrelosti slovenskega naroda«. Gorenjski glas, 28. junij 1991.
Košnjek, J. »Odločitev o samostojnosti je dokončna«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Košnjek, J. »Armada še ni dala trdnih zagotovil«. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Košnjek, J. »Pristali na evropska pravila igre«. Gorenjski glas, 12. julij 1991.
Pernelj, M. »Tesnoba v TV stolpu«. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Saje, S. »Tanki okrog letališča«. Gorenjski glas, 28. junij 1991.
Saje, S. »Vandalsko razdejanje na letališču«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Sedej, D. »Premik vojske na ploščad predora«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Sedej, D. »Talci na karavanškem predoru«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Sedej, D. »Reševalci so šli pred tanke pri predoru«. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Sedej, D. »Zvezna policija vandalsko nad Kompasove objekte«. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Stanovnik, V. »Vrstijo se odpovedi in odstopi ...«. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Valjavec, M. »Za poldrugi letni slovenski proračun vojne škode«. Gorenjski glas, 9. julij 1991.
Valjavec, M. Gorenjski glas, 12. julij 1991.
Zaplotnik, C. »Gorenjci o republiki Sloveniji«. Gorenjski glas, 28. junij 1991.
Žalar, A. »Ne predaja, izročitev orožja«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Žalar, A. »Avtobusni promet prepolovljen«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Žargi, Š. »Mobilizacija Teritorialne obrambe«. Gorenjski glas, 28. junij 1991.
Žargi, Š. »Kronika dogodkov«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Žargi, Š. »Zaklonišča v Kranju«. Gorenjski glas, 2. julij 1991.
Žargi, Š. »Vzeli smo le svoje!«. Gorenjski glas, 5. julij 1991.
Žargi, Š. »Zbogom armada«. Gorenjski glas, 23. julij 1991.
Spletna stran Gorenjskega glasa. Dostopno na: <http://www.gorenjskiglas.si/> (dostop: september 2014).

¹²² Gorenjski glas. Gorenjski glas, 5. julij 1991, str. 19. Cveto Zaplotnik, novinar Gorenjskega glasa, je v uniformi slovenske teritorialne obrambe varoval telekomunikacije.

¹²³ Gorenjski glas. »Vojna in Gorenjski glas, II. del ali »Slabo nas poznajo!««. Gorenjski glas, 5. julij 1991, zadnja stran.

Spletna stran Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport. Abecedni seznam izbirnih predmetov v osnovni šoli. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_pedsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/osnovno_solstvo/ucni_nacrti/ (dostop: september 2014).
Spletna stran Mestne knjižnice Kranj. Dostopno na: <http://www.mkk.si/> (dostop: september 2014).

LITERATURA

- Dolenc, E., Gabrič, A., Rode, M. (2002). Koraki v času. 20. stoletje. Ljubljana: DZS.
- Jezeršek Poznanovič, M. et al. (2011). Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina [Elektronski vir]. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf (dostop: september 2014).
- Karba, P. et al. (2011). Učni načrt. Program osnovna šola. Državljska in domovinska vzgoja ter etika [Elektronski vir]. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_DDE__OS.pdf (dostop: september 2014).
- Klinar, R. (2001). Zgornja Gorenjska: 1990–1991: utrinki (pred)osamosvojitvenih dni. Radovljica, Jesenice: Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo.
- Kunaver, V. et al. (2011). Učni načrt. Program osnovna šola. Zgodovina [Elektronski vir]. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Način dostopa: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf (dostop: september 2014).
- Mikulič, A. (2006). Vojna za Slovenijo 1991. Ljubljana: Vojaški muzej Slovenske vojske. Dostopno na: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/revija_sv/2006/sv06_07_priloga.pdf (dostop: september 2014).
- Trškan, D. (2008). Krajevna zgodovina v učnih načrtih in učbenikih za zgodovino 1945–2005. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Vodopivec, P. (2010). Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Ljubljana: Modrijan.

POVZETEK

Pri pouku zgodovine ali z njim povezanih izbirnih predmetih lahko literaturo zamenjamo za vire. Časopisje nam je pogosto v pomoč pri sledenju aktualnim dogodkom ali raziskovanju bližnje preteklosti, kamor uvrščamo proces osamosvajanja slovenske države. Med desetdnevno vojno so enote slovenske teritorialne obrambe in policije ubranile samostojnost in neodvisnost Republike Slovenije. Učence smo motivirali za akcijsko raziskovanje s pomočjo lokalnega časopisja v lokalni knjižnici, da bi spoznavali prelomne dogodke v slovenski zgodovini in pri tem razvijali svoje temeljne spretnosti in znanja, še posebej razumevanje zgodovinskega dogodka, kritično branje besedil in povzemanje. Učitelj želi z zunajšolsko dejavnostjo (»alternativnim poukom«) vzbuditi zanimanje za zgodovino, vseživljenjsko učenje, državljansko vzgojo.

Štefan Harkai, Osnovna šola Puconci

IMRE AGUSTIČ IN NJEGOV »PRIJATEL«

UVOD

V 19. stoletju prekmurski Slovenci niso imeli ne industrije in ne delavstva, prav tako ne svojega meščanstva. Redki izobraženci so se glede na možnosti šolanja v glavnem izgubljali v madžarskem etničnem morju od Nagykanizse in Szombathelyja ter od Budimpešte do Bratislave. Med temi so prevladovali duhovniki, izobraženci drugih poklicev pa so bili dokaj slabo zastopani. Nacionalna opredeljenost se je konec 19. stoletja, v primerjavi s preostalimi slovenskimi pokrajinami, kazala z vidno zakasnitvijo.

Prekmurje je bilo odrezano od preostalega dela Slovenije. To nam dokazuje dejstvo, da krajev prek Mure ni povezoval niti en most. Šele z razvojem taborskega gibanja in zavzetostjo štajerskih narodnih buditeljev ter z upiranjem prekmurskih katoliških duhovnikov valu madžarskega liberalizma in nacionalizma so se začeli močneje krepiti stiki Prekmurcev s štajerskimi Slovenci; Prekmurci so se začeli prebujati tudi narodno, ne le pokrajinsko.

V času okrog leta 1868 so se pojavile prve prekmurske knjige v gajici in nekoliko pozneje še Agustičev mesečnik *PRIJATEL*, s čimer so se Prekmurci začeli približevati knjižni slovenščini.¹

IMRE AGUSTIČ

Imre Agustič (Agustič) je bil rojen 29. 9. 1837 v Murskih Petrovcih. Šest gimnazijskih razredov je dokončal v Szombathelyju, nato pa si je neformalno izobrazbo in izkušnje nabiral kot gospodarski oskrbnik pri grofu Szaparyju in pri Batthyanyjevi vdovi. Proti koncu petdesetih let 19. stoletja je v Budimpešti dobil službo stenografa v državnem zboru in jo opravljal 15 let. V tem času se je intenzivno vključil v prestolnično družbeno življenje in deloval v madžarskih kulturnih krogih. V več časopisih je objavljал članke različne vsebine in se z njimi uveljavil kot publicist. Poleg tega je prevajal leposlovje iz francoščine in tudi sam pisal pripovedno prozo v madžarščini. Pisal je tudi o prekmurskih razmerah.

Sredi sedemdesetih let je zapustil madžarsko kulturno sceno in se vključil v družbeno-politično in kulturno življenje v Prekmurju. Leta 1875 je kandidiral za državnoborskega poslanca in ob tej priložnosti napisal brošuro *Na preletnyek vecsnoga spomenka vrednoga 15-toga marciusa 1848 (Ob obletnici večnega spomina vrednega 15. marca 1848)*, v kateri z naklonjenostjo govori o meščanski revoluciji. Istega leta je začel izdajati časopis *PRIJATEL*, ki pomeni prelomnico v prekmurski publicistiki. S tem prvim prekmurskim časopisom se je začelo njegovo drugo, v slovenski kulturni prostor naravnano slovstveno ustvarjanje. Vsebinska in jezikovna podoba časopisa ter kulturni stiki, ki jih je v tem času vzpostavil z rojaki onkraj Mure, kažejo, da je spoznal pomembnost jezikovno-kulturnega povezovanja prekmurskih in preostalih Slovencev in da je konkretno deloval za okrepitev njihovih duhovnih stikov. V tem ustvarjalnem obdobju, ki ga je 17. 7. 1879 nenadejano končala smrt, je po navedbah Antona Trstenjaka v prekmurščino prevedel praktično naravno knjižico *O volitvah* (primerek ni znan) in menda pripravljал madžarsko-slovensko slovnico in slovar, ki naj bi ostala v rokopisu. Vsekakor pa je izdal dva učbenika, *Navuk vogrszkoga jezika* ter *Prirodopis s kepami za narodne šole*. S tema deloma in s svojim časopisom je v zadnji tretjini 19. stoletja med prekmurskimi Slovenci opravil pomembno prosvetiteljsko in narodnobuditeljsko delo.²

¹ Kokolj, M. (1984). Prekmurski Slovenci 1919–1941. Murska Sobota: Pomurska založba, str. 13, 14.

² Just F. (2006). Panonski književni portreti I. Murska Sobota: Franc-Franc, str. 11, 12.

Naslovnica knjige *Návuk vogrskoga jezika.*

AGUSTIČEVO PUBLICISTIČNO DELO IN »PRIJATEL«

Agustičeva publicistična dejavnost je nenehno spremljala in poživljala njegovo v marsičem togo poklicno pot, ga aktivno vključevala v madžarsko in slovensko kulturno, družbeno in politično življenje, se prepletala z drugimi področji delovanja ter mu predstavljala življenjski stil.

Ob političnih člankih je pisal gospodarske in druge prispevke v madžarščini, v katerih je med drugim opozarjal na dejstvo, da Prekmurcev jezikovno ni dopustno istovetiti s Slovaki. V značajevkah in slikah so opazne tudi njegove literarne težnje.

Ni presenetljivo, da je ob razgibanem časnikarskem delu v madžarščini tudi sam zasnoval in uresničil časopisni projekt v maternem jeziku, za katerega si je s poklicnim, kulturnim in z družabnim udejstvovanjem znal zagotoviti materialno osnovo.³

Izdajanje časopisa so raziskovalci pogosto povezovali z Agustičevimi političnimi ambicijami – ljudem naj bi se želel prikupiti in si tako pridobiti čim več volivcev. Od navedenega se razlikuje mnenje Frana Šebjaniča, da se je Agustič odločil za časopis zaradi iskanja stika z zapostavljenimi in s poniževanimi rojaki, ki so bili nevešči večinskega madžarskega jezika, kar je skladno tudi s programsko zasnovo časopisa. Za Prekmurce je v Agustičevem času značilna nadpovprečna stopnja pismenosti, a kljub temu nizka stopnja izobrazbe, zato jim je hotel ponuditi informacije o sodobnem življenju: »Tüdi vu mojem szrci sze je zbüdilo tô 'zelénye, da bi vam jaz vu etom dugoványi edno pôk pokazao, po steroy bi mogli po vrêmeni na visi sztopáj znanosti pridti.« (»Moja želja je, da bi vam pokazal pot, po kateri bi s časom postali bolj izobraženi.«)⁴ To je nakazoval tudi časopisni podnaslov: Znanoszt razserjüvájocse mészecsne novine (Znanje širéči mesečnik).

Časopis PRIJATEL je Agustič začel izdajati 15. 9. 1875 v Budimpešti. V prvem letniku sta ob poskusni številki oz. Kazajócsem broju izšli še novembrska in decembrska številka. Sprva je izhajal enkrat mesečno. Ugodne okoliščine, ki so omogočile tiskanje štirinajstdnevnik (izhajal je 1. in 15. v mesecu), so se izoblikovale šele leta 1877, Agustič pa se je takrat odločil tudi za spremembo podnaslova v Znanost razšerjüvájocse slovenske novine. Jože Ftičar domneva, da je na spremembo podnaslova vplivala želja, služiti vsemu slovenskemu ljudstvu.

Izsek prve strani Prijatela.

Obdobje obstoja prvega prekmurskega časopisa se v literaturi začne zamejevati z letnicama 1875 in 1879, natančen podatek o njegovem prenehanju izhajanja pa je prvi podal šele Vilko Novak, ki je navedel, da je časopis nazadnje izšel »dva dni pred urednikovo smrtjo«.⁵

Pri ustvarjanju časopisa sta Agustiču pomagala Janoš Flisar in Fran Čolovič, v dopisih pa so sodelovali tudi Štajerci, s katerimi je imel osebne stike. Kakor večina prekmurskih tiskov je začel izhajati v madžarskem črkopisu, ki je bil glasovno prilagojen prekmurskemu knjižnemu jeziku. Ob spodbudah bralcev z desne strani Mure je Agustič že ob koncu drugega letnika razmišljal o uvedbi slovenice: »Jaz tüdi to miszlim, ka de bogsze od vsze szlovenov nücati pravípisz, ar vsze de ji vecs le'ze cstelo« (»Jaz tudi mislim, da bo boljše uporabljati slovenski pravopis, ker bo lažje brati«),⁶ za katero se je zaradi zavedanja pomembnosti enotnega črkopisa vseh Slovencev in tudi v upanju, da bo s tem pridobil nove naročnike, odločil v začetku leta 1877.

Z vpeljavo slovenice je Agustič tvegala napad madžarske vlade, ki je rabo slovenskega črkopisa odkrito preganjala, saj ga je razumela kot najmočnejšo vez z osrednjeslovenskim prostorom. Agustič se je v tem pogledu izkazal za najdrznejšega prekmurskega pisca, saj so

³ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM, str. 16, 17.

⁴ Prijatelj, 1876, št. 6, str. 1.

⁵ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM, str. 57–59.

⁶ Prijatelj, 1876, št. 12, str. 7.

njegovi sodobniki ostajali pri madžarskem črkopisu in se tako izognili težavam z oblastmi.

Njegov pogled na jezik je razviden predvsem iz uvodnikov, v katerih je s čustveno neposrednostjo iskal stik s svojimi bralci: *Postüvani scsitelje, Postüvani szlovenszki domorodci med Mürov ino Rábov, Drági moji ...*

(Knjižno) prekmurščino je v enem prispevku natančneje določil z zvezo vogrski slovenski jezik oz. vogrsko slovensko narečje, pri čemer se ni mogel izogniti sodbi o njegovi lepoti in dejstvu o njegovem spoštovanju zaradi kontinuitete s staro cerkveno slovanščino: »Vogrski slovenski jezik je prav lep i osobito od slovenskih učenih ljudi najboljše čislan, kajti oni reko i je tüdi istina da je vogrsko slovensko narečje naj podobnejše staro slovenskemu jeziku.«⁷ Agustič je posebno pozornost posvetil poimenovanju Prekmurcev, ki jih je dosledno imenoval »(nasi) Szloveni«.⁸

Vsebinska raznolikost časopisa, pisanega za različne sloje ljudi, je razvidna iz petih stalnih rubrik, ki so se pojavljale v naslednjem zaporedju: *Orszácsko szpráviscse/Pregléd* (v njej je poročal o delu državnega zbora), *Zvönszki dugoványi* (v njej je obveščal o zunanje-političnih dogodkih), *Prepovedávka, Razlocsne glászi* (v njej je seznanjal bralce z dogodki iz bližnje in širše okolice) in *Máli vért* (rubrika je ponujala najrazličnejše nasvete kmetovalcem).

Vsa ta besedila so nastajala iz Agustičevega svetonazorskega prepričanja, da je prihodnost ljudi, tudi narodnostnih skupnosti, v svobodi in razsvetljenosti. To prepričanje je bilo tudi duh časa v prestolnici sredi 19. stoletja in iz njega se je napajala vsa t. i. narodna književnost.⁹

Agustičev razsvetljenski projekt ni potekal samo na ravni neumetnostnih zvrsti, ampak je dal močan pečat tudi v PRIJATELU objavljenemu leposlovju. Ni bilo številke, v kateri ne bi bila objavljena kaka *popejvka* ali *prepovedávka*.

Agustič je bodisi z inicialkami »a. i.« bodisi pod psevdonimom »F. Moravski« podpisal vsega eno od 17 kratkih zgodb in štiri od 26 izvirnih pesmi, vendar se sme domnevati, da je večino gradiva, pri katerem ni naveden avtor ali prevajalec, za objavo pripravil sam. To mu seveda ni bilo težko, saj je kot literarni posrednik med francosko in madžarsko književnostjo dobro poznal kulturne in literarne razmere v madžarski prestolnici in tudi širše v Evropi. Izbiral je predvsem takšna pripovedna besedila, ki so v duhu njegovega razsvetljenskega projekta prekmurskemu bralcu mogla ponuditi razvedrilo in pouk hkrati, torej besedila, v katerih je bil sicer vzpostavljen avtonomni pripovedni svet, vendar strukturiran tako, da je na bralca učinkoval ali vzgojno ali poučno. Z njimi je Agustič postavil temelje prekmurskemu pripovedništvu, ki se je v desetletjih izhajanja drugih posvetnih časopisov še razmahnilo.

Če odmislimo prevode in priredbe nekaj madžarskih in slovenskih pesmi, je tudi poeziji, objavljeni v PRIJATELU, podlaga razsvetljenska miselnost. Ljubezenskim pesmim se pridružujejo razsvetljenske prigodne in poučne pesmi, razsvetljenski vrh pa zagotovo predstavlja Agustičeva novoletna napitnica za leto 1876. Takole pravi:

<i>Ešče en pun pehár! Nakój?</i>	<i>(Še en poln kozarec! Na kaj?</i>
<i>Človečanstvo, pravico!</i>	<i>Človeštvo, pravico!</i>
<i>Na krepost i prijátelnost –</i>	<i>Na krepost in prijateljstvo –</i>
<i>Naj vsákomi snajžnost boi</i>	<i>Naj vsem dostojno bo</i>
<i>Naj tak sije povséd sunce,</i>	<i>Naj povsod sije sonce,</i>
<i>Bojmo vsi zadovoljni:</i>	<i>Bodimo vsi zadovoljni:</i>
<i>Tak se spuni srcá žela</i>	<i>Tako se izpolni srčna želja</i>
<i>Či živémo v-radosti.</i>	<i>Če živimo v radosti.)¹⁰</i>

⁷ Prijatelj, 1878, št. 6, str. 23.

⁸ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisa. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM, str. 60–70.

⁹ Just F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/26. Murska Sobota, str. 24, 26. 6. 1997.

¹⁰ Just F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/27. Murska Sobota, str. 24, 3. 7. 1997.

IDEJE ZA POUK

1. Preberi spodnji odlomek ter poskušaj utemeljiti, zakaj so se med Madžari pojavljali nasprotniki časopisa.
S katerim narodnim buditeljem bi lahko »primerjali« Imre Agustiča?

»Najdejo se takšni, ki tole kapljico našim Slovencem ne privoščijo. Nasprotniki so PRIJATLU, zakaj le ta Slovence izobražuje. /.../ So tudi taki, ki lažejo, da jaz (Agustič) naše Slovence proti domovini ščuvam, proti domovini, kjer ste se rodili, proti domovini, katera vam daje kruh, proti domovini, za svobodo katere so se naši Slovenci ravno tako borili, kakor tisti, ki so po jeziku Madžari.«¹¹

2. V Prekmurju se je za rabo maternega jezika zelo zavzemal Imre Agustič, hkrati pa je zagovarjal učenje madžarščine: »Naša želja je, da naj ob maternem jeziku vsak pozna državni jezik.«¹²

Zakaj je Agustič tako razmišljal. Preberi spodnji odlomek in ugotovi, ali prekmurščina (vogrski slovenski jezik) spada med slovanske jezike, ter poimenuj ljudska zborovanja na prostem, na katerih so zahtevali tudi uveljavitev slovenskega jezika v šolah

»Vogrski slovenski jezik (prekmurščina) je lep in predvsem s strani slovenskih učenjakov čislán jezik, saj le-ti trdijo in kar je tudi res, da je prekmurščina najbolj podobna stari cerkveni slovanščini.«¹³

3. Med Agustičevimi pesmimi je bila največje pozornosti deležna 9-kitična novoletna napitnica »Veszélo nôvo leto«.
- S katerim slovenskim pesnikom in s katero njegovo pesmijo povezuje V. Novak novoletno napitnico?

*»Novo leto, pozdravljam te!
Kozarec, bratje, dvignite,
Kakor je v navadi,
Pijmo vsem na zdravje.
/.../
Še en poln kozarec! Na kaj?
Človeštvo, pravico!
Na krepost in prijateljstvo ...«¹⁴*

SKLEP

Časopis PRIJATEL po zunanji podobi ni zaostajal za drugimi slovenskimi časopisi, niti tistimi z dolgoletno tradicijo (npr. Bleiweisovimi Novicami). Agustič je v poročevalskih besedilih večinoma izhajal iz tradicije tedanjih najvidnejših slovenskih časopisov, med katerimi se je že pojavil prvi slovenski dnevnik (Slovenski narod) in z njim tudi poseben poročevalski stil.

PRIJATEL je bil sodobno urejen in vsebinsko aktualen (novice iz državnega zbora, turški spopadi na Balkanu, prekmurske razmere), zato preseneča, da med prekmurskimi bralci, ki so večinoma že bili pismeni, ni bil v večji meri razširjen. Vzrok za to bi lahko iskali v njegovi vsebinski podobi, ki je bila tedanjemu prekmurskemu bralcu nekoliko odtujena, v nerazviti kulturi branja posvetnih besedil ali pa v delno neživi jezikovni podobi časopisa. Presenetljivo je, da je urednik v madžarski prestolnici izhajajočega časopisa uspel ohraniti in graditi slovenščino na panonski osnovi.¹⁵

Agustič je bil prepričan, da prekmurski jezik ni omejen samo na zasebno in neformalno rabo, ampak njegova jezikovna zmožnost omogoča celostno komunikacijo slovenske skupnosti v ogrski državi. Tistim, ki so mu očitali, da je v svojem časopisu sovražno razpoložen do madžarske domovine, je odgovoril:

»Vrokaj máte Prijatel-a 15-szet brojov, jeli jeszte v-ednom broji kaj tásega, ka bi vász prôti vogrszkoj domovini dra'zdò. Vszákí lahko poglédne. Ne vidi sze tém hűdovalcom, ka szlovenszki pisem vam. Kak pa te, csi nase lűsztvo drűgi jezik nerazmi, scűjo tề, ka bi sze znanoszt med nasimi szloveni razszűrjávalo? Nasim szlovenom né szlobodno, po njihovom maternom jeziki zvediti zgodjenja szveta? Ki tak prôti gucsijo Prijatel-i, tề szo protivniczke

¹¹ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM, str. 15.

¹² Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM, str. 68.

¹³ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM, str. 69.

¹⁴ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM, str. 21, 22.

¹⁵ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM, str. 91, 92.

nasim szlovenom.« (»V rokah imate 15 izvodov Prijatela. Ste v katerem izvodu kaj takega prebrali, kar bi vas ščuvalo proti madžarski domovini? Vsak si to lahko ogleda. Ne dopada se tem hudobnežem, ker vam pišem v slovenskem jeziku. Kako pa se naj potem širi znanost med našimi ljudmi, če ne razumejo drugega jezika? Se našim Slovencem ne dovoli v maternem jeziku izvedeti dogajanja v svetu? Nasprotniki Prijatela so nasprotniki naših Slovencev.«)¹⁶

LITERATURA

Just, F. (2006). Panonski književni portreti 1. Murska Sobota: Franc-Franc.
Kokolj, M. (1984). Prekmurški Slovenci 1919–1941. Murska Sobota: Pomurska založba
Ulčnik, N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM.
http://www.srl.si/arhiv/2008-kongres/pdf/SR_2008_kongres_007.pdf (dostop: 7. 10. 2014).
<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi125763/> (dostop: 8. 10. 2014).

VIRI

Just, F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/25. Murska Sobota, 19. 6. 1997.
Just, F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/26. Murska Sobota, 26. 6. 1997.
Just, F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/27. Murska Sobota, 3. 7. 1997.
Prijatelj. Kratkočasnik. Letnik 4/7, 15. 4. 1878.

POVZETEK

PRIJATEL je slovensko usmerjen časopis. Izhajal je v času, ko je bilo Prekmurje sestavni del Ogrske, in je sovpadal z začetki narodnega prebujanja Prekmurcev. Agustič je želel Prekmurce razsvetliti, želel jim je posredovati ves napredek in stvaritve človeštva. Nenehno je opozarjal na širjenje znanja.

Zelo velikega pomena za Slovence, ki so živeli pod madžarsko krono, je bilo že to, da je časopis izhajal v prekmurškem narečju, in to v času, ko so se na Ogrskem krepile težnje, da bi iz večnarodne in večjezične dežele naredili enotno madžarsko državo. Pomembno je, da je bila slovenska (prekmurska) beseda tiskana v prestolnici Ogrske, v Budimpešti.

PRIJATEL je poudarjal enotnost Prekmurcev s preostalimi Slovenci in kazal naklonjenost do južnoslovanskih narodov.

Ob političnih in gospodarskih člankih je bilo mnogo praktičnih nasvetov, predvsem poljedelskih. Zelo zanimive so bile vremenske novice, saj so bile pisane za ves že pretekli mesec. V vsakem izvodu je bila napisana kakšna pripovedka ali pesem, ob tem pa še fotografija kake osebnosti ali kakega dogodka. Ni pa manjkal niti humor:

»Svoboda

Učitelj: Ali je Ogrsko kraljestvo svobodna država?

Učenec: Ni!

Učitelj: Zakaj ni, ti neumen fant?

Učenec: No, saj vidite: oni zahtevajo, da moram hoditi v šolo!«¹⁷

¹⁶ http://www.srl.si/arhiv/2008-kongres/pdf/SR_2008_kongres_007.pdf (dostop: 7. 10. 2014).

¹⁷ *Prijatelj*. Kratkočasnik. Letnik 4/7, str. 27, 15. 4. 1878.

Goranka Kreačič, Osnovna šola Preserje

VODENI OGLED PO SECESIJSKI LJUBLJANI ZA UČENCE 9. RAZREDA

UVOD

Vodeni ogled po secesijski Ljubljani za učence 9. razreda je bil, za razliko od drugih tematskih sprehodov po našem glavnem mestu, kot sta, denimo, Plečnikova in baročna Ljubljana, občutno krajši. Trajal je približno eno uro. Takšen potek so nam narekovala okoliščine načrtovanega kulturnega dne v okvirju šolskega tedna dejavnosti, ki je bil usmerjen na obisk potujoče razstave vsestranskega italijanskega renesančnega umetnika in inženirja Leonarda da Vinci.¹ Po ogledu razstave smo se napotili z Gospodarskega razstavišča do Miklošičeve ceste, kjer so najrepresntativnejši primeri secesijske arhitekture v Ljubljani.

Secesija ali umetnost *fin de siècle* (slov. konec stoletja) je uveljavljen pojem za kratkotrajen umetnostni slog, ki je prevladoval predvsem v arhitekturi, notranji opremitvi in umetni obrti med letoma 1895 in 1905. V drugih deželah so za ta slog uporabljali različne izraze. Najbolj znani so francoski *Art Nouveau*, ameriški *Tiffany* (umetna obrt, zlasti steklo), nemški in avstrijski *Jugendstil*, v Avstriji tudi *Secesionstil*. Slednjega smo prevzeli tudi Slovenci.

Glavna značilnost secesije je dekorativni slog, ki je nastal kot upor proti vodilni umetnostni usmeritvi 19. stoletja, proti togemu in umetniško sterilnemu historizmu. Na Slovenskem se je uveljavila predvsem dunajska secesija. Omeniti kaže, da sta pri razvoju dunajske secesije sodelovala tudi slovenska arhitekta Jože Plečnik in Maks Fabiani. Slednji je nekaj let zatem ustvaril nekaj najlepših secesijskih stavb v Ljubljani, Jože Plečnik pa se je od secesije kmalu oddaljil. Vendar ne gre prezreti, da je Plečnik tudi pozneje upošteval nekatera izhodišča secesijskega sloga, zlasti tista o narodni arhitekturi.

Prihod secesijskega sloga sovпада z enim od najbolj katastrofalnih dogodkov v zgodovini Ljubljane. To je bil rušilni potres na velikonočno nedeljo 1895. leta, po katerem je bilo potrebno znova zgraditi uničeno mesto. Popotresna obnova ni vsebovala samo nove pozidave, predvsem je vključevala tudi novo mestno urbanistično zasnovo. Tako je nova kolodvorska ulica, Miklošičeva cesta, povezala staro mestno središče z železniško postajo. Ob njej so zgradili nove stavbe, zasebne palače, banke in hotele, ki so najboljši primeri novega modernega sloga. Lepe primere secesijske arhitekture imamo tudi drugje v Ljubljani, a nikjer tako strnjeno kot na Miklošičevi cesti in v njeni neposredni bližini. Zaradi natančno odmerjenega časa za ogled secesijske Ljubljane si nismo ogledali tudi drugih objektov, ki bi si jih bilo vredno ogledati, to sta predvsem Jubilejni oziroma *Zmajski most* in *Mestni dekliški licej* na Prešernovi, kjer se danes nahaja ministrstvo za zunanje zadeve.

Dve osebi sta to popotresno obdobje zaznamovali tako na političnem kot tudi na umetnostnem področju. Ta sta bila ljubljanski župan **Ivan Hribar** in arhitekt **Maks Fabiani**, ki ga je Hribar povabil k sodelovanju. Seveda ni bil Maks Fabiani edini arhitekt, ki je sodeloval pri urbanistični zasnovi in gradnji mesta. To so bili tudi mestni arhitekt **Anton Wolf** in dunajski arhitekt **Camillo Sitte** ter **Ciril Metod Koch**, **Josip Vancaš** in drugi.

Za predstavitev vsebin, splošnih in operativnih ciljev pri medpredmetnem povezovanju smo uporabili posodobljena učna načrta za zgodovino in likovno umetnost v 9. razredu. Čeprav bi secesija sodila tudi v umetnost 19. stoletja in tako bi to bila snov 8. razreda, smo jo uvrstili v 9. razred zaradi župana Ivana Hribarja. Ogled lahko namreč začnemo z uvodom o nacionalnem položaju Slovencev v Avstro-Ogrski.

¹ Svetova potujoča razstava z naslovom *Genij – Da Vinci* je bila na ogled na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani leta 2013.

MEDPREDMETNO POVEZOVANJE: ZGODOVINA IN LIKOVNA UMETNOST

Medpredmetne povezave so eden od ključnih konceptov izobraževanja in so temelj za razvoj celovitega znanja. Učenci ga pridobijo na podlagi povezovanja vsebin z različnih predmetnih področij. Spodnja razpredelnica je strnjen prikaz nekaterih splošnih in operativnih ciljev, ki se povezujejo pri dveh predmetih.

Predmet	Splošni cilji/Učni cilji	Operativni cilji in vsebine
Zgodovina	Učenci/učenke: - razvijajo spretnosti časovne in prostorske predstavljalnosti, - na primerih iz zgodovine presoja pomen ohranjanja in varovanja kulturne dediščine ter razvijanje odnosa do okolja, - razvijajo zmožnosti oblikovanja samostojnih utemeljenih zaključkov, pogledov, mnenj in stališč, vživljanja v različne perspektive in snovanja izvirnih predlogov in rešitev, - predstavijo svoje znanje na različne načine: ustno, pisno, grafično, ilustrativno, z IT itd., - opišejo nacionalni položaj Slovencev v Avstro-Ogrski.	Učenci/učenke: - pojasnijo razliko med pojmom kulturna in naravna dediščina, - opišejo primere naravne in kulturne dediščine, - na primerih iz krajevne zgodovine opišejo pomen ohranjanja kulturne dediščine. Teme in vsebine: - obvezna širša tema: Slovenci v 20. in 21. stoletju in - vsebina: Zadnja leta Avstro-Ogrske in nastanek Kraljevine Jugoslavije.
Likovna umetnost	Učenci/učenke: - razvijajo sposobnost opazovanja, prostorske predstavljalnosti in vizualizacije, likovno mišljenje, likovni spomin in likovno domišljijo, - razvijajo občutljivost do kulturne dediščine, - razvijajo sposobnost za oblikovanje kriterijev vrednotenja umetnostnih spomenikov in splošne likovne problematike okolja.	Učenci/učenke: - razvijajo občutek za prostor. - razvijajo sposobnost analiziranja in vrednotenja umetnostnih spomenikov, - spoznajo dela nacionalne kulturne dediščine, - razvijajo občutek za povezovanje različnih arhitekturnih prostorov, - spoznavajo pojme, povezane z različnimi načini izražanja v prostoru. Vsebine: arhitektura, urbanistični prostor, oblikovalni elementi arhitekturnega prostora.

Metode dela na terenu: opazovanje, zapisovanje, skiciranje, fotografiranje.

Novi pojmi: secesija, lizena, urbanizem, konzola, pilon.

Navodila učencem

Učenci prinesejo vsaj tri polovične risalne liste in navadni svinčnik ter nekaj barvnih svinčnikov. Skicirali bodo nekatere stavbe in poudarili secesijsko okrasje, izdelke umetne obrti in arhitekturne elemente, ki so obenem novi pojmi. Te nove pojme bodo na skici označili tudi z besedo.

SECESIJA V LJUBLJANI: OGLED IZBRANIH STAVB

1. Čudnova hiša, 1901 – Miklošičev trg, uradni naslov Cigaletova 3. Arhitekt Ciril Metod Koch.

Hiša je bila grajena kot poslovno-stanovanjska stavba, kar je še danes, in se nahaja z enim krilom na Cigaletovi, z drugim pa na Tavčarjevi ulici. Na krilu, ki gleda na Tavčarjevo, je zanimiv balkon z nadstreškom. Zaradi bogate dekoracije s secesijsko motiviko in množico arhitekturnih elementov je hiša ena od najbolj značilnih secesijskih stavb na tem trgu. Pomemben arhitekturni element na stavbi, ki je obenem nov pojem, se imenuje *konzola*.² Kamnite konzole kot nosilni element se vidijo na vogalnem stol-

² Konzola je kamnit ali lesen pomol iz stene, navadno kot okras (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, knj. 2, str. 423).

pu v obliki kvadra, se nadaljujejo z valjem ter se na vrhu končajo s kvadratno ploščo, na kateri stoji globus. Pod ploščo opazimo tudi reliefno oblikovane glave.

Kot smo že omenili, so bili ena od glavnih značilnosti secesije izdelki umetne obrti. Te opazimo na tej stavbi na balkonih, slonečih na konzolah, ki so umetelno izdelani iz kovanega železa.

Delo učencev: učenci skicirajo stavbo in poudarijo arhitekturne elemente in dekorativno okrasje oz. vitičaste linije z barvnimi keramičnimi krogci ter balkon iz kovanega železa. Vse to so elementi, ki jih bomo v večji ali manjši meri videli na skoraj vseh secesijskih stavbah na Miklošičevi.

(Vir: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:CudnovaHisa-Ljubljana.JPG> (dostop: 27. 11. 2013).)

2. Miklošičev park, nekoč Slovenski trg. Arhitekt Maks Fabiani.

*Miklošičev
park leta 1908.*

(Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Slovenski_trg_in_Ljubljana_1908.jpg (dostop: 27. 11. 2013).)

Fabiani je, kot vemo, pri svojem delu uporabljal nekatere smernice dunajskega urbanizma, torej je načrtoval in urejal ulice in mesta. Uredil je tudi park pred sodiščem, ki je edini secesijski park v mestu.

3. Krisperjeva hiša, 1901 – Miklošičeva 20. Arhitekt Maks Fabiani.

Bila je ena od najzgodnejših secesijskih hiš na Miklošičevi in tako je postala vzor za gradnjo preostalih hiš v bližini. Na stavbnem pročelju so secesijski cvetlični in rastlinski okras. Linije, ki ponazarjajo rastlinske vitice, so vrezane v omet, med njimi so posute okrogle barvne keramične ploščice, ki ponazarjajo cvetlice. Zapomniti si velja, da sta se s secesijo prav umetna obrt in rokodelstvo vzdignila na umetniško raven drugih likovnih zvrsti. Tudi na tej hiši vidimo lepe primere umetne obrti na kovinski ograji polkrožnega balkona, ki krasi vogalni stolpič. Tudi v notranjosti stavbe je na stopnišču lepa ograja iz kovanega železa.

(Vir: [http://sl.m.wikipedia.org/wiki/Slika:Mestni_trg_\(2\)_Krisperjeva_hi%C5%A1a.JPG](http://sl.m.wikipedia.org/wiki/Slika:Mestni_trg_(2)_Krisperjeva_hi%C5%A1a.JPG) (dostop: 27. 11. 2013).)

4. Bambergova hiša, 1907 – Miklošičeva 16. Arhitekt Maks Fabiani.

Na fasadi ni s cvetličnimi motivi okrašenega pročelja kot na bližnji Krisperjevi hiši. Se pa tu pojavlja nov arhitekturni element in nov pojem, to pa so *lizene*. To so navpični in nekoliko izstopajoči pasovi iz fasadne ploskve, ki jo razčlenijo. Vendar pa ti elementi kažejo na bolj (neo) baročen slog kot na secesijo. Hiša je še danes stanovanjska s trgovinami v pritličju.

(Vir: [http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Miklo%C5%A1i%C4%8Ddeva_16_Bambergova_hi%C5%A1a_\(1\).JPG](http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Miklo%C5%A1i%C4%8Ddeva_16_Bambergova_hi%C5%A1a_(1).JPG) (dostop: 27. 11. 2013).)

5. Zadruga gospodarska banka, 1921–1922 – Miklošičeva 8. Arhitekt Ivan Vurnik.

Čeprav je hiša nastala v dvajsetih letih, ko so se pojavljali novi slogi, v tem primeru t. i. narodni slog, je na tej stavbi v dekoraciji toliko secesijskih elementov, da ne moremo mimo nje, ne da bo jo omenili.

(Vir: [http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Miklo%C5%A1i%C4%8Ddeva_8_Zadru%C5%BEna_gospodarska_bank_\(1\).JPG](http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Miklo%C5%A1i%C4%8Ddeva_8_Zadru%C5%BEna_gospodarska_bank_(1).JPG) (dostop: 27. 11. 2013).)

6. Ljudska posojilnica, 1907 – Miklošičeva 4. Arhitekt Josip Vancaš.

Še ena značilna stavba iz obdobja secesije, ki jo je zgradil hrvaški arhitekt, ki je študiral na Dunaju. Pozornost gledalca pritegnejo skulpture: ženska kipa z mošnjičkom sta vidna na vencu stavbe, panj, čebela in mravlja – vse so to simboli, ki ponazarjajo pridnost, delavnost, varčnost in blaginjo. Tudi tu opazimo lep primer umetne obrti, balkonsko ograjo iz kovanega železa. Na pročelju opazimo še en značilen secesijski element – raznobarvne (prevladujejo modre) keramične ploščice, ki krasijo belo fasado. Leta 1990 je bila ustanovljena Slovenska zadruga kmetijska banka, ki se je leta 2004 preimenovala v Deželno banko Slovenije DBS, d. d.

Nasproti nekdanje Ljudske posojilnice je še ena stavba arhitekta J. Vancaša, in sicer hotel Union.

(Vir: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Zadru%C5%BEna_zveza.jpg (dostop: 27. 11. 2013).)

7. **Hotel Union, 1908** – Miklošičeva 4. Josip Vancaš, arhitekt iz Sarajeva.

To je bil velik projekt, ki pa ni bil nikoli uresničen. Sprva je bil načrtovan tako, da bi obsegal ves prostor od Miklošičevega trga do Naborjeve ulice. Danes vidimo, da je bil uresničen le del, kjer dve krili, eno na Naborjevi, drugo na Miklošičevi, povezuje vogalni stolp s kupolami. Pročelje hotela krasijo rastlinski motivi, torej je to značilna secesijska stavba.

(Vir: [http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Hotel_Union_\(5\).JPG](http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Hotel_Union_(5).JPG) (dostop: 27. 11. 2013).)

8. **Urbančeva hiša** – zdaj trgovina Emporium. Friedrich Sigmundt, arhitekt iz Gradca.

Hiša je bila leta 1903 zgrajena za veletrgovca Urbanca in je bila prva veleblagovnica v mestu. Pozornost vzbujata lepo oblikovan stekleni nadstrešek v obliki pahljače in obroba iz kovanega železa. Na vrhu nad vhodom se nahaja skulptura rimskega boga Merkurja, zaščitnika trgovcev in popotnikov. Tu je sicer bila prva veleblagovnica v Ljubljani, danes je v njej modna trgovina Emporium.

(Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Galerija_Emporium.jpg (dostop: 27. 11. 2013).)

9. **Prešernov spomenik** - Prešernov trg.

Maks Fabiani je naredil podstavek za spomenik in ga umestil v prostor, pesnika z muzo pa je upodobil kipar Ivan Zajec. Maks Fabiani je bil vsestranski ustvarjalec, pisal je pesmi in bil je tudi izumitelj.

(Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Th_File_SLO-Ljubljana47.JPG (dostop: 27. 11. 2013).)

10. Hauptmannova hiša, prenovljena 1904. Arhitekt Ciril Metod Koch.

Stanovanjsko-trgovska stavba. Hiša ni bila pri velikem potresu skoraj nič poškodovana. Trгоvec Hauptmann je dal Kochu prenoviti le zunanjščino stavbe in streho. Tudi tu so zelo izrazit dekorativni element barvne keramične ploščice v modrih, zelenih in rdečih tonih.

Delo učencev: Učenci se razdelijo v dve skupini in se postavijo na najbolj primerno mesto, s katerega bodo skicirali Prešernov trg s poudarkom na izbrani secesijski stavbi. Lahko je to pogled na Urbančevo hišo nekje s sredine trga ali pa pogled na Hauptmannovo hišo s stopnišča pred frančiškansko cerkvijo.

(Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Hauptmannova_hi%C5%A1a.jpg
(dostop: 27. 11. 2013).)

11. Mestna hranilnica, 1903–1904. Čopova 3. Arhitekt Josip Vancaš.

Na stavbi lahko opazimo značilno okrasje na pročelju nad vhodom. Slednjega krasi pahljačast nadstrešek, ki je nekoliko skromnejša izvedba nam že znanega nadstreška pri Urbančevi hiši. Omeniti kaže tudi, da je napis *Mestna hranilnica Ljubljanska*, umeščen v edini ohranjeni izvirni secesijski izvesek v Ljubljani. Danes je tu poslovalnica NLB z nazivom *Mestna hranilnica Ljubljana*.

(Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Mestna_hranilnica_ljubljanska.jpg (dostop: 27. 11. 2013).)

SKLEP

Secesija se je razvila kot odgovor na historicistične sloge 19. stoletja, ki jih je uporabljalo predvsem plemstvo. To so bili neobarok, neorenesansa, neogotika itd. Meščanstvo se je želelo razlikovati od plemstva in s pridobivanjem vse večje ekonomske moči so se te njihove težnje izražale tudi v gradnji in slogu njihovih hiš. Zato lahko secesijo štejemo predvsem za umetnostni slog premožnega meščanstva. To ni bilo tako samo v Sloveniji, ampak tudi drugod po Evropi. Kdo so bili ljubljanski meščani, katerih hiše še več kot sto let pozneje vedno znova občudujemo (zlasti takrat, ko zasijejo v polnem sijaju po obnovi, kot je to v primeru Urbančeve hiše, ki je bila obnovljena leta 2010)? Kot smo videli na primeru Miklošičeve ceste in Prešernovega trga, so to bili meščani predvsem nemškega in judovskega rodu, med njimi pa je bilo tudi nekaj Slovencev.

Čeprav smo si ogledali nekaj meščanskih stanovanjskih stavb, kot so Hauptmannova, Krisperjeva, Čudnova itd., velja poudariti, da so z gmotnim vzponom meščanstva nastajale tudi nove namenske stavbe, kot so banke (posojilnice, hranilnice), veleblagovnice itd.

Razvoj industrije je prinesel tudi nove možnosti in nove tehnologije. Začeli so uporabljati nove materiale, kot so železo, beton, steklo in jeklo, in vse smo imeli priložnost opazovati na našem kratkem sprehodu po secesijski Ljubljani.

Ob tem kaže poudariti, da je to le izbor secesijskih stavb ob Miklošičevem trgu in Miklošičevi cesti. Ogled vseh hiš na tem območju (Hribarjeva hiša, hiša na Dalmatinovi 3, Deghenijeva hiša itd.) kot tudi ogled nekoliko bolj oddaljenih secesijskih objektov v mestu (Zmajski most, dekliški licej »Mladika« itd.) bi skupaj z delom učencev zahtevala vsaj tri šolske ure.

Vse stavbe in stavbne detajle smo fotografirali, nekaj smo jih tudi narisali. Risbe in fotografije smo predstavili na razstavnem prostoru v šolski avli.

VIRI IN LITERATURA

- Atlas Ljubljane: karte, vodnik, informacije. Ljubljana: Geodetski zavod SR Slovenije, 1989.
- Enciklopedija Slovenije. Knj. 11. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- Jamnik, T., Ilich, I. (2008). Gori doli po Ljubljani. Vodnik za otroke. Ljubljana: DZS.
- Janež, S. (1993). Slovstveni in kulturnozgodovinski sprehodi po Ljubljani. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Kopriva, S. (1989). Ljubljana skozi čas. Ljubljana: Borec.
- Korošec, B. (1991). Ljubljana skozi stoletja: Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Knj. 2, 3. Ljubljana: Slovenska Akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 1975.
- Mihelič, B. (1989). Vodnik po Ljubljani. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Prelovšek, D. (1977). Urbančeva hiša v Ljubljani in njen arhitekt. Sinteza, št. 38-40, str. 112-116.
- Šumi, N. (1990). Slovenija – umetnostni vodnik. Ljubljana: Marketing 013ZTP.
- Učni načrt. Zgodovina. Dostopno na:
http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf (dostop: 6. 2. 2013).
- Učni načrt. Likovna vzgoja. Dostopno na:
URL:http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_likovna_vzgoja.pdf (dostop: 6. 2. 2013).
- Učni načrt. Geografija. Dostopno na:
URL:http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_geografija.pdf (dostop: 6. 2. 2013).

POVZETEK

Prihod secesijskega sloga sovпада z enim od najbolj katastrofalnih dogodkov v zgodovini Ljubljane. To je bil rušilni potres na velikonočno nedeljo 1895. leta, po katerem je bilo potrebno znova zgraditi uničeno mesto. Popotresna obnova ni vsebovala samo nove pozidave, predvsem je vključevala tudi novo mestno urbanistično zasnovo. Tako je nova kolodvorska ulica, Miklošičeva cesta, povezala staro mestno središče z železniško postajo. Ob njej so nastale nove stavbe, zasebne palače, banke in hoteli, ki so najboljši primeri novega modernega sloga.

Razvoj secesije sovпада z gmotnim stanjem premožnega meščanstva, ki se je želelo razlikovati od plemstva. Ta razlika se je kazala tudi v gradnji njihovih hiš v dekorativnem slogu in z uporabo novih tehnologij, ki jih je prinesel razvoj industrije. Začeli so uporabljati železo, armirani beton, jeklo in steklo.

Za predstavitev vsebin, splošnih in operativnih ciljev pri medpredmetnem povezovanju smo se naslonili na posodobljena učna načrta za zgodovino in likovno umetnost v 9. razredu.

Dr. Aleksander Žižek,* Bojan Rebernak,** Bojana Aristovnik***

ZGODOVINA CEHOV NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM IN ARHIVSKA DELAVNICA CEHI V ZGODOVINSKEM ARHIVU CELJE

UVOD

V Sloveniji v okviru javne arhivske mreže deluje poleg državnega arhiva – Arhiva Republike Slovenije – še šest regionalnih arhivov s sedeži v Celju, Kopru, Ljubljani, Mariboru, Ptuj in Novi Gorici. Ena od nalog, ki jih določa zakon,¹ je posredovanje kulturnih vrednot v zvezi z arhivskim gradivom širši javnosti. V to dejavnost spada tudi pedagoška dejavnost, ki jo izvajamo vsi slovenski arhivi in je predstavljena v publikaciji Arhivskega društva Slovenije, Slovenski arhivi se predstavijo.²

Ko je bilo na temelju zakona³ v šolskem letu 2001/2002 v vseh osnovnih šolah uvedeno devetletno šolanje, učni načrt za zgodovino v osnovni šoli iz leta 1998 (prenovljen učni načrt je iz leta 2011)⁴ pa je v splošnih in operativnih ciljih predmeta zgodovina spodbujal povezovanje šol z arhivi, se je v arhivih povečal obisk šolskih skupin. Večina skupin je izbrala ogled arhiva s splošno predstavitveno uro.

Osnovna šola Frana Kranjca iz Celja pa je po ogledu razstave o cehih leta 2002⁵ predlagala, da bi ob razstavi za učence takratnega sedmega razreda v arhivu izvedli tudi delavnico na temo cehov. Delavnica se je navezovala na učno snov sedmega razreda. Učno pripravo smo pripravili skupaj Osnovna šola Frana Kranjca Celje in Zgodovinski arhiv Celje.

Raziskovalno se z zgodovino cehov na Celjskem in slovenskem Štajerskem ukvarja dr. Aleksander Žižek. Na delavnici učencem tako »iz prve roke« na podlagi izvirnih arhivskih virov predstavi delovanje cehov na Celjskem.

* Dr. Aleksander Žižek, arhivski svetovalec, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, 3000 Celje.

** Bojan Rebernak, prof., Osnovna šola Frana Kranjca Celje, Hrašovčeva 1, 3000 Celje.

*** Bojana Aristovnik, prof., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, 3000 Celje.

ZGODOVINA CEHOV NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM⁶

Štajerska mesta in trgi so funkcionirali sprva kot izključno rokodelska in trgovska središča, ki se jim je šele pozneje (s podeljenimi privilegiji) uspelo polastiti tudi določenega deleža lokalne oblasti. Medtem ko se posamezni obrtniki v štajerskih mestih v pisnih virih pojavljajo že od začetka 14. stoletja, je do nastanka prvih cehov prišlo več kakor stoletje pozneje, vezani pa so bili na mestooskrbne (prehrambne) obrti – pekovsko (ptujski ceh je bil ustanovljen leta 1458, mariborska bratovščina 1494) in mesarsko (1492 ceh v Mariboru, pred letom 1513 ceh na Ptuj).

Sprva je pri zbiranju sposobnih rokodelcev v poselitvenih središčih res odločala samo njihova spretnost, pozneje pa so mestni in trški mojstri pri podeljevanju novih jusov pogosto zganjali samovoljo in na vse načine oteževali doseganje mojstrstva celo svojim so- meščanom, kaj šele priseljencem. Medtem ko so se na začetku že »organizirani« mojstri zadovoljili samo s pogostitvijo, je moral sčasoma novinec opraviti še mojstrsko skušnjo (izdelati obvezni izdelek) in plačati določen znesek. Razen zapiranja obrti navzven (proti podeželskemu zaledju mest in trgov) so se mestni rokodelci nadzorovali tudi med sabo – maksimiranje števila zaposlenih, omejevanje obratov (recimo števila statev, čevljarških stolcev) in fiksiranje cen so bili priljubljeni mehanizmi za določanje pravil igre. Že v 13. stoletju so obstajali posamezni poskusi oblikovanja in kodificiranja obrtnih pravil, ki naj bi dajala prednost v mestih in trgih naseljenim obrtnikom in jim zagotavljala varstvo pred

1 Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA), Ur. l. RS, 30/2006.

2 Slovenski arhivi se predstavijo (ur. Bojan Himmelreich in Katja Zupanič), Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010.

3 Zakon o osnovni šoli, Uradni list Republike Slovenije (Ur. l. RS), 12/1996, člen 105.

4 http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf (dostop: 4. 11. 2013).

5 Avtor razstave z naslovom Srečanje s celjskimi rokodelci je bil dr. Aleksander Žižek.

6 Žižek, A. (2012). Skrivno življenje cehov: cehi Celja, Maribora in Ptuja med letoma 1732 in 1859. Celje: Zgodovinski arhiv Celje.

nelojalno konkurenco zalednih »šušmarjev«. Pri sprejemu novinca je poslej odločalo soglasje njegovih bodočih somojstrov. Cehi so imeli v svojem začetnem obdobju veliko večji vpliv na svoje članstvo (izvajali so celo nekakšno nižje sodstvo – v strokovnih zadevah, npr. pri zaposlovanju delavcev, nadzoru kakovosti ipd.) kakor pozneje, ko so jim kompetence močno zožili mestni sveti in končno še deželno knežji upravni aparat. Z vse številnejšimi cehovskimi privilegiji je kazalo zavarovati tudi družinsko obrtno kontinuiteto, poskrbeti za nadaljevanje starih obrtniških rodov ter ne nazadnje poskrbeti za sirote iz dobrih rokodelskih družin. Temu so bili posvečeni člani o raznih olajšavah, ki so jih bili pri uku ali doseganju mojstrstva deležni mojstrovi sinovi, člani o vdovski obrti, o porokah pomočnikov »v ceh« in podobno. Skladno z gospodarskim pomenom je rasel tudi družbeni ugled obrti in obrtnikov, ki so pogosto sestavljali večino v organih mestne samouprave.

Druga, že omenjena in od obrtne nič manj pomembna verska nota cehov, ki so jo označevale obrtniške verske bratovščine, je približno stoletje mlajša oblika cehovskega delovanja (iz 14. in 15. stol.). Verskim bratovščinam so obrtniki poleg religioznega (vzdrževanje cerkva, oltarjev, plačilo intencij, udeleževanje obredov) namenili tudi karitativno poslanstvo (skrb za obbolele in obubožane člane ter njihove družine). Velik vpliv vere na obrt in cehe je viden tudi iz strukture rokodelskega leta, ki je premoglo poleg nedelj kar 43 popolnih delopustov (godovi vseh 12 apostolov, 4 Marijini prazniki – 2. februar, 25. marec (oznanjenje), 15. avgust (veliki šmaren), 8. september (mali šmaren), druge letne pobožnosti (npr. jožefovo, telovo, božič) in končno 3 poldelopuste (veliki petek, vsi sveti in sv. Miklavž).

Naslednja pomembna prelomnica v notranjem razvoju (nekaterih) cehov je bilo ustanavljanje posebnih pomočniških blagajn, ki ga je spodbudilo obdobje obveznih pomočniških potovanj v posameznih poklicih (v 15. stol.) in porast števila »večnih« pomočnikov, ki jim je bila pot do samostojnega jusa iz različnih vzrokov zaprta.

Za razvoj obrti hromeči cehovski privilegiji, ekskluzivizem mestnih in trških rokodelcev ter njihov vpliv v organih mnogokrat nepredvidljive mestne in trške (samo)uprave so ovirali vzpostavitev modernejšega centralističnega državnega mehanizma, zato je deželni knez svoj glas večkrat zastavil tudi za zmanjševanje cehovskega vpliva. Do prvega močnejšega udarca cehovski obrti pa je prišlo že leta 1527, ko je deželni knez Ferdinand I. okrnil nekaj manj pomembnih cehovskih pravil (*določila o pogrebi*), odločneje posegel v sklicevanje *cehovskih skupščin* (te so morali poslej sklicevati z vednostjo mestnega sveta), *prepovedal samovoljno cehovsko »sodstvo«*, odpravil *dogovorno določanje cen* in *samooklicane cehovske praznike* ter uveljavil nekaj *novosti* (poenostavitve) *pri podeljevanju novih mojstrstev*. Pomočnike so hoteli z novim redom tesneje navezati na delavnico (onemogočiti pretirano menjavanje delodajalcev), obenem pa jih disciplinirati (*prepovedane so bile njihove stavke*). Že tedaj je deželni knez skušal odpraviti omejevanje števila pomočnikov na posamezno delavnico in urediti pravila, po katerih bi lahko do *podpor iz skladnice (blagajne)* prišli tudi pomoči potrebni *pomočniki*. Nosilci skrbi za kakovost izdelkov in zakonito delovanje cehov so postali zapriseženi mojstri in pomočniki (cehmojstri in pomočniške starešine).

Nova cezura v delovanju cehov je napočila z reformacijo in protireformacijo sredi 16. stoletja. Številna *nova verska določila* (zlasti določila o obveznem udeleževanju obredov) in potenciranje pomena »prave krščanske vere« pri potrjevanju cehovskih privilegijev naj bi tudi v sicer večinoma katolištvu zveste obrtniške vrste vnesli zmagovit duh in disciplino protireformacijskega gibanja. Na notranje življenje cehov je imelo večji vpliv *novo organiziranje obrtniških združb*. Doba protireformacije je namreč uveljavila vertikalno delitev skladnic (v vrhu so bile glavne – na Štajerskem graške, nižje pa razne četrtne in stranske skladnice).⁷ Zlasti glavne skladnice so pridobile precej samostojnosti v obrtnih zadevah (glede podeljevanja mojstrstev in nadzora kakovosti dela), njihovi sklepi pa so bili zavezujoči za združenja nižjih nivojev. S postreformacijskim reguliranjem cehovskega življenja v drugi polovici 16. stoletja dejansko napoči »klasična« doba cehov – vsaj kar zadeva cehovsko računovodstvo in porabo, je ceh precej neodvisen mehanizem, ki s pridom izkorišča zakonsko neurejenost obrti.

⁷ Sedeži četrtnih skladnic so bili na sedežih župnij ali v krajih z deželskim sodiščem.

Potenciranje verskobratovščinske vloge cehov je prekinilo obdobje prosvetljenega absolutizma. Razen obrtnega reda iz leta 1732 je habsburška država v obravnavanem obdobju še s številnimi drugimi zakonskimi akti pa tudi z drugačnimi spodbudami temeljito posegla v tedaj že preraščeno cehovsko organizirano obrt. Leta 1754 je prišlo do *opredelitve in razdelitve obrti na policijske* (lokalno usmerjene – mestooskrbne) *in komerčne* (usmerjene v zadovoljevanje potreb širšega kroga potrošnikov) ter do *rajoniranja dednih dežel* glede na gospodarske značilnosti in proizvodne zmogljivosti. Dva glavna cilja državnega poseganja v obrt sta nedvomno bila *usklajevanje obstoječega obrtnega* (napisanega in nenapisanega) *prava z novimi državnopravnimi akti in novim državnim mehanizmom* (temelječim na moderni absolutistično-centralistični državni ureditvi) ter *intenzivna komercializacija obrti* (tržna orientacija določenih panog – sprostitve cehovskega okvirja za tekstilno in kovinsko »industrijo«). Na najnižjem nivoju je skrb za *obrtne zadeve* v prvi vrsti prevzel *mestni magistrat*, ki je delegiral v cehe za nadzor nad njihovim delovanjem *obrtne komisarije*, njemu nadrejen urad v gospodarsko-upravnih zadevah pa je bila po letu 1748 *kresija*.

Najkorenitejši poseg v zaprašeno obrtno strukturo je pomenil obrtni red z dne 20. 12. 1859. Obrti so bile z njim razdeljene na *proste* (obrotni list zanje je bilo moč dobiti s samim naznanilom/prijava) in *koncesionirane* (vezane so bile na določena strokovna znanja in na pridobitev obrtnega dovoljenja). Obrtni red je korenito posegal tudi v *trgovanje z obrtnimi izdelki*, saj je obrtnikom omogočil, da se intenzivneje ukvarjajo tudi s prodajo tujih (istovrstnih) izdelkov. Z določili tega reda predvidena *moderna obrtniška združenja* so dokončno postala samo strokovnopovezovalne interesne združbe – pravne osebe, ki so v splošnih vprašanjih zavezane k spoštovanju splošnih normativnih aktov (nadzor nad tem je bil poverjen upravnim oblastem), v zadevah stroke pa so bile podrejene trgovsko-obrtnim zbornicam. Obrtni red je ohranjal tudi *socialno noto* cehov, saj je v okviru združenj predvideval ustanavljanje podpornih blagajn (tudi posebnih za pomočnike), ki naj bi se financirale iz pomočniških in mojstrskih prispevkov. Za zagonski kapital združenj so poskrbeli cehi s svojim premoženjem (to je po plačilu terjatev prešlo na novo združenje), ki pa je v primeru, ko do ustanovitve združenja ni prišlo, prešlo na občino, kjer je imel ukinjeni ceh svoj sedež.

ARHIVSKA DELAVNICA CEHI: SREČANJE Z ROKODELCI MOJEGA MESTA⁸

Arhivsko delavnico o cehih izvajamo za Osnovno šolo Frana Kranjca iz Celja vsako leto že od leta 2002. Šola v okviru dneva Unesco maja pripravi terensko delo za vse učence na različnih lokacijah po mestu. Ena od skupin pride v Zgodovinski arhiv Celje na arhivsko delavnico o cehih z naslovom Srečanje s celjskimi rokodelci, kakršen je bil tudi naslov razstave v Zgodovinskem arhivu Celje leta 2002. Učenci so si za uvod ogledali razstavo, spoznali cehovska združenja, njihova pravila, delo na cehovskih sestankih, obrtne listine, različne obrtnike, potem pa so skupaj z mentorjem in arhivistom ponovili znanje o cehih. Orisali smo življenjsko pot obrtnika v predmodernem mestu od sprejema v uk, ko je s pomočjo staršev in učnega mojstra »izbral« svojo obrt, ponovili postopek ob sprejemu (vpis v vajeniško knjigo, plačilo pristojbine), se seznanili z učno dobo (od 2 do 5 let), ki ji je sledil sprejem med pomočnike (»oprostitev«) in nemara popotovanje, ter sklenili s pridobitvijo mojstrstva in sodelovanjem pri vodenju ceha. Učenci so po ogledu razstave rešili še delovni list.

Po uvodnem delu smo učence razdelili v 3 skupine in delali tako, kot je razvidno iz »VIZ-priprave za izvedbo dneva Unesco za 7. d-razred«.

OSNOVNA ŠOLA Frana Kranjca in ZGODOVINSKI ARHIV CELJE⁹

»VIZ-priprava za izvedbo dneva Unesco za 7. d-razred«

Naslovna tema dneva Unesco za 7. d-razred:

Obrti v Gosposki ulici nekoč

Naslov delavnice:

»SREČANJE S CELJSKIMI ROKODELCI«

⁸ Arhivsko delavnico izvajamo: Bojan Rebernak, prof. (OŠ Frana Kranjca Celje), dr. Aleksander Žižek, Sonja Jazbec, prof., Jure Zupanc, Sofija Zuka, Jože Kranjec, univ. dipl. zgod., in Bojana Aristovnik, prof. (vsi Zgodovinski arhiv Celje).

⁹ Priprava za delavnico Srečanje s celjskimi rokodelci. Avtorji priprave: Bojan Rebernak, prof. (Osnovna šola Frana Kranjca Celje), dr. Aleksander Žižek, dr. Bojan Himmelreich, Ana Zupančič, Bojana Aristovnik, prof. (vsi Zgodovinski arhiv Celje).

A) UVOD V DELAVNICE

Z učenci ponovimo že znano o cehih (od pouka in iz razstave, ki so si jo predhodno ogledali):

- Kaj so cehi?
- Kdo se je združeval v cehe, kdo so bili člani ceha, kdo je vodil ceh?
- Kakšna so bila cehovska pravila, kdo jih je potrjeval?
- Kakšne knjige so vodili cehi?
- Kaj je vajenec dobil od ceha po zaključku uka?
- O čem so se pogovarjali na cehovskih sestankih?
- Kaj je značilno za obrtne listine?
- Katere obrti (obrtniki) so predstavljene na razstavi?

Učence razdelim v 3 skupine s po 4 učenci po sistemu »preštevanja do štiri«.

- SKUPINA: Risanje cehovskih simbolov
- SKUPINA: Izdelava obrtne listine ali učne pogodbe in zaščitnega ovitka
- SKUPINA: Delo v restavratorski delavnici, priprava gradiva za opremo listine (vi-seči pečat)

B) DELO V SKUPINAH

1. skupina: Risanje cehovskih simbolov

Učenci:

- opišejo elemente cehovskih simbolov,
- naštejejo in opišejo vrste cehov – vrste poklicev v srednjem veku.

Material, ki ga potrebujejo:

- ekološki papir ali risalni list,
- svinčnik, voščenke, barvice.

2. skupina: Izdelava obrtne listine ali učne pogodbe

Učenci:

- navedejo elemente cehovske listine (učnega pisma),
- pojasnijo hierarhijo članov ceha,
- opišejo podrobnosti iz časa šolanja in dela vajencev in pomočnikov,
- pojasnijo obveznosti članov ceha.

Material, ki ga potrebujejo:

- ekološki papir,
- tuš, pero za tuš, debelejši flomaster (ali s prisekano konico).

3. skupina: Delo v restavratorski delavnici

Učenci:

- se seznani s pojmom restavriranje v arhivski restavratorski delavnici,
- se seznani z različnimi vrstami poškodb in vzroki za poškodbe na arhivskem gradivu,
- spoznajo različne postopke restavriranja,
- se seznani z materiali, ki jih restavrirajo,
- spoznajo postopek izdelave pečata.

Material, ki ga potrebujejo:

- vosek (rdeča sveča),
- vžigalnik,
- vrvica,
- pečatnik.

S sabo lahko prinesejo strgan, razpadel dokument (spričevalo, rojstni list, načrt ...), poškodovano razpadajočo knjigo, večkrat preloženo staro razpadajoče pismo, s selotejpom zlepljen star papir ...

C) ZAKLJUČEK – sinteza dela

- Poročanje skupin o delu in izsledkih na zaključku dneva Unesco pred celjsko občino.

Na eni od delavnic so sedmošolci v dodatni četrti skupini pripravili in uprizorili dramatizacijo cehovskega sestanka z naslovom Begavčka. Scenarij za igro so po besedilu¹⁰ skupaj s svojim mentorjem pripravili že v šoli. Na delavnici so imeli generalko, ob koncu pa so igro predstavili vsem skupinam in mentorjem. Zadnja leta pripravljamo delavnico tako, da učenci spoznajo faze vseh skupin, kar je zanje še večja motivacija, saj si vsak izdelava izdelek sam (napiše listino, izdelava pečat in mapo za listino). Na koncu delavnice sledi skupinsko fotografiranje z izdelki za spomin.

*Učenke med pripravo na zaključno predstavitev cehovskega sestanka, ZAC.
(Foto: B. Rebernak.)*

Ob zaključku igrice in cehovske delavnice, ZAC. (Foto: B. Rebernak.)

POTEK DELA NA DELAVNICAH

Uvod v delavnice

Učenci pred začetkom praktičnega dela z učno metodo pogovora ponovijo osnovne pojme, povezane s srednjeveškimi obrtniki in njihovimi združenji – cehi. Učenci snov v teoriji že poznajo, ker so jo v šoli obravnavali pred projektnim delom.

Vodja delavnice pove še nekaj zanimivosti iz življenja cehov, ki jih je spoznal pri svojem strokovnem raziskovalnem delu. S tem učence dodatno motivira za delo.

Osvežitev znanja o cehih in predstavitve zgodovinskih virov za preučevanje njihovega delovanja. (Foto: ZAC.)

¹⁰ Žižek, A. (1997). Begavčka, zakaj neki so se irharski pomočniki v velikem loku izogibali mesta ob Savinji? V: Zgodovina za vse, vse za zgodovino, št. 1, Celje: Zgodovinsko društvo Celje.

Marija Terezija potrdi pravila pekovskega ceha. (SI_ZAC/0786_00002.)

Učenci po predstavitvi virov za preučevanje delovanja cehov pogledajo izvirne arhivske vire o cehih. (Foto: ZAC.)

Učenke občudujejo učno pismo. (Foto: ZAC.)

PRVA SKUPINA: RISANJE CEHOVSKIH SIMBOLOV

Ker je zanimanje za delavnice veliko in udeležba pogosto preseže normativ dela v manjših skupinah, smo se odločili za »manufakturno« obliko dela »po tekočem traku«, kjer vsaka skupina izdela določeno fazo izdelka za vse učence. Domov se tako vrnejo vsi z lastnim izdelkom.

Prva skupina na ovitek listine nariše določen cehovski simbol za listino, ki bo izdelana in vložena v ta ovitek. Učenci izbirajo med različnimi simboli: pek, sodar, kovač, sedlar, pasar, klobučar, kamnosek, mesar ...

Če se jim risba ne posreči preveč, lahko predlagani simbol še vedno izrežejo in nalepijo.

Izdelava mape za listino.

Pisanje cehovske listine in risanje simbolov obrti.

Izbor cehovskih simbolov. Kot predloga nam je služilo Učno pismo mesarskega pomočnika Jožefa Kneza (Celje, 25. 2. 1872). (SI_ZAC/0786_0003.)

DRUGA SKUPINA: IZDELAVA OBRTNE LISTINE ALI UČNEGA PISMA

V drugo skupino uvrstimo učence, ki lepše pišejo. S peresi in »arhivskim« črnilom prepišejo pripravljen predlog učnega pisma. Na prazna mesta zapišejo svoja imena in imena sošolcev ter njihove podatke. Na koncu listine sošolci »mojstri« z lastnimi podpisi potrdijo pristnost napisanega.

Pisanje cehovske listine in risanje simbolov obrt.

Učno pismo mesarskega pomočnika Jožefa Kneza (Celje, 25. 2. 1872). (SI_ZAC/0786_00030.)

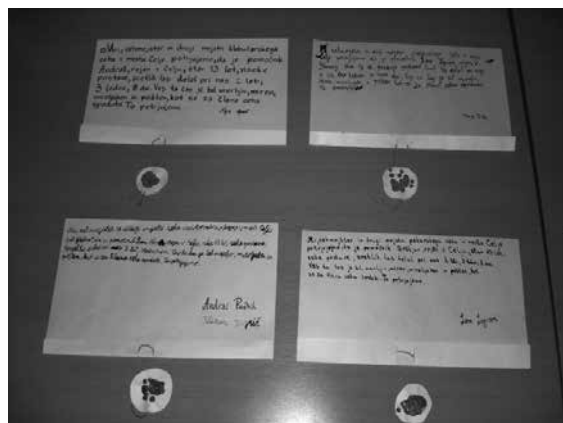
Predlog učnega pisma:¹¹

Mi, cehmojster in drugi mojstri ceha v mestu potrjujemo, da je pomočnik, rojen v , star..... let, postave, las delal pri nas let, tednov, dni. Ves ta čas je bil marljiv, miren, miroljuben in pošten, kot se za člana ceha spodobi. To potrjujemo.

Pečat

Podpisi mojstrov

¹¹ Gre za prevod predloge učnega pisma iz 2. člena obrtnega reda cesarja Karla VI.

Izdelki učencev. (Foto: ZAC.)

TRETJA SKUPINA: DELO V RESTAVRATORSKI DELAVNICI IN IZDELAVA VISEČEGA PEČATA

Tretja skupina ima gotovo najbolj zabavno delo. Ko se seznani z osnovami restavracije in s pomočjo knjigoveza lahko popravijo lastno poškodovano knjigo, se lotijo dela – izdelave visečega pečata. Na listini najprej z olfa nožem zarežejo v »pliko« (zavihek), skozi zarezi povlečejo vrstico in le-to zalepijo med dva v majhen krog izrezanima povoščenima papirjema. Na pripravljeno osnovo s pomočjo vžigalnika v krogu nakapajo nekaj kapljic pečatnega voska in s pečatnikom odtisnejo pečat. Listina je gotova. Vložijo jo v pripravljen ovitek s cehovskim simbolom, ki ga je pripravila prva skupina.

Učenci v restavratorski delavnici pri izdelavi pečata. (Foto: ZAC.)

Fotografija za spomin ob koncu uspešnega dela. (Foto: ZAC.)

SKLEP – SINTEZA DELA

Kulturni dan zaključimo pred pročeljem celjske občine, kjer razredi predstavijo svoje delo. V šoli naredimo še razstavo izdelkov. Vodje delavnic med učenci udeleženci izvedejo še anketo. Učenci opozorijo na pomanjkljivosti in pohvalijo, kar jim je bilo na delavnicah všeč. Cilj ankete je izboljšanje delavnic za naslednje leto.

Bojana Modrijančič Reščič, Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

PRVA SVETOVNA VOJNA MED MLADIMI NA STROKOVNI ŠOLI

UVOD

Prispevek govori o tem, kako smo z dijaki od 1. do 4. letnika strokovne šole v Novi Gorici, smer Tehnik računalništva, v šolskem letu 2013/2014 osvetlili dogajanje v prvi svetovni vojni ne samo s spoznavanjem bojevanja, orožja in dogajanja v strelskih jarkih, pač pa smo se osredotočili na dejstvo, kako so vso to morijo spremljali ljudje, ki jih je vojna zaznamovala. To so bili lahko vojaki, izobraženci ali pa preprosti ljudje v slovenskih klasičnih literarnih delih. Vse to vedenje smo nadgradili z ogledom muzeja v Gorici, ki celostno prikazuje dogajanja na fronti tudi s pomočjo slušnih efektov. Dragoceni so bili tudi zapisi še živečih sorodnikov dijakov, ki so avtentični vir spominov tistega časa.

PRVA SVETOVNA VOJNA

V srednješolskih klopek Elektrotehniške in računalniške šole smeri Tehnik računalništva se pogovor med profesorjem in dijaki velikokrat dotakne tudi vojne. Pri pouku zgodovine sploh, je pa obravnavo vojn povezana tudi s predstavitvijo klasičnih literarnih del pri slovenščini ter tudi s samostojnim delom dijakov pri govornih vajah. V preteklosti sem tako ob prebranih delih s tematiko prve in druge svetovne vojne ter jugoslovanskih vojn nekoč vprašala dijake, katera izmed njih je bila po njihovem mnenju najhujša in zakaj. Odgovorili so, da so zanje najhujše jugoslovanske vojne, in sicer zato, ker so se zgodile, ko so se sami že zavedali pomena življenja, bivanja. Priznali so tudi, da bi se lahko v preteklosti mnogi iz vojn že kaj naučili, a temu ni bilo tako. O drugi svetovni vojni vedo veliko, marsikaj o njej tudi preberejo iz knjig, na spletu, poslušajo pripovedovanja starih staršev. Eden izmed četrtošolcev preteklih generacij pa je priznal, da se o prvi svetovni vojni malo govori, da je zanje že zelo oddaljena, tudi starejši sorodniki skoraj ne pripovedujejo o njej, »pa tudi leposlovnih knjig o njej ne poznamo«. Vpogled vanjo dobijo pri pouku zgodovine, a je na strokovnih šolah v 3. letniku štiriletnega izobraževanja zanje na voljo le ena ura tedensko. In ker je v letu 2014 stota obletnica začetka prve svetovne vojne, smo se pri pouku slovenščine tega dotaknili tako, da so dijaki od 1. do 4. letnika štiriletnega izobraževanja na strokovni šoli, smer Tehnik računalništva, s svojimi govornimi vajami sošolcem približali veliko morijo, ki se je začela leta 1914 in se končala leta 1918, s seboj pa prinesla veliko trpljenja, strahu, pomanjkanja. Zanimivo je, da so dijaki v svojih govornih vajah v šolskem letu 2013/2014 dodali tudi spomine svojih sorodnikov o tistih časih. K temu sem jih spodbudila, čeprav so me čudno gledali, češ »saj vendar o tem nihče ne ve ničesar«. A krajši zapisi so povedali mnogo o tistih dneh.

ŠOLSKI LITERARNI BESEDILI

Dijaki 3. letnika na strokovni šoli pri pouku slovenščine spoznavajo tudi slovensko moderno in njene velike ustvarjalce: Ketteja, Murna, Cankarja in Župančiča. Ob življenjepisu Ivana Cankarja, njegovega težkega življenja, ki je bilo kot Franckin tek za vozom v romanu Na klancu, preberemo tudi črtici Gospod stotnik in Kostanj posebne sorte, ki sta iztočnica

za pogovor o vojni, kateri koli. Sicer ju je avtor umestil v zbirko z zgovornim naslovom Podobe iz sanj: »Sanje, ki jih sanjam zdaj jaz in ki jih sanjaš ti, so senca prave resnice; pač so oblike strahotno povečane, nadvse čudno pokvečene in skrivenčene, toda resnica le ostane, spoznaš jo koj in srce ti je žalostno.«¹ Ta črtica izpostavi kruto stvarnost: hladno jesensko jutro, meglo, umazano okno, prah se spremeni v blato. Na dvorišču stoji kompanija, da se bo napotila na bojišče. Pripovednik zapiše, da nikoli poprej ni videl na enem samem tesnem kraju toliko mlade lepote. In takrat se je pojavil stotnik, ob katerem je hodil plahi praporščak, ki bi rad pobegnil. Prvi je bil visok, ogrnjen v črn plašč, imel je tenke in zelo dolge noge, v orokavičeni koščeni in krempljasti roki pa je držal palico, s katero se je dotaknil mladih, veselih, zgovornih mladeničev, ki jih je prevevalo življenje. In praporščak je pisal ... In tedaj se je stotnik obrnil, pripovednik pa ga je končno le predstavil, in sicer njegov obraz ni imel kože in mesa, namesto oči pa sta bili izkopani v lobanjo globoki jami, dolgi, ostri zobje nad golo, silno čeljustjo pa so zaključevali groteskni prikaz. Gospod stotnik je tako simboliziral smrt. Srednješolci razumejo ta simbol morije, v kateri so padli mladi fantje, ki jih je klicalo življenje. Še bolj nazorno je ta prikazana v drugi Cankarjevi črtici, Kostanj posebne sorte, ko si enooka babnica Marjeta razloži svoje sanje o zlatem hrošču, ki leze po čudežnem kostanju, tako da vzame rovnico in motiko in koplje pod njim. Kar zagleda, ji vzame sapo. Prikriči do vasi, ko pa se ji ob odkritju pridružijo preostali ljudje, so bledi in tihi: »Med mogočnimi koreninami, ki so se vile in bahale brezkončno na vse strani, so se kopicile same človeške lobanje; tiste jame, v katerih so bile nekdanje oči, so bile polne prsti in blata; iz nekaterih je vzknila trava kar čez noč. Druge kosti so bile vsekrižem razmetane, tako da bi nihče ne mogel razbistriti, h kateri lobanji sodijo. Objemala se je rama z gležnjem. Teh belih, mirnih, od prsti in črvov oskrunjenih reči pa je bilo toliko, da se jih ni dalo prešteti. Če bi kopali še nadalje in še nagloboko, bi morda razgrnili tako pokopališče, da ga na svetu še ni bilo.«² Od tod je torej mogočni kostanj, simbol lepote in moči oz. življenja, črpal svojo lepoto. Mladi so morali v vojsko, a smrt jih je prehitela. Tretješolci povedo, da je Cankar v predzadnji povedi – Zdaj se je izkazalo, odkod ta moč, ta ljubezen in ta mladost! – sporočil, kaj se je v vojni zgodilo, saj je veliko mladih dalo svoja življenja. Zadnja poved v črtici – Oj prijatelji, ljubi moji, to nam bodo še cveteli kostanji! – pa jih najprej spomni na dejstvo, da bodo še vojne. Le redki ob pomoči profesorja spoznajo, da bo nad morijo zmagalo življenje.

MUZEJ PRVE SVETOVNE VOJNE V GORICI

Da bi srednješolci 21. stoletja bolje spoznali dogajanje v prvi svetovni vojni, o kateri sva govorili s kolegico zgodovine vsaka pri svojem predmetu, sva dijake 3. letnika smeri Tehnik računalništva odpeljali na ogled Muzeja prve svetovne vojne v Gorico. Med njimi so nekateri navdušeni zgodovinarji, ki o stvareh veliko vedo. Muzej so odprli že leta 1924, imenoval pa se je Muzej odrešitve, saj je bil zamisel Giovannija Cossarja, ki je že med vojno zbiral vojne predmete. Obnovljen je bil leta 1938 in se je preimenoval v Vojni muzej in muzej odrešitve. A ker so se zbirke na temo vojne povečale, so morali leta 1939 zgodovinsko-umetniške zbirke premestiti na grajski grič v Borgo Castello, muzej pa je ostal v Attemsovi palači v Gorici. Leta 1983 ga je poplava močno poškodovala. Po obnovitvenih delih so ga ponovno odprli leta 1990 in temelji na načelih najsodobnejše historiografije. V zgibanki Muzeja prve svetovne vojne je zapisano, da so avtorji postavitve stalne zbirke o prvi svetovni vojni skušali objektivno prikazati dogodke, iz katerih izhaja sporočilo miru. Muzej je namreč zasnovan z zornega kota pripadnika pehotnih enot, tako italijanskega kot avstrijskega vojaka. Dijaki so v muzeju lahko videli ponazorjeno bojišče, ko so bili italijanski vojaki spodaj, avstro-ogrski pa zgoraj. Tako je bilo tudi na fronti. Videli so tudi maketo bojnih rovov in spoznali, da je imela bodeča žica, ki je prišla iz ZDA, veliko vlogo. Tam je razmejevala pašnike, v vojni pa je onemogočila hojo, če se je vojak zapletel vanjo. Rovi so vojake ščitili pred burjo, a primanjkovalo jim je vode. Le-to so porabili, da so si hladili orožje, velikokrat so si pomagali tudi z urinom. Ob razmesarjenih truplih pa so se razmnožile podgane. Tam so bile tudi kovinske palice, da se je nasprotnik nabodel, ko je skočil v jarek, saj si je hotel tako rešiti življenje. Srednješolci so izvedeli, da je bilo za vojake hudo bojišče na Krasu, ko se je krutost stopnjevala, saj je padla

¹ Pavlič, D. idr. (2009). Berilo 3: Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij. UMETNOST BESEDE. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 67.

² Prav tam, str. 66.

granata raztreščila kamenje, ki je bilo tako smrtonosno kot šrapneli. Za vojake so bile eksplozije zelo stresne. Slišali so, da je bila močna tudi propaganda, ki je temeljila na fotografijah. Zanimivo se jim je zdelo, da so bili italijanski vojaki nepismeni, naučiti so se morali knjižne italijanščine. Bili so tudi slabo opremljeni, saj so na glavah nosili le čepice, čelada se je pojavila šele oktobra leta 1915. In bili so slabo izurjeni, osnovno orožje pehote so bile puške. Italijanski vojaki so imeli nabojnik s šestimi naboji, avstro-ogrski s petimi. Če je slednji vojak zadel nasprotnike in porabil vse naboje, je ostal nepoškodovan en italijanski vojak, ki je dokončal svojo nalogo z ustrelitvijo nasprotnika. Pojavili so se tudi topovski izstrelki, ki jih je razneslo v zraku; pozneje so te napolnili s svincem oz. s kovinskimi delci. Začeli so uporabljati tudi pline, ki so razjedali dihala in oči. Prvi pripomočki proti bojnim plinom so bile epruvete, v katerih je bil protistrup, ki so ga izlili na robec in ga vdihavali. Pojavile so se tudi plinske maske v obliki račjega kljuna, v katerem je bil protistrup. Vojaki so se zaščitili tudi z očali. Sicer pa so bili uvedeni ščiti in oklepi, ki naj bi vojake varovali pred izstrelki. A vse to ni smelo biti težko, sicer jih je oviralo pri gibanju. In ker so bili oklepi in ščiti lahki, jih je nasprotnik ranil. Orožje v vojni je postal tudi mitraljez. Na italijanski strani so imeli vojaki bokserje, ki so ustrelili nasprotnika, s posebno lopatko na orožju pa so mu razmesarili prsi. V avstro-ogrski vojski pa so uporabljali okovane palice. V vitrini so dijaki lahko videli italijanskega podpolkovnika, ki je imel na ovratniku čin. Tako ga je ostrostrelec lahko zadel. Zanimivo je bilo, da so temu rekli čekino. Ime izhaja iz besedne zveze čekino bepe, kar pomeni Franc Jožef, saj so mu tako rekli Italijani. Srednješolke so prisluhnile dejstvu, da so se v tistih težkih dneh ženske tudi emancipirale, saj so morale postati bolničarke; tako so negovale bolnike. Njihova obleka je spominjala na cerkvene redove. Zaposeliti pa so se morale tudi v industriji, saj so morale polniti naboje. Srednješolci pa so še prisluhnili dejstvu, da je bila italijanska vojska sicer porazena na bojišču, vendar je v vojni zmagala, saj je avstro-ogrška vojska popolnoma izkrvavela. In čeprav je padlo tudi ogromno Slovencev kot avstro-ogrskih vojakov, so ostali neznani. Leto pred koncem vojne pa je mnogo vojakov zaradi izčrpanosti pokosila še gripa.

Muzej prve svetovne vojne v Gorici. (Foto: Bojana M. Reščič.)

Prikaz bojišča na Krasu v Muzeju prve svetovne vojne v Gorici. (Foto: Bojana M. Reščič.)

Dijaki 3. letnika smeri Tehnik računalništva so v svojih zanimivih zapisih tako za pouk zgodovine kot tudi slovenščine izpostavili t. i. čudež pri Kobaridu. To je veljalo za avstro-ogrsko armado, ki je iz bitke odšla kot zmagovalka, italijanska vojska pa je doživela hud poraz. Dijak je o tem zapisal: »Najbolj zanimivo mi je bilo, ko nam je kustos v muzeju s pomočjo članka o nogometu razložil, kaj pomeni beseda Caporetto oz. Kobarid za Italijane. Ta izraz uporabljajo za kakršen koli poraz, saj jih spominja na 12. soško ofenzivo, ki so jo čudežno izgubili.« Zopet drugemu se je zdel zanimiv vojaški bunker: »Bunkerji so bili obdani z lesom, da se kamenje in blato nista usipala. Vojaki, ki so streljali iz njih, so si pomagali s kukali. Kustosinja je tudi omenila, da so za prenašanje težjih predmetov takrat uporabljali mule, saj te ne potrebujejo veliko hrane in imajo boljše ravnotežje. V ta namen so vojaki uredili poti, po katerih so se mule gibale, te pa so poimenovali mulatjere.« Dijak je v svojem zapisu še dodal, da ga je prevzelo dejstvo, da je tedaj v italijanski vojski vladala nepismenost. Ogledal si je slike in časopise tik pred začetkom vojne. Na nekaterih fotografijah so bile družine, ki so imele v rokah časopise, »vendar le-teh zaradi vsesplošne nepismenosti nihče ni znal nihče brati«. Mladostniki so si ogledali tudi italijanske puške, ki so imele poševne nabojnike in so se bolj zatikale. Nekateri dijaki so bili pozorni tudi na dejstvo, da se je v tem času razvila prva pomoč ranjenim oz. t. i. Rdeči križ, »ki sicer izvira iz Švice«. Izpostavili so tudi ženske, ki so postale delovna sila in so delale v tovarnah, saj so se možje bojevali na fronti.

LITERARNA DELA O PRVI SVETOVNI VOJNI

V učbeniku za 4. letnik gimnazije Zgodovina 4 lahko preberemo, da se je prve svetovne vojne oprijelo ime velika vojna in da so bili generali, ki so se odločali o vojni, prepričani, da bo kratka in da bodo do božiča doma. »Nato pa se je že pred zimo 1914/1915 napredovanje nemške vojske na odločilni zahodni fronti ustavilo in sanj o hitri zmagi je bilo konec. Vojskovanje se je spremenilo zaradi uporabe novih vrst orožja, ki je smrt prinašalo tudi v bolj oddaljene sovražnikove vrste. Nove vrste velikih topov so izstrelke pošiljale več kilometrov daleč, napade pehote pa so razbijali čedalje bolj zmogljivi mitraljezi. Pri belgijskem mestu Ypres so prvič uporabili bojni strup (po kraju je dobil ime iperit), ki je smrt zanašal tudi tja, kamor orožje pehote ni seglo.«³ V učbeniku lahko še preberemo, da so bili vojaki od doma več let, obsežne kmečke površine so bile zaradi bojov uničene, koristi od vojn so imeli le vojni dobičkarji, pojavila se je stroga cenzura informacij in pisemskih pošilk s fronte. Družinski vsakdanjik se je spremenil, saj so ženske doma prevzele vlogo moških za delo na polju in v industriji. O vsem tem pripovedujejo tudi povesti slovenskih avtorjev, ki so jih prebrali dijaki smeri Tehnik računalništva in jih z govornimi vajami predstavili svojim sošolcem v računalniških programih PowerPoint in Word. Priznali pa so, da bi se sicer tudi oni bojevali, če bi bilo to potrebno, vendar ne vedo, kako bi preživeli in živeli v tako krutih razmerah. Srednješolci od 1. do 4. letnika pa so pri svojih govornih vajah izpostavili roman tujega avtorja Ericha Marie Remarquea Na zahodu nič novega. Fantje, ki že dolgo ne poznajo več vojaške obveznosti, so me vprašali, ali sem kdaj streljala s pravo puško: »Slišali smo, da ste v srednji šoli tedaj imeli predmet obramba in zaščita. Je res?« Odgovorila sem jim, da smo v našem izobraževanju za oceno streljali s petimi naboji s puško M 48. To se jim je zdelo neverjetno, a so priznali, da bi tudi oni šli v vojsko takoj po srednji šoli in »bi se tako bolj zresnili«.

NA ZAHODU NIČ NOVEGA

Pisatelj Remarque že na začetku svojega romana Na zahodu nič novega pojasni, da knjiga ni ne obtožba ne priznanje: »Poskuša samo poročati o generaciji, ki jo je vojna uničila – pa čeprav je mogoče ušla njenim granatam.«⁴ Na fronto s Francozi odidejo štirje 19-letni Prusi, ki so sošolci: Albert Kropp, Müller, Leer in pripovedovalec Paul Bäumer. Spoznajo svoje prijatelje Tjadena – ki je največji požeruh, moči pa tudi posteljo –, Haia Westhauša, Deteringa ter Stanislausa Katczinskega, ki ga kratko kličejo Kat in je vodja skupine oz. iznajdljivi 40-letnik. Na začetku imajo vojaki hrano, dobijo tudi pošto, a pozneje se je poleg

³ Gabrič, A. in Režek, M. (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 12.

⁴ Remarque, E. M. (1981). Na zahodu nič novega. Maribor: Založba Obzorja Maribor, str. 5.

lakote pojavila tudi žeja. Namesto skupnega stranišča so imeli posebne kabine za isti namen: »Štirioglate, snažne, stesane iz samega lesa, okoli in okoli zaprte, z brezhribnim udobnim sedežem. Ob straneh imajo ročaje, da jih je mogoče prenašati.« (str. 11) Njihov razrednik Kantorek je navdušeno prepričal fante, da so se v vojsko javili kot prostovoljci, vendar so kmalu spoznali, da so uživali brezskrbno mladost, a so bili neusmiljeno pahnjeni na krvavo fronto. In nanjo niso bili pripravljeni. Le deset tednov so jih vojaško vzgajali in jih skušali preoblikovati. Nemočni so gledali, kako so prijatelju Franzu Kemmerichu amputirali nogo, kmalu pa je umrl. Bolničar jim je zelo realno povedal, da vsakemu ranjencu ne morejo dati morfija proti bolečinam, saj bi ga morali imeti cele sodčke. Z njim so bili v t. i. 9. vodu tudi Kropp, Müller ter Paul, poveljeval pa jim je podoficir Himmelstoss, nekdanji pismonoša. Bil je nezno strog in zajedalski, še posebej do avtorja, a se je nekoč sam znašel v strelskem jarku in se spremenil. Mladenci pa so spoznali: »Postali smo trdi, nezaupljivi, brezobzirni, maščevalni, surovi – in to je bilo dobro; ravno te lastnosti so nam še manjkale. Ko bi nas bili poslali v strelske jarke brez tega šolanja, bi bili gotovo večinoma vsi znoreli. Tako pa smo se pripravili na vse, kar nas je čakalo.«⁵ V njih se je prebudil čut za skupnost, ki se je na fronti stopnjeval v tovarštvo. In imeli so sijajnega vodjo Kata, ki je bil nekoč čevljar, a je v vojni poskrbel za svoje vojake, predvsem je tudi v nemogočem položaju dobil hrano. Svojim mladencem je tudi povedal, da ima v vojski vedno kdo oblast nad kom: podoficir nad vojaki, poročnik nad podoficirjem, stotnik nad poročnikom. A ko so vojaki dobili našivke, so se spremenili. Mladi vojaki so izpostavili podoficirja Himmelstossa, ki je hotel Tjadena odvaditi močenja postelje tako, da sta s tovarišem, ki sta imela enako hibo, spala na pogradu, pozneje pa na tleh, saj sta drug drugemu močila ležišče. A nekoč sta se mu maščevala in ga pretepla. Njegove besede, da morajo vojaki vzgajati drug drugega, so se tako izpolnile. Sicer so se jim smilili mladi rekruti, ki so bili prestrašeni, celo psihično uničeni. Granate so jih zasledovale, in ker do gozda niso mogli, so se vojaki zatekli na pokopališče. Paul, ki so ga oprasnili drobci granat, se je skril pod krsto. Pred plinom se je moral zavarovati z masko, saj »se s plinom zastrupljeni dolge dni zvijajo v bolečinah in po kosih bljujejo iz sebe sežgana pljuča«.⁶ Ko so imeli le trenutek miru, so se pogovarjali, kako se bodo nekoč navadili na normalno življenje, saj jih je vojna izpridila. Priznali so, da bežijo pred seboj. Nekoč so bili mladi, a so se prehitro postarali. A verjeli so le v vojno. Sicer so bili polni uši, njihov dragoceni kruh si je lastila množica podgan, pomembni pa so se jim zdeli ročne bombe in bajoneti. A velik pomen so imele nabrušene lopate, ki so bile vsestransko orožje: z njo so lahko presekali nasprotnika prav do prsi. Bodalo ni imelo takega učinka, saj je obtičalo v rani, velikokrat pa se je tudi prelomilo. Po bitkah so vojaki pobrali bakrene prstane granat in svilen padalca francoskih svetilnih krogel, saj so iz drugih lahko sešili bluze, lahko pa so jih uporabili kot robce. Ko se je Paul nekoč zaradi dopusta vrnil domov, se je zavedel, da v normalnih razmerah ne zna več živeti. Fronta jih je posrkala vase, jih poživila, naučila pa, da ne bodo nikoli več normalni ljudje. Videl je ranjence brez udov, ki so se še naprej borili za življenje, in to ga je zaznamovalo. Zaznamovalo ga je tudi dejstvo, da je moral ubiti francoskega vojaka, ki je skočil v njegov lijak, da bi se rešil. Spoznal je tudi ujete Ruse, ki so se borili z lakoto kot oni. Videl je ranjence, ki so imeli prestreljene trebuh, hrbtenico, glavo, čeljusti, nosove, ušesa, vratove, oči, pljuča, medenice, sklepe, ledvice, želodce, bili so zastrupljeni s plinom. Očital si je, da je ranjeni Kat umrl, ko ga je nosil na ramenih, drobec granate ga je zadel v tilnik. Sam je padel jeseni leta 1918, »ko je bilo na vsej fronti tako mirno in tiho, da se je moralo vojno poročilo omejiti na en sam stavek, češ da z zahoda ni mogoče povedati nič novega«.⁷

Dijak 2. letnika smeri Tehnik računalništva je o prebranem romanu zapisal, da takratne generacije ni več, ker jo je vojna uničila, čeprav niso vsi vojaki umrli na bojnih poljih, so pa imeli veliko psihičnih posledic, ki se jih niso mogli znebiti in so bile morda še celo hujše od fizičnih. »Hitro so morali vsi odrasti in se odšli bojevat na začetku svoje življenjske poti, kjer bi morali odkriti še veliko novega. Zame je bil to največji nesmisel kot tudi to, da ko eden nekaj naredi narobe, morajo drugi za to plačati (v vojni so največji ,davek' plačevali najbolj nedolžni ljudje). Še bolj nesmiselno se mi zdi dejstvo, da se niso v 1. svetovni vojni kaj naučili in kaj storili, da se kruto dogajanje ne bi več ponovilo, a se je leta 1939 to ponovilo.«

5 Prav tam, str. 24.

6 Prav tam, str. 50.

7 Prav tam, str. 200.

Tudi dijaku 3. letnika smeri Tehnik računalništva je segla v srce tragična zgodba mladih fantov, ki so neizkušeni vstopili v prvo svetovno vojno. *»Bili so le šibka, prestrašena, se-stradana človeška bitja, ki so živela iz dneva v dan in niso občutila smiselnosti vojne. Civilisti v zaledju so zmotno razmišljali o vojaškem pogumu, vojni ter njenem namenu. V neposrednem soočenju s sovražnikom oz. nasprotnikom je glavni junak ugotovil, da je tudi sovražnik nemočno človeško bitje. Spremljal je tudi tragične usode svojih prijateljev in sošolcev ter je na koncu umrl tudi sam. Smrt je bila edina rešitev za to generacijo brez prihodnosti, ki se je žrtvovala za interese drugih. Zgodba se mi zdi mračna in hkrati zanimiva.«*

Četrošolec iste smeri pa je zapisal: *»Skozi zgodbo sem spoznal, kakšna je dejansko bila prva svetovna vojna: kruta. Današnjemu človeku predstavi, česa so bili navajeni vojaki, ki so imeli uši, a so živeli z njimi. Svoje kolege, prijatelje so gledali, kako so umirali. Mogoče so vojaki, ki so preživeli, potem postali trdnejši, samozavestnejši, bolj izkušeni. Spoznal sem, kako je bilo rekrutom, ko so prvič prišli na fronto. Bili so polni teorije, a tega, kar se je dogajalo na fronti, se ni dalo naučiti. Nekateri so celo zblazneli. Mislim, da bi večina današnjih fantov še slabše odreagirala v situacijah, v katerih so se znašli rekruti. To knjigo bi priporočil vsem mladim, da spoznajo, kaj pomenita vojska in vojna. Všeč mi je bilo, ko sem spoznal, da glavni junak kot vojak ni le stroj za ubijanje, pač pa je še vedno človek, človek, ki mu je mar za sočloveka. V vojski naslovni junak spozna, kaj pomenita bratstvo in tovarištvo. Vojaki so se zelo povezali med seboj, saj so bili na istem. Ko so bili na fronti, je vsak vsakemu pomagal in vsi so se lepo razumeli. Mogoče jim je to spremenilo tudi odnos do družbe, prijateljev. Po mojem mnenju so bolj cenili prijateljstvo in tovarištvo, medtem ko dandanes tega ni. A Paul tudi pove, kako jih je vojna spremenila v živali, ki se borijo za obstoj. Ko je fronta živa, potem vojaki sploh niso več ljudje, ampak so zverine, ki se koljejo med seboj. Vojak nikoli ne bo heroj po vojni, čeprav je on naredil največ, heroj bo general, ki je večino fronte preživel v zaledju. Menim, da današnji mladini mogoče manjka vojska, saj vse manj spoštujemo voljo avtoritete. Med vojaki v knjigi tega ni bilo. Če ti je nadrejeni ukazal, da moraš očistiti sobo z zobno ščetko, si ga brez vprašanj ubogal, tudi če ni navedel razloga za to dejanje. Urjenja so bila težka in nihče se ni pritoževal, saj so vedeli, da pritoževanju najbrž sledi kazen. Nekako lahko rečemo, da je te devetnajstletnike vojna naredila moške.«*

ZVESTA ČETA

O tem, da so prehitro odrasli, so razmišljali tudi mladi v povesti Frana Roša. Doma iz Šentjanža na Štajerskem so bili 16-letni petošolci Tine Praznik, Milan Travnar, Ivan Meglič ter Polde Veninšek, literati, ki so izdajali list Mladi maj ter obiskovali literarni klub Kondor. Njihov mentor je bil stotnik in pesnik Maister. Življenje teh mladih ljudi se je spremenilo, ko so morali zaradi mobilizacije v vojno. Sicer so že prej spremljali bodoče vojake, ko so korakali skozi mesto v spremljavi godbe, na okovanih puškah pa so imeli belo-modro-rdeče zastave. Oblečeni so bili v svetlo sive uniforme, obuti v škripajoče čevlje, okrog pasu pa so imeli usnjene pasove. Že kmalu pa so bili polni uši, jedli so kisel kruh, leseno zelje, vodeno juho in trdo meso. To dejstvo je bilo za četrtošolce smeri Tehnik računalništva nekaj nepojmljivega, saj niso mogli verjeti, da je obstajalo tudi trdo zelje: *»Ni čudno, da so si vojaki želeli cigarete in rum. Le kdo bi jedel take ogabne jedi!«* A oblast je že lovila prve žrtve, ki naj bi izdale domovino Avstrijo: delavce, obrtnike, pisarje, študente, med njimi pa so bili tudi živinozdravnik, kaplan, učitelj, trgovski pomočnik, kmet, hišnik. In tudi Polde-ta je ravnatelj izključil iz šole, saj je menil, da je fant smešil avstrijski patriotizem. Kmalu so se pojavile prve vesti o spopadih, a iz Galicije so že prihajali razcapani vojaki, mnogo je bilo ranjencev, ki so jih nastanili v mestne bolnišnice in šole. Otorepec, nekdanji oficial pri študentski gospodinji Marjani, je tedaj menil, da bi moral vsak umreti za vero, dom, cesar-ja. To človeško figuro je izpostavil dijak pripovedovalec: *»Rad je menjal politične nazore za trenutne koristi. Kmalu po začetku vojne se je poročil s trgovko, postal poslovodja z mešanim blagom, kasneje je bogatel z zavarovalnino vojakov, po koncu vojne pa je spremenil barvo in pozdravljal Slovence. Njemu podoben je bil tudi trgovec Kuscher, ki je ob začetku vojne bivšemu dijaku, a prvemu padlemu na soški fronti, Jožetu Lipovšku, zbil klobuk z glave, saj se*

je ob igranju tuje himne pozabil odkriti, in ga je imenoval slovenski pes. Leta 1918 pa je trdil, da je slovenskega rodu, kupoval je živila, čeprav je bilo to prepovedano. Polde ga je ob koncu vojne imenoval Kuščar.« Dijaki 4. letnika smeri Tehnik računalništva so ob poslušanju sošolca in njegove govorne vaje izpostavili dejstvo, da je igrala godba cesarsko himno, ko so mladi fantje odhajali v smrt; prepričani so bili, da se bo vojna kmalu končala. Pomudili so se tudi pri dejstvu, da so Slovenci kot avstrijski vojaki morali nositi velike čevlje, čepico, v rokah so imeli lopate za kopanje strelskih jarkov, težke ruske puške, ki so imele dolge tenke bajonete. Njihov nadrejeni jim je pozneje oponesel, da kitajščina ni avstrijski armadni jezik. Čeprav je iz oficirske šole pognal na fronto Milana in Ivana, je postal ob koncu vojne jugoslovanski major. Tine in Polde sta že zgodaj sklenila, da ne bosta postala „gnojilo za uspevanje avstrijske bodočnosti“.⁸ A Tine se je vseeno znašel na fronti, Polde pa se ji je spetno izogibal. Zaljubljeni Ivan je moral leta 1916 v boj k Soči. Tedaj so bili jarki polni svinca, železa in ognja, vojaki pa so nosili s seboj granate in puške. Mnogo jih je obviselo na bodeči žici. Tudi Ivan si je nadel gumijasto črno rokavico na levo roko, saj mu je granatni drobec ob Soči odnesel štiri prste in pol dlani. Kasneje je plačal odkupnino, da se je lahko vrnil domov k svoji Anici, ki ga je zvesto čakala. Spoznal je, da nekdanji sošolci ne bodo nikdar več skupaj. Milan je bil politično sumljiv, zato je moral stotniku poročati o sovražniku na drugi strani, ko je imel izvidniško nalogo. A granata mu je vzela življenje. Tine pa je moral v Lebringu leta 1917 izpolniti nemogočo nalogo, in sicer je moral določiti sto opotekajočih in dremajočih mož, da bi prevzeli dvesto pušk in jih oddali bosanski stotniji. Kmalu se je ta naloga izkazala kot popolni nesmisel. Vojaki so pobegnili, Tine je moral v zapor, na slamnjačo jetičnika in ob njegovem vzglavju polno krvavih pljunkov. Poleti 1918 je slišal o uporu slovenskih vojakov na Štajerskem, ki je bil zadušen. Razmišljal je o skupni slovanski državi oz. o vlogi Slovencev v njej. Začel je študirati in padel v boju za Koroško. Polde, ki je tudi preživel, pa je videl prihodnost v zemlji in se je navezal na bogato Julko. Možje so bili tako iztrgani iz svojih družin, umirali so na fronti, doma pa so ostale ženske z otroki, a so izgubljale pridelek in živino zaradi lakote. Ob koncu vojne pa so se še komaj živi vrnili vojaki s fronte; bili so sestradani, zaviti v cape, vozove pa so vlekla konjska okostja: »Zares je bila propadla mogočna črno-žolta monarhija, in vsa njena slava, skovana z nasiljem in lažjo, je bila razblinjena v nič kakor prazen mehurček iz milnice.«⁹

Dijak pripovedovalec je v svojem zapisu izpostavil dve dejstvi: odraščanje v vojni in ljubezen. »Knjiga je bila zanimiva, saj govori o obdobju, o katerem je bolj malo pisano. Zanimiva se mi je zdela povezava vojne z romanco; mogoče nam je tako pisatelj poskušal predstaviti kontrast med življenjem na fronti in v zaledju. Zanimivo mi je bilo tudi, kako so tedaj fantje dvorili dekletom, saj so bili stari le 16 let. Bili so pesniki, pisali so jim pesmi, jim govorili, da ko jo vidijo, je, kot da jim sonce vzide. Dandanes je vse čisto drugače in že dejstvo, da sta si Anica in Ivan že pri 16. oz. 15. letih zaobljubila večno zvestobo, nam pove, da je velika razlika med dvorjenjem nekoč in danes. Mislim, da so danes redki fantje, ki bi si zaobljubili večno zvestobo že tako mladi. Knjiga vsekakor predstavi tudi kruto stran vojne. Zanimivo se mi je zdelo, da so jo najprej vsi pozdravljali in so za nabor priredili celo veselico. Knjiga se dotakne tudi želje Slovencev po svobodi. Razočarani pa so, saj izgubijo boj za Koroško. V knjigi tudi vidimo, da je vojna 16-letne dečke preobrazila v prave moške, saj so se po njej ženili, skrbeli za kmetijo, za svoje matere, družine, nekateri so bili celo edini preživeli s fronte izmed svojih bratov. Mogoče nam odraščajočim fantom manjka vojska v današnjih dneh, nikakor pa nam ne manjka vojna.

Knjiga mi je bila všeč, a ne tako kot roman Na zahodu nič novega, saj so bile v slednji bolj predstavljene vragolije, ki so jih vojaki počeli v zaledju, in mi je nekako bolj ugajalo to kot pa neka romanca, povezana v zgodbi z vojno. Zaradi tega zelo izstopa kontrast v tej zgodbi, saj je na eni strani ljubezen, na drugi strani pa sta smrt ali vojna.«

MOČ ZEMLJE IN GADJE GNEZDO

Smrt in vojna sta segli tudi v obe povesti Ivana Matičiča in Vladimirja Levstika. V obeh spoznamo zaledje fronte, saj vojna zaznamuje ljudi, ki nosijo njene posledice. Ivan Matičič

⁸ Roš, F. (1933). Zvesta četa. Ljubljana: Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani, str. 62.

⁹ Prav tam, str. 110.

se v povesti Moč zemlje dotakne vaškega človeka na Otavah na Koroškem pred začetkom prve svetovne vojne. Ta dela po ustaljenem urniku, roma pa tudi h Gospe sveti, kjer so prošnje v cerkvi govorjene ali pete v nemščini, veliko ljudi pa moli po slovensko. Sredi vasi živijo Špornovi, ki so najbogatejši v vasi. Varčni gospodar in spreten trgovec se je priselil s Tirolske, kasneje je razširil svojo posest, a k njemu so zahajali le tuji gosti. Otroka Krista in Fricek sta imenitnejša od Oštinovega Jozeca, Rutarjevega Tinčeta in njegove sestre Tonce. Povsod po vasi pa je bilo slutiti slovensko srčnost: z lin zvonika je vihrala belo-modro-rdeča tribojnica, na lipi blizu cerkve pa so bili obešeni beli, modri in rdeči trakovi. A prva svetovna vojna je razdelila ljudi: Špornovi živijo za tujce, preostali za Slovence. Najprej jo je okusil postavni Jozej, ki je starše tolažil, da bodo fantje imeli le manever ob Muri. Rutarjev Tine se je znašel v Galiciji. V Otave so prišli vojaki, Špornov dom so naselili oficirji. Župana Vrbnika je zamenjal Šporn, ki je postajal še močnejši, njegov sin pa je Vrbnika celo pljunil. Župnika so uklenili in ga odpeljali v zapor, od koder se je vrnil strt in posušen. Na fronto so odhajali mladi in starejši moški, vas se je praznila, polja so ostajala neobdelana. »Ljudje so zapirali vrata prav ko pred grozo, v najskrivnejše kote so se skrili pred svetom, ki se je prevrgel, zatajil Boga.«¹⁰ Tudi Šporn ni mogel več ščititi sina, ker ga je klicala domovina, zato ga je spremil v Gradec. Ker pisma vojakov niso več prihajala, so se pojavile govorice, da je Rutarjev Tine utonil v Dnjestru, Oštinov pa naj bi izgubil obe nogi. V Otave so prihajali lačni Čehi, Romuni, Madžari. Postavili so si klavnico in še zadnji Oštinov vol je moral pod nož. Tega je imel Jozej najraje. Tudi njegovega očeta je klicala tuja domovina. Rekli so mu, da bo za silo dober, saj bo stražil vozove in vagone. A lačni niso bili le vojaki, tudi beljaška in celovška gospoda iz mesta je zastonj iskala hrane na kmetih. Postregla jim je Špornova hči Krista, ki se je iz vihravega in zapeljivega dekleta zavila v molk, ko je rodila dete, čigar oče je padel na fronti. Iz vojske pa so začeli prihajati domači fantje, ki so bili jetični, pohabljeni. Oštinov Jozej je bil kot prikazen. Bil je brez noge, pomagal si je s palico. Njegov oče se je zavedel, da bo grunt propadel, saj sin ne bo mogel gozdariti, orati ... Fric je postal oficir, zelo naklonjen mu je bil tudi učitelj Štih, čeprav je nekoč o njegovi sestri trdil, da je prazna in hladna. Pokorna ljudstva habsburške monarhije niso hotela več ubogati. A kot odločen Kozak s svojo vojsko se je vrnil Rutarjev Tine, ki je pripeljal Kranjce, iz Celovca pa je prišel Štih z Nemci. Vnel se je boj, v katerem tuja vojska ni odnehala, saj je imela topove. Otavam so na pomoč prihiteli Štajerci, »gadi od Soče, od morja, med njimi pa Srbi ...«.¹¹ Začel se je boj za Koroško, za plebiscit, a za Rutarjevega Tineta je bilo prepozno, saj so ga Špornovi zavezniki ustrelili, ker je zanje pomenil resno grožnjo. Od Štajerske je prihajal zali junak, ki je spodbujal ljudi, naj ohranijo zemljo. To daje slutiti Rudolfa Maistra. Župnik je klical k veri, ljudstvo se je razdelilo na dva tabora, ki ju je podžigala propaganda. Nemška je bila zelo močna, obljubljala je bogastvo. Celo Jozej je bil neodločen, saj ga je Krista mamljivo vabila na tujo stran. Ni oddal glasu ne za ene in ne za druge, svojo slovensko srčnost pa je pokazal, ko je osvobodil župnika Silana, ki je moral čez mejo. V vas je prispel tuji župnik, ki se je za silo naučil slovensko, vendar ljudi ni bilo v cerkev. Otavci so klonili pod tujim jarmom, čeprav so slovenski posamezniki pomenili za tujce resno grožnjo. To je bil župnik Silan, ki se je moral za kratek čas vrniti v vas, da je poročil Jozeja in Tonco, Slovenca, ki bosta nadaljevala svoj rod, čeprav je plebiscit Otave vrgel tujcem.

Zanimivo, je da so srednješolci od 1. do 4. letnika smeri Tehnik računalništva zatrčili, da je bila v delu premalo predstavljena prva svetovna vojna: »*Moral bi brati, kako so se vojaki bojevali z nasprotnikom, kako so nanj čakali vkopani v jarkih, vemo pa tudi, da jih je veliko umrlo zaradi bojnega plina, ki ga najprej nisi občutil, pozneje pa je bilo že prepozno.*«

Dijak 3. letnika iste smeri je zapisal: »*Knjiga predstavi kmečko življenje pred vojno, med njo in takoj po njej. O tem so mi že pripovedovali starši in slišal sem tudi v šoli pri pouku zgodovine, tako da me to ni zanimalo. Sam ga nisem izkusil, vem pa, da je bilo zelo naporno in težko, saj so mi ga starši predstavili že kot majhnemu dečku z namenom, da bom lahko cenil to, kar imam danes. Ko smo bili s sestrama še mlajši, smo z družino imeli dneve, ko nismo smeli uporabljati elektrike (danes si ne predstavljam dneva brez nje) in nismo uporabljali prevoznih sredstev (da smo vsaj malo izkusili, kako je bilo takrat). Tisti dan smo tudi jedli hrano,*

¹⁰ Maticič, I. (1931). Moč zemlje, pripoved vasi. Ljubljana: Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani, str. 56.

¹¹ Prav tam, str. 88.

primerno tistim časom (polenta, repa, krompir v oblicah ...). Verjamem, da je dobro poznati zgodovino, da bolje razumeš/ceniš dogodke v sedanjosti in prihodnosti.»

Dijak 4. letnika iste smeri pa je pri svojem zapisu šel še dlje: »Povest nam pokaže, kako so Avstrijci in Slovenci živeli skupaj ob meji. Najprej so živeli in delali skupaj. Sredi vojne se Avstrijci že kažejo modrejši in izkazujejo svojo moč. Zanimivo je tudi, kako so se vsi ti dogodki, o katerih le beremo v šoli, dotaknili ljudi. Ko so ubili prestolonaslednika, so bili Avstrijci strti, tega niso mogli verjeti. Nato jih je presenetila vojna napoved, kasneje plebiscit. Propaganda, ki sta jo trosili ena in druga stran, Avstrijci so obljubljali denar, Slovenci hrano, je bila prehuda. Res pa je, da so bili vsi že vsega siti. Na koncu, ko zmagajo Avstrijci, se tudi pokaže, kako strti postanejo Slovenci. Tudi v cerkev ne hodijo več. Knjiga se mi je zdela zanimiva, saj je pomembno, da vemo, kako je bilo z našimi predniki v tistih časih.»

Tudi v delu Vladimirja Levstika Gadjje gnezdo prva svetovna vojna zaznamuje kmečkega človeka, natančneje 50-letno Kastelko, ki je vse svoje življenje zgradila na svojih sinovih, vendar je vmes posegla usoda. Nekoč je bila Manica hči bogatih Kranjcev, ki je rada brala Prešerna, Jurčiča, Tavčarja. Žal se je omožila s pijancem in razuzdancem na Štajersko, ki je nasedel nemškutarju Petschingu ter skoraj zapravlil vse imetje, še prej pa pobral ženinovo doto, ki jo je prinesla k hiši. Ko ga je odrešila smrt, njegova žena ni potočila niti solze. Vedela je, da mora rešiti kmetijo in svoje tri sinove, Jožeta, Toneta in Benamina, da ne bodo beračili. Iz Manice se je prelevila v Mano, prodala svoje stvari, od soseda Galjota si je sposodila denar in poplačala dolg. Odvadila se je ljubezni, čutnosti, svoje sinove oz. gade, kot jih je rada imenovala, je hotela narediti krepke in drzne. Pozabljala je na Boga, rada je preklinjala, za zajtrk je pila šilce brinovca s česnom in ječmenjakom, kar naj bi dajalo zdravje in moč. Razširila je svojo kmetijo, napolnila shrambe, v hranilnici je hranila denar, ker so njeni gadi študirali. Za svoje posle ni našla lepe besede, a »*njeni žganci plavajo v masti, plače so pri nji dobre, in novoletni darovi obilni*«. ¹² Starejša sinova študirata v Pragi, najmlajši Janez bi maturiral. Prvi in tretji sta se zaljubila v Galjotovi hčeri Jelo in Zinko, ki sta študirali v Ljubljani. A načrte mladih je prekrižala vojna, saj sta bila Jože in Tone vpoklicana. In čeprav si je Kastelka prisegla, da gadov ne bo dala, je bil cesarjev klic močnejši, saj je potreboval vojakov. Zato je najstarejšega poljubila na čelo v slovo. Kmalu sta žandarja vklenila najmlajšega Janeza, saj je preiskava razkrila, da ima doma zastavo, lovsko puško in sumljiv zemljevid slovenske zemlje. Nemškutar Petsching, ki je postal trški župan, je fantu pljunil v oči, Kastelka pa ga je preklela. Usoda se je poigrala z njim, saj je kmalu umrl zaradi kapi. V mesto so že bili prispeli prvi ranjenci, Kastelka pa je videla prihodnost le v zemlji, saj je trdila, da imata obe isto dušo. Še bolj se je navezala nanjo, ko ji je v Galiciji umrl njen najstarejši sin, poročnik Jože Kastelec, ki ga je ruski vojak zadel prav na mesto, kamor ga je poljubila mati. In nato je padel Tone, ki se je bojeval v Srbiji, bil ranjen v Zagrebu, umrl pa je na soški fronti. Janez pa je moral ostati blizu Dunaja v taborišču do konca vojne, vendar je zbolel za jetiko. Ko je bil osvobojen, se je vrnil domov. Ker ga mati ni hotela sprejeti, se je zatekel k sosеду in njegovi hčeri Zinki, ki mu je stregla. Mati je bila najprej besna, nato je jokala, nazadnje pa je preklela svoje sinove. Na njeni pisalni mizi sta bila dva oltarčka, ki ju je po božje častila. Preklinjala je tudi zemljo, ki ji je ugrabila otroke. A njena bodoča snaha Zinka je vedela, da je Kastelka zavrgla sinove zaradi ljubezni. Užaloščena starka je verjela, da je pogubljeno vse, kar ljubi in sovraži, zato se je pražnje oblekla in se je hotela obesiti. In tedaj je stopil pred njo Jezus, ki ji je svetoval, naj veruje in zaupa. Bog jo pričakuje, ker je utrujena. Po tem dogodku se je odpovedala mržnji, napuhu, nečimrnosti. Sprejela je svojega sina Janeza, ki se mu je zdravstveno stanje izboljšalo. Njemu in Zinki je svetovala, naj v njen spomin in opomin pred domom vsadita lipo. In zgodovinska Majniška deklaracija jo je pospremila na zadnjo pot.

Tudi za to povest so dijaki od 1. do 4. letnika smeri Tehnik računalništva potožili, da so pričakovali dogajanje v vojni. »*Zelo vojno*« se jim je zdel prizor, ko je Kastelkin sin Jože prežal v strelskem jarku. Pogovorili smo se o tem, da vojakom ni bilo lahko stati v njih, pa spati in jesti, če so imeli kaj. Vedno so bili v nevarnosti, da jih sovražnik rani, celo ubije, če bi pogledali iz njega. V velikem ilustriranem vodniku 1. svetovna vojna lahko preberemo, da so bili jarki sestavni del vojskovanja, da je imela vojska ustrezno opremo in da

¹² Levstik, V. (1974). Gadjje gnezdo. Maribor: Založba Obzorja Maribor, str. 10.

je vojaški priročnik vseboval vsa navodila za kopanje teh rovov: »Toda še nikoli prej ni bilo vojskovanje v jarkih tako obsežno in dolgotrajno kot v 1. svetovni vojni.«¹³ Iz vodnika izvemo tudi, da so bile razmere v francoskih jarkih slabe, Nemci pa so v suhih in toplih betonskih bunkerjih ponekod celo napeljali elektriko. Vsekakor življenje v jarkih ni bilo prijetno, saj so vojakom grozile ostrostrelske krogle ali granate, podgane, uši, ozeblina ter dolgčas. Kapitan Edwin Gerald Yennig iz Kraljevega susseškega polka je 20. junija 1915 pisal sestri: »Še vedno tičim v tem jarku in, kolikor vem, me najbrž še nekaj dni ne bodo zamenjali, čeprav sem tu že ves teden, po pravilih pa bi moral biti štiri dni ... V vsem tem času se nisem ne umil ne slekel oblačil, povprečno pa v štiriindvajsetih urah spim dve uri in pol. Mislim, da se še nisem začel plaziti, verjetno pa niti ne bi opazil, če bi se ...«¹⁴ Alfred Vaeth pa je dodal: »Tukaj smo zakopani globoko v zemlji. V našem jarku še zdaj gori sveča, čeprav je zunaj svetel dan. V bližini fantje polnijo vreče s peskom, ki jih bodo nocoj naložili na pregrade. Trenutno je vse mirno. Sovražnik čaka, da se znoči, saj ve, da bomo takrat delali na našem najbolj izpostavljenem položaju. Prave dejavnosti torej ni, razen v temi.«¹⁵

Dijaki pa so izpostavili tudi motiv Jezusa v povesti Gadjje gnezdo in na mojo spodbudo, kaj si o tem mislijo, zatrjevali, da je ta slika v življenju nemogoča, priznali pa so, da je nad Kastelko bdela božja previdnost, ki ji je omogočila, da je spoznala, da se je motila, zopet vzljubila sina in mirno zaspala. Dijak 1. letnika iste smeri je o dogodku zapisal: »Čeprav je knjiga pisana realno, je pisatelj v zgodbo dodal še poseg nadnaravnih sil, in sicer se pojavi Jezus, preden se hoče Kastelka obesiti. Ob tem dogodku se vprašamo, zakaj jo je Jezus hotel rešiti, čeprav ni verovala. Mislim, da nam hoče pisatelj povedati, da upanje umre zadnje, saj je Jezus Kastelki vlil upanje, ko ji je povedal, da bo sin Janez preživel. Glede na to da je samomor v krščanski veri greh, pa je moja druga razlaga, da Jezus ni hotel dopustiti Kastelki, da si vzame življenje, saj bi ta greh izničil vsa dobra dejanja, ki jih je storila v življenju. V tistih časih je bila vera v Jezusa nekaj samoumevnega, danes pa je odločitev vsakega posameznika. Mogoče je bil obisk Jezusa vsaj v prenesenem pomenu za tiste čase nekaj normalnega, vendar si tega ne znam razlagati.« Izpostavil pa je tudi pisateljev pogled na Kastelkino ljubezen do njene zemlje, saj le-to povezuje tudi z religijo: najprej je ateistka, ki ne hodi v cerkev, ampak se ob hudih trenutkih zateče k zemlji in jo povezuje z Bogom in Satanom obenem: »Roman ima velik psihološki vpliv na človeka, saj daje upanje, vero, motivacijo. Ob branju sem se zamislil o človekovih vrednotah, knjiga pa nam tudi lepo govori, da lahko z ljubeznijo in voljo dosežemo marsikaj, s sovraštvom pa nič.«

Dijak 4. letnika iste smeri se je osredotočil na Kastelkino ljubezen do sinov: »Izvemo, koliko so ji sinovi pomenili, saj se je za to, da bi preživel, odpovedala dajanju ljubezni, kasneje pa se je bila pripravljena odpovedati tudi življenju z upanjem, da bo njen najmlajši in edini še živi sin preživel. Čeprav iz knjige ne izvemo skoraj nič o bojih, pa dobimo dobro predstavo, kako so vojno preživljali ljudje, ki vanjo niso bili vpleteni. Mnogi so se bali zase in za življenje svojih otrok ter upali na boljše čase.«

PRETEKLOST PRIPOVEDUJE

Dijake sem spodbudila, naj, če seveda lahko, zapišejo, kaj se je njihovim sorodnikom dogajalo med prvo svetovno vojno. Mogoče njihovi še živeči predniki vedo o teh stvareh, saj so jih ohranili v spominu. Dijak 3. letnika smeri Tehnik računalništva je zapisal spomine svoje stare mame Ljudmile Katarine Dobravec iz Dolj pri Tolminu, ki se je rodila leta 1925: »Stara mama mi je najprej povedala, da so domačini pomladi leta 1914 s strahom čakali na polnoč. Bali so se strele iz topa, ki naj bi pomenil začetek vojne. Prestrašeni so se morali pripraviti na odhod v begunstvo. Nekateri ljudje so odšli v Podbrdo, drugi v Furlanijo, nekateri pa so pobegnili na Koroško. Tisti, ki so odšli v Furlanijo, so imeli tam boljše pogoje za življenje, saj so bili v zaledju fronte, zato so bili tam bolj varni. Tisti ljudje, ki so ostali v Podbrdu, pa so morali biti vedno pripravljeni za umik. Tam so težko preživel, saj je bilo v Podbrdu zaradi bližine fronte manj hrane. V Furlaniji je bilo več hrane, tam pa so bili tudi bolj varni. Njena mama je odšla na Koroško k stricu. Pri njem je pomagala na kmetiji, da je lahko preživela sebe in svojo družino. To se je dogajalo, ko je bila njena mati, rojena 1892,

¹³ Grant, R. G. (2014). 1. svetovna vojna, veliki ilustrirani vodnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 94.

¹⁴ Prav tam, str. 96.

¹⁵ Prav tam, str. 96.

stara 22 let. V Dolje so se vrnili spomladi leta 1918, ko se je vojna končala. Ob pogledu na domačo vas so bili zelo žalostni in obupani, saj so videli, da je bila celotna vas porušena do tal. Tudi polja so bila uničena in požgana, saj je fronta potekala ob obrobju vasi. S trdim delom in žuljavimi rokami so počasi postavili začasna bivališča in uredili polja, na katerih so pridelovali koruzo in krompir, ki sta bila takrat edini vir hrane. Ko so zbrali dovolj sredstev, so si postavili skromne hiše. Ljudje, ki niso imeli dovolj denarja, si niso mogli sami postaviti hiš, zato jim je na pomoč priskočilo italijansko podjetje Feragotto in jim pomagalo. Temu podjetju so morali ljudje kasneje s svojim delom vračati posojeni denar.

Nad vasjo Dolje so še danes vidni jarki in jame, ki jim prebivalci vasi pravijo tudi 'kaverne'. V teh jamah so se v vojnem času skrivali ranjenci, ki so čakali na zdravniško pomoč, če so do takrat preživel. Poleg tega so bili v teh jamah skriti tudi topovi, s katerimi so avstro-ogrske vojske obstreljevali italijanske vojake, ki so imeli svoje položaje na desnem bregu reke Soče in na Kolovratu, avstro-ogrske vojske pa so imeli svoje položaje na levem bregu reke Soče. Ko so Italijani zasedli tudi Posočje in celotno Primorsko, so bili domačini na Tolminskem zelo razočarani in obupani.«

Dijaku 2. letnika smeri Tehnik računalništva pa so sorodniki povedali, kako je bilo med vojno v Goriških brdih, ki so bila med prvo svetovno vojno italijansko zaledje soške fronte: »Do vasi Šlovrenc, ki je rojstni kraj moje mame, je bila speljana ozkotirna železnica za oskrbo italijanskih vojakov na fronti. Kamniti nasip ni bil v celoti odstranjen, zato se je kamenje pomešalo z zemljo. Njiva je dobila ledinsko ime Kamuščevo. V otroštvu je mama na tej njivi pogosto našla razne naboje, kovance, obeske in druge kose vojaške opreme.

Prababica Zora Domenis - Zorka je pripovedovala, da je ob začetku vojne videla polarni sij in čez nekaj dni so celotno obzorje zakrili italijanski vojaki. Na njenem domu so imeli vojaško kantino. Pri trinajstih letih je zbolela za tifusom, zato so jo starši pred vojaki skrivali v sobi. Večkrat se je spominjala italijanskih vojakov, ki so jo radi ogovarjali, brat pa jo je varoval. Pradedek Mirko Kocijančič ni bil v vojski, ker je delal na kmetiji. Njegova brata pa sta se šolala. Brat Alojzij je v prostem času med počitnicami razstavljal granate. Iz medeninastih kalupov je izdeloval vaze za rože. Nekega lepega sončnega dne je pri razstavljanju naredil napako in prišlo je do eksplozije. Ostanek trupla je padel na mojo praprababico Francko Kocijančič, ki je prestrašena prihitela v sobo. Okostje ene roke pa so dobili šele čez nekaj let, ko so prekrivali streho sosednje hiše. Druga prababica Helena Kocijančič - Elica pa se je rada spominjala dogodka, ko jo je mama peljala gledat italijansko kraljico Heleno Savojsko (rojeno Petrović), ki je obiskala vojake na fronti. Le-ta je ob pokopu italijanskih vojakov k vsakemu truplu v gob položila po en nagelj. Pradedek Avgust Kocijančič pa je bil vojak na vzhodni fronti. Pripovedoval je o bednem življenju v Ukrajini, ko so v tedanjem času ljudje živeli še v zemljankah.«

Dijak 4. letnika smeri Tehnik računalništva je svojega sorodnika Slavka Moravca, očetovega bratranca, spraševal, kako je nastal njegov vojni muzej v Idriji, kjer hrani materialne in slikovne priče 1., 2. ter slovenske osamosvojitvene vojne iz leta 1991. Povedal je, da že od 1998. leta zbira vojaško opremo, uniforme, orožje, slikovni material in vojaško dokumentacijo. Želel si je odpreti vojni muzej, v katerem bodo domačini in turisti videli, kaj se je nekoč dogajalo. V njem se vidi, da ga sestavlja več oddelkov: predmeti prve svetovne vojne, rapalska meja, italijanska okupacija v Idriji in fašizem ter italijanski vojaki, ki so bili nastanjeni v Idriji, nemška okupacija z nemškimi uniformami in slikami ter dokumenti bataljona Haine 139. regimenta, pa domobranska propaganda, letalo (oz. njegovi ostanki), ki se je zrušilo v Idriji (Liberator B24 J). V nadaljevanju muzej predstavlja še naše prekomorce in Sardinco med zavezniki na Korziki in v Franciji ter Afriki. Predstavljena je partizanska bolnica Pavla iz Trnovskega gozda. Obiskovalec lahko vidi partizanska odličja, originalne obleke tistega časa, predstavljena je nova Jugoslavija, uniforme Idrijčanov, ki so bili častniki v JLA, med njimi sta bila tudi dva generala. Na ogled so postavljena tudi jugoslovanska odličja, redi in medalje (tudi red narodnega heroja). Na koncu so še predmeti iz osamosvojitvene vojne. Predvsem je muzej bogat z orožjem in uniformami iz vseh treh vojn 20. stoletja na ozemlju Primorske. V muzeju si obiskovalci lahko ogledajo krajši film o življenju v Idriji v preteklem stoletju, ki je povezano z vojnim dogajanjem.

Aljaž: »Kje ste našli vse predmete iz vaše zbirke?«

Slavko: »Nekaj sem imel že od očeta. Slikovni material sem dobil od ožjih družinskih članov, ki so lepo ohranili razne slike svojih bližnjih, ko so odšli v vojno, nekaj sem jih dobil pa tudi v arhivih iz muzeja idrijskega gradu Gewerkenegg. Strelivo in naboje sem našel na gori Rombon. Ostalo sem kupil na sejmih ali pa od prijateljev, ki stvari niso potrebovali. Imam pa tudi stik s Slovensko vojsko, kjer so mi določeni stvari podarili.«

Aljaž: »Ali tudi prodajate kaj iz svoje zbirke?«

Slavko: »Seveda, vse kar je podvojeno, lahko ljudje kupijo.«

Nemški vojak in orožje ter sorodnik iz prve svetovne vojne v ozadju. (Foto: Aljaž Gantar.)

Bombardiranje Italijanov nad Idrijo.
(Foto: Aljaž Gantar.)

Italijanska železnica za dostavo streliva do Idrije. (Foto: Aljaž Gantar.)

SKLEP

S kolegico zgodovine sva sledili učnim ciljem pri svojih predmetih. Pri slovenščini so dijaki usvojili pojem črtica, skozi literaturo pa so ozavestili znanje o prvi svetovni vojni, o življenju posameznika v njej, razmišljali, kaj je pomenila za človeštvo, npr. ob primeru, ko

je Marjeta v Cankarjevi črtici Kostanj posebne sorte izkopala grobišče. Ob branju klasičnega dela so izpostavili simbole, jih razložili ter sledili smerem moderne na Slovenskem. Ob branju slovenskih literarnih povesti, ki so vodile v govorne vaje, so tvorili tudi razumljiva in jezikovno ustrezna besedila, čeprav so ta vsebovala narečne neprimorske besede, starinske ter zastarele izraze. Skušali so se živeti v čas na začetku 20. stoletja ter spoznali, da se je življenje tedaj močno razlikovalo od današnjega. V svojih predstavitev v računalniških programih PowerPoint ter Word so skušali izpostaviti zmožnost svojega doživljanja, kar je seveda vodilo v samostojno delo, ki so ga nadgradili z besedilno vrsto intervju, ko so skušali s svojimi sorodniki spoznati svoje korenine v preteklih dneh.

Kolegica zgodovine pa je pri svojem pouku sledila razvijanju spretnosti in veščin za razumevanje preteklosti in sodobnosti. Dijaki so znali razlikovati med vzroki in povodom za prvo svetovno vojno ter njenimi glavnimi akterji (centralne sile, antanta). Razmišljali so o prehrani ljudi in o pomanjkanju v času vojne in po njej, orožju, ovrednotili so tudi posledice vojaških spopadov in vojn. Razumeli so, kaj je pomenila vojna za posameznika in za njegovo družino, ugotavljali so, da se je vloga žensk med prvo svetovno vojno močno okrepila, saj so se le-te morale zaposliti, ko je moške klicala domovina. Spraševali so se o pomenu narodne zavesti Slovencev v tuji monarhiji in o njihovi vlogi v njej. Znali so opisati značilnosti pozicijske vojne in frontnega bojevanja. Analizirali so visoko število žrtev prve svetovne vojne in posledice za Slovence in Evropo ter spoznali Majniško deklaracijo in spoznavali posledice pariške mirovne konference 1919 za Evropo in svet. Z ogledom Muzeja prve svetovne vojne v Gorici so dosledno sledili svojemu znanju in vedenju o vojni, kar so nadgradili s samostojnim zapisom za oba šolska učna predmeta. Izpostavili so tudi dejstvo, ko sem jih kot profesorica slovenščine pri pouku slovenščine izzvala, da če bi bilo treba v boj, bi to kot mladi fantje in tako kot odgovorni državljani Republike Slovenije tudi storili. Postali bi taki, kot so bili nekdanji slovenski vojaki v Avstro-Ogrski – aktivno bi se priključili soborcem za pravo stvar.

VIRI IN LITERATURA

- Gabrič, A. in Režek, M. (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.
- Goriška pokrajina, Pokrajinski muzeji. Zgibanka Muzej prve svetovne vojne.
- Grant, R. G. (2014). 1. svetovna vojna, veliki ilustrirani vodnik. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Katalog znanja, Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.
- Katalog znanja, Zgodovina, Srednje strokovno izobraževanje, 2007.
- Levstik, V. (1974). Gadje gnezdo. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Matičič, I. (1931). Moč zemlje, pripoved vasi. Ljubljana: Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani.
- Pavlič, D. idr., (2009). Berilo 3: Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij. UMETNOST BESEDE. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Remarque, E. M. (1981). Na zahodu nič novega. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Roš, F. (1933). Zvesta četa. Ljubljana: Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani.

POVZETEK

V prispevku sem predstavila, kako smo na strokovni šoli posvetili pozornost obletnici prve svetovne vojne pri pouku slovenščine v povezavi s poukom zgodovine. Dijaki so z izhodiščnima klasičnima besediloma sledili slovenskim literarnim povestim, ki so pripovedovale o fronti ter zaledju. Tako sem skušala dijakom smeri Tehnik računalništva približati dogajanje med vojno, medtem ko je kolegica zgodovine tudi predavala učno snov o prvi svetovni vojni. Obe pa sva svoje delo nadgradili z ogledom Muzeja prve svetovne vojne v Gorici. Dijaki so s svojimi samostojnimi zapisi o spominih sorodnikov tega časa dodatno povzeli preteklo dogajanje.

Dr. Dragan Potočnik, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

PRVI PERZIJSKI IMPERIJ

UVOD

Medijcem pripisujejo nastanek Irana kot imperija in naroda. Mogočna država je obstajala, vse dokler ni Kir II. (pozneje so ga poimenovali Veliki) premagal vojske svojega deda, medijskega šaha Astiaga (Astyages)¹ in ustanovil združeni imperij Medijcev in Perzijcev, pogosto imenovan kot imperij Ahajmenidov. Do tega dogodka so bili vsi iranski narodi med civilizacijami starega sveta poznani kot Medijci oziroma Madijci.

Medijci so indoevropsko ljudstvo, ki je okoli leta 1000 pr. n. št. poselilo območje severozahodnega Irana (območje Teherana, Hamedana, Azerbajdžana, Kurdistan in severno od Esfahana).²

Po zatonu Elamitov so si oblast na tem območju prisvojili Medijci. Tja so prišli skupaj z drugimi indoevropskimi nomadi, te selitve pa so do leta 1000 pr. n. št. pripeljale na območje Iranskega višavja tudi Perzijci.

Svojo državo so oblikovali pod Deiocesom.³ Njegov naslednik Fraort⁴ je po zapisih grškega zgodovinarja Herodota združil številna medijska plemena in razširil svoj vpliv tudi na Perzijce. Skušal se je otresti asirske prevlade, vendar mu to ni uspelo.⁵ Pod vladavino Kiaksara⁶ (vladal je od okrog 625 do 585 pr. n. št.) je dosegla Medija vrhunec razvoja. Posrečilo se mu je ustaviti vpade Skitov,⁷ premagal je asirsko državo ter osvojil tudi Armenijo, Lidijo in Kapadokijo. Njegov sin Astiag je podedoval ogromen imperij, ki se je raztezal od province Aran (danes Republika Azerbajdžan) do severne in centralne Azije in Afganistana.⁸ Medijcem so postali vedno bolj nevarni močni Perzijci, dokler jih ni perzijski vladar Kir⁹ leta 550 pr. n. št. premagal in jih vključil v svojo državo. Prav vladar Kir velja za začetnika mogočne perzijske dinastije Ahajmenidov.¹⁰

Kirov oče, Kambiz I.,¹¹ je kraljeval dvema majhnima mestoma na jugozahodu Perzije, Anshanu in Parsamushu, na območju, ki se danes imenuje Shiraz. Kambiz se je poročil z Mandano, hčerjo medijskega kralja Astiaga, in tako povzdignil ugled svoje rodbine. Kambizu I. in Mandani se je rodil poznejši vladar Kir Veliki.

Do arabskega zavzetja Perzije je iranska civilizacija šla skozi štiri obdobja velikih cesarstev:

- ahajmenidskega,
- obdobja Selevkidov,
- partskega in
- sasanidskega.

Perzijsko dinastijo Ahajmenidov je ustanovil Kir Veliki¹² v 6. stoletju pr. n. št. in jo imenoval po svojem predniku Ahajmenu. Naše znanje o tej državi izvira iz nekaj zapisov o tej dobi, največ pa od grških zgodovinarjev, predvsem Herodota.

Herodot poroča o tem, kako je Astiag sanjal, da je iz njegove hčerke Mandane tekel tako obilen tok, da je poplaval Medejo in celotno Azijo. V drugih sanjah pa je videl, kako je vinska trta, ki je rasla prav tako iz njegove hčerke, prekrila celotno Azijo. Astiagovi magi¹³ so te sanje razlagali kot napoved, da bo Kambizov in Mandanin sin kralja Astiaga strmoglavlil in potem zgradil velik imperij. Astiag se je ustrašil in otroka takoj po rojstvu izročil pomočniku, ki mu je bilo naročeno, naj ga pusti v puščavi. Zaupnik Harpag, ki je ta ukaz prejel, je otroka podaril pastirski družini, ki ga je vzgajala. Mnogo let pozneje, ko je Astiag ugotovil, da je njegov vnuk še vedno živ, je ukazal, da obglavijo Harpagovega sina in

¹ Astyages (Astiag), zadnji Medijski kralj. Njegovo ime izhaja iz stare iranske besede – rishti vaiga – kar pomeni mahati s kopjem.

² Ta regija je bila v Stari Grčiji znana kot Medija. Leta 836 pr. n. št. so Medijci prvič omenjeni na asirskih napisih.

³ Deioces (Diako, Deyaco, Diyako, Deiokes). Prvi Medijski kralj, ki je vladal od leta 700 do 645 pr. n. št.

⁴ Fraort (perz. Fravartish) je vladal od 675 do 653 pr. n. št.

⁵ <http://sh.wikipedia.org/wiki/Fraort> (dostop: 3. 10. 2014).

⁶ Kiaksar (Kjaksar, Cyaxares tudi Siaksar).

⁷ Skiti so bili odlični jezdeci, indoevropski nomadi iz osrednjeazijskih step.

⁸ http://www.azerbaijans.com/content_366_en.html (dostop: 3. 10. 2014).

⁹ Kir (Cyrus, staro perz. Kuruš) ustanovitelj Ahajmenidskega imperija.

¹⁰ Cyrus. Tehran: Kayhan International, October 14, 1971, str. 18.

¹¹ Kambiz (Camyses) je bil kralj v Anshanu od 580 do 559 pr. n. št.

¹² Herodot v legendah opisuje Kirovo otroštvo in njegovo delovanje. O ustanovitelju prve perzijske države je ljudska domišljija ustvarila več legend. Tako pravi ena od legend o Kirovi mladosti, da ga je podobno kot Sargona I. (kralj Akadije) vzgojil pastir, spet druga, da ga je tako kot Romula in Rema, ustanovitelja Rima, vzgojila divja žival. Vse legende pa so želele poudariti božanski izvor ustanovitelja Ahajmenidske dinastije.

¹³ Mag je bil pri Perzijcih svečenik in vedež.

postrežejo z njegovo glavo pri večerji. Harpag se je hotel maščevati in je prepričal Kira, da je povezal Perzijce, ki so trpeli pod Medijci. Kir je premagal Medijce, povezal Perzijce in bil štiri leta pozneje kronan za kralja Perzije.¹⁴

Ahajmenidi so sebe imenovali tako Perzijci kot Arijci, vendar nobenega od teh imen niso uporabljali za svoj imperij. Grki so poimenovali Ahajmenidski imperij – Perzija po Parsu, domovini Ahajmenidov (današnja provinca Fars).

V času vladanja Kira Velikega (vladal je od leta 559 do 529 pr. n. št.) se je Perzija uveljavila kot velesila.

KIROV VZPON

Kir je vzpostavil prestolnico v Pasargadu¹⁵ v bližini današnje Perzepole, kjer je zgradil kompleks palač in templjev, ki še vedno stojijo. Inskripcije na stebrih njegove palače ga imenujejo »veliki kralj, Ahajmenid.«¹⁶

Ostanki palače v Pasargadu. (Foto: Dragan Potočnik.)

Kir je kmalu pomiril razborita plemena, ki so živela vzhodno, jugovzhodno ter severovzhodno od njegovega kraljestva in ogrožala njegov prestol. Nabonid, babilonski kralj, ki je prepoznal Kirov ambiciozen značaj, je premišljeno zastavil svoje sile proti Medijcem. Želel je odvrniti Astiagovo pozornost, da bi lahko Medijcem ponovno izmaknil mesto Harran in si odprl pot do Sirije. Astiag je spoznal sovražno zavezništvo in Kira pozval v Ekbatano (Ecbatana),¹⁷ toda ta je vabilo zavrnil. Tako ni imel druge izbire, kot da upor zatre s silo. Začela se je vojna med Medijci in Perzijci in dve bitki sta odločili zmagovalca. V drugi je Medijcem poveljeval Astiag sam, toda s Kirom se ni mogel kosati. Kir ga je zadrževal na svojem dvoru kot ujetnika do konca njegovega življenja, a se je do njega obnašal spoštljivo in velikodušno.¹⁸

NOVA DOBA

Poraz Medijcev, ki označuje začetek nove dobe perzijske zgodovine, je Kira pahnili v središče kombinacije sil, ki so od njega zahtevale agresivno politiko in velik dar za upravljanje. Znašel se je na čelu obsežnega imperija, ki so ga sestavljala številna močna plemena in ki se je raztezal od jugovzhodnega dela Kaspijskega morja do Indijskega oceana. Njegova prva naloga – naloga, s katero so se morali ukvarjati tudi vsi njegovi nasledniki – je bila, kako si pokoriti ta številna plemena. Še posebej na vzhodu, ob rekah Oksus (Amu Darja) in Jaksartes (Sir Darja), se ljudstva »širšega Irana« še vedno niso ustalila.

Soočiti se je moral tudi z mogočnimi sosedi. Na vzhodu je ležala Babilonija in neizogibno je bilo, da se bo moral Kir s tem starodavnim narodom spopasti, čeprav se je želel temu izogniti. Prav tako si je želel dostopa do sredozemskih pristaniških mest, ki so služila kot končne postaje velikih poti skozi Iran. Ker je moral tam obvarovati meje, je postala osvojitve Male Azije, Lidije in dela grških mestnih držav nujno potrebna.

¹⁴ Cyrus. Tehran: Kayhan International, October 14, 1971, str. 18.

¹⁵ Pasargad (Pasargadae) mesto in prestolnica Kira Velikega, hkrati je to tudi kraj, kjer je kralj pokopan. Prestolnico je začel graditi leta 546 pr. n. št.

¹⁶ Veliki kralj: Perzijci vladarja imenujejo šah, kar pomeni senca boga na zemlji.

¹⁷ Ecbatana – staro perzijsko ime: Hangmatana. Danes je to Hamedan. Medijcem je uspelo zavladata drugim iranskim ljudstvom in strniti raztresena pastirska plemena v državo, katere prestolnica je bila Ekbatana.

¹⁸ Cyrus. Tehran: Kayhan International, October 14, 1971, str. 19.

Tako je Kir pod perzijsko oblast že kmalu zajel območja, kjer so bile stare civilizacije, ki so bile same po sebi mogočne – Mezopotamijo, Sirijo, Egipt, Malo Azijo, grška mesta in dele Indije. Zavojevanih ljudstev ni silil, da bi se prilagodila skupni kulturi ali sodelovala v skupnem gospodarstvu. Vsako ljudstvo je uživalo avtonomijo in je lahko v miru ohranjalo lastno kulturno integriteto. Kir ni požigal osvojenih mest, niti ni dovolil plenjenja, ki so si ga tako radi privoščili Babilonci, Asirci ali Kartažani. Ko je porazil Medijce, je Ekbatani prizanesel – ostala je prestolnica in postala je tudi središče za imperialne arhive. Medijske plošče je ohranil in Medijci so še naprej vladali ob boku Perzijcem. Arheolog in zgodovinar Roman Ghirshman ugotavlja, da se je menjava sedeža moči zgodila tako neopazno, da so zahodna ljudstva živela v prepričanju, da je perzijsko kraljestvo še vedno medijsko. Ko je Kir osvojil Lidijo, je lidijskega kralja Kreza postavil za člana svojega dvora in za enega svojih glavnih svetovalcev. Ko so Perzijci vkorakali v Babilon, so babilonski templji ostali nedotaknjeni. Kirova dobrodušnost ga je obvarovala pred upori, stare kulture pa je obvarovala pred uničenjem.¹⁹

KREZ

Krez je vladal Lidiji²⁰ od leta 561 pr. n. št. Kot nasprotnik Perzijcev je sklenil zavezništvo z Egiptom in Babilonijo. Kir je, ko je vzpostavil svojo nadvlado, prerezal pot, po kateri bi morala prodreti egipčanska in babilonska vojska v podporo Lidiji. Krezu je predlagal, naj prizna perzijsko premoč, v zameno pa mu je obljubil, da bo lahko ostal na čelu svojega kraljestva. Krez je ponudbo zavrnil, zato je Kir zbral svoje čete v Asiriji, prečkal Tigris in se odpravil v Kapadokijo.

Prva bitka, blizu Halysa, ni odločila zmagovalca. Krez se je umaknil proti mestu Sardis,²¹ ker je verjel, da ga Kir glede na bližajočo se zimo ne bo napadel. Čakal je, da mu priskočijo na pomoč Egipčani, Babilonci in Špartanci, tako kot je bilo dogovorjeno. Toda Kir se je odpravil za njim in ga prisilil v nadaljnje bojevanje. Krez je v sili izbral za drug spopad planjavo Sardis in poslal v boj svoje najbolj pogumne vojake – slavno lidijsko konjenico. Proti konjem je Kir usmeril kamele. Za kamelami je razpostavil pešake, ki jim je sledila še konjenica. Lidijski konji so se prestrašili videza in vonja živali, ki jih niso še nikoli srečali, ter zbežali. Tako so morali Lidijci razjahati in se bojevati na nogah, medtem ko so se perzijski konji zdaj približali, pripravljeni na boj. Krez se je skril v Sardis in zaprl mestna vrata, Kir pa je obkolil mesto, ki je dotlej veljalo za neosvojljivo. Perzijci so za štirinajst dni nemočno obsedeli pred Sardisom, na petnajsti dan pa je – tako piše Herodot – Hyroeades, perzijski vojak, opazil, kako se je neki Lidijec odpravil po čelado, ki se mu je izmuznila po eni izmed sten trdnjave, ki je bila sicer videti strma kot prepad. Nekaj perzijskih vojakov je tako splezalo po isti poti: splezali so po skali, se prebili v mesto in odprli mestna vrata perzijskim četam, ki so zavzele Sardis. Bogati vladar Lidije je bil tako premagan. Krez je bil obsojen, da bo živ sežgan, vendar ga je Kir pomilostil in ga imenoval celo za svetovalca.²²

V GRČIJO

Kir je zdaj usmeril svojo pozornost na bogata grška obalna mesta in od njih zahteval popolno predajo. Preden je vkorakal v Lidijo, jih je pozval, naj se mu pridružijo, vendar se niso odzvala. Ko je bil Krez premagan, si je lahko Kir privoščil povečati svoje zahteve do njih. Z izjemo Mileta, ki se je v trenutku predal, so grška mesta padala pred perzijskim monarhom eno za drugim. Najverjetneje se je pri tem izkazalo zlato enako prepričljivo kot orožje, tako da je marsikatero mesto padlo zaradi notranjih izdajstev.

Osvojitev grških mest je bila za Perzijce pomembna iz več razlogov. Omogočila je trgovanje z evropsko Grčijo in s sredozemskimi pristanišči. V imperij je privedla visoko kvalificirane tehnike in premožni trgovski razred. Trgovci so se zavedali, da se jim bodo tesni stiki z imperijem obrestovali, zato so Kiru v mnogih primerih priskočili na pomoč. Grška mesta, ki so bila notranje razdeljena in lačna zlata, so sama vabila k napadu, mednarodni ugled velikega imperija pa tudi ni dupuščal neodvisnosti nekaj majhnih mestec.²³

¹⁹ Prav tam, str. 19, 20.

²⁰ Lidija: pokrajina in starodavno kraljestvo v Mali Aziji. Ime je dobila po kralju Lidu. Po svojih prvotnih prebivalcih Meoncih se je najprej imenovala Meonija. Glavno mesto je bilo Sard (Sardes) na reki Paktolu, za katero je veljalo, da je polna zlatega peska. V Lidiji so med prvimi začeli kovati kovance in njeno ime je postalo sopomenka za bogastvo. Ahajmenidi so to prevzeli od njih.

²¹ Sardis tudi Sardes: starodavno mesto na lokaciji sodobnega mesta Sart v današnji Manisa provinci, v Turčiji.

²² Cyrus. Tehran: Kayhan International, October 14, 1971, str. 20.

²³ Prav tam, str. 20, 21.

BAKTRIJA IN BABILONIJA

Kir se je nato posvetil utrjevanju meja svojega cesarstva. Mogočna kraljestva so padla pred velikim osvajalcem, ko je ta s svojo vojsko prodiral proti Vzhodu in na območje Osrednje Azije tako Baktrija,²⁶ Partija,²⁵ Drangijana²⁶ (tudi Zarangiana), Margijana²⁷ idr.

S svojo vojsko je prečkal Oxus in se nazadnje ustavil pri Jaxartesu. Tukaj je postavil svoje najbolj oddaljene utrdbe, ki naj bi ščitile Perzijo pred napadi osrednjeazijskih nomadskih plemen.

Potem ko je opravil z vzhodnimi mejami, se je osredotočil na zahodne. Vsa njegova moč je pritisnila na Babilonijo. Ta je bila ob Egiptu edina dežela, ki bi lahko ogrozila njegove načrte. Babilon je tudi predstavljal ključ do osvojitve Egipta.

Babilon se je v tistem času lahko pohvalil z ogromnim obrambnim kompleksom. Obkrožal ga je globok obrambni jarek, ki ga je zaključeval 12 metrov širok in 60 metrov visok zid, znotraj mesta je sledilo še eno, nekoliko manj debelo, notranje obzidje, sredi vsakega predela mesta pa je stala še ena utrdba.

Babilonski kralj Nabonid je z leti postal podkupljiv in pokvarjen. Zaradi svojega veselja do obnavljanja templjev je povečal davke. Odtujil si je duhovščino, ki mu je zamerila, da je v Babilon vpeljal bogove Ura, Uruka in Eriduja. Obramba mesta je bila prepuščena prestolonasledniku in je bila šibka. Med Babilonci je vrelo od nezadovoljstva. Judovski preroki, ki so napovedali uničenje grešnega Babilona, so Kira pozdravili kot osvoboditelja.

Ujetim Judom je izkazal obilo velikodušnosti. V prvem letu svojega vladanja je Judom dovolil, da se osvobodijo ujetništva in ponovno postavijo svoj tempelj v Jeruzalemu. Vse srebro in zlato, ki je bilo Judom ukradeno in prinešeno v Babilon, jim je bilo zdaj vrnjeno. Leta 537 pr. n. št. se je več kot 40.000 Judov vrnilo v Jeruzalem.²⁸

Kir si je tako pridobil večno hvaležnost Judov ter prostor v Stari zavezi, saj so se lahko za svoj preporod zahvalili njemu. Že ob njegovem prihodu v Babilon so judovski preroki pričakovali izpolnitev Izaijeve prerokbe.

V zvezi z dogodki judovskega babilonskega suženjstva se vladar Kir večkrat omenja tudi v Bibliji, tako tudi v Ezdrovi knjigi: »V prvem letu perzijskega kralja Cira je Gospod, da bi se spolnila beseda Gospodova, ki jo je izgovoril Jeremija, obudil duha perzijskega vladarja Cira, da je razglasil po vsem svojem kraljestvu in tudi pismeno naznanil: Tako govori perzijski kralj Cir: Vsa kraljestva na zemlji mi je dal Gospod, Bog nebes, in mi naročil, naj mu sežidam tempelj v Jeruzalemu v Judeji. Kdo je med vami izmed vsega njegovega ljudstva? Njegov Bog bodi z njim in naj gre v Jeruzalem v Judeji ter naj zida hišo Gospoda, Izraelovega Boga; to je Bog, ki je v Jeruzalemu. Vse ostanke ljudstva pa naj na vseh krajih, kjer bivajo kot tujci, ljudje teh krajev podprejo s srebrom in zlatom, z imovino in živino kakor tudi s prostovoljnimi darovi za hišo božjo v Jeruzalemu.«²⁹

Po dvanajstih letih skoraj neprestanega bojevanja se je nato Kir s svojo vojsko vrnil v Perzijo. Že kmalu (leta 529 pr. n. št.) se je spet odpravil na pot – tokrat v deželo Masagetov.³⁰ V krvavi bitki na Masagetski ravnini je doživel enega svojih redkih porazov in

padel tudi sam. Organizacijo obsežnega imperija, ki ga je ustvaril, je prepustil svojim dedičem Kambizu in Dareju. Njegovo truplo so prenesli v Pasargad, kjer je bilo položeno v preprosto grobnico, ki je s svojimi pustimi, golimi potezami spominjala na prve Irance, priseljene s severa.³¹

Kirova grobnica v Pasargadu. (Foto: Dragan Potočnik.)

24 Baktrija: (Bactria) staro ime za zgodovinsko pomembno regijo južno od Amu Darje in zahodno od Gandhare (deli današnjega Afganistana). Baktrija je pošiljala svoje slovite vojake na pomoč Kserksu v vojnah z Grki.

25 Partija: (Parthia) regija na severovzhodu Irana.

26 Drangiana: zgodovinska pokrajina v okolici jezera Hamun in reke Helmand (Afganistan).

27 Margijana: (Margiana). Margijana je grško ime za perzijsko satrapijo Margu. Prestolnica je bil starodavni Merv (danes jugovzhodni del Turkmenistana). Širše območje Baktrija-Margijana je znana kot civilizacija Oksus. Danes je to območje na severu Afganistana, vzhodni del Turkmenistana, južni del Uzbekistana in zahodni del Tadžikistana

28 Dhalla Maneckji Nusservanji (1994). History of Zoroastrianism. Bombay: The K. R. Cama Oriental Institute, str. 21.

29 Ezdrova knjiga 1, 1–4 (1975). Sveto pismo stare zaveze. Ljubljana: Britanska biblična družba, str. 445–446.

30 Masageti so bili iranski narod, ki je živel v tem času na severovzhodnih mejah perzijske države. Opisoval jih je Herodot, ki piše tudi o tem, da so prakticirali ritualni kanibalizem.

31 Cyrus. Tehran: Kayhan International, October 14, 1971, str. 21, 22.

S Pasargadom je Kir zapustil simbol živahne in trdožive civilizacije. Umetnost, ki jo najdemo v Pasargadu, označujejo moč, trdota in surovost, ki opisujejo tako Kirov značaj kot značaj njegove dobe. Kamnite skulpture odsevajo tudi praznino iranske pokrajine, ogromnost Kirovega cesarstva in mogočnost gora naokoli.

Če so bili drugi kralji ponosni na uničenje, ki so ga lahko povzročali, je bil Kir ponosen na mir in stabilnost, ki ju je prinašal pokorjenim ljudstvom. Kamor koli je šel, povsod je spoštoval lokalno izročilo. Z državnimi zadevami pa so lahko neposredno upravljali le Perzijci, ki jih je določil sam. Perzijci so ga klicali »oče«, Grki »zakonodajalec« in »Kir pravični«, Judje pa »Gospodov maziljenec« in »odrešenik«. ³²

Kir Veliki je z osvajanji postavil ne le temelje vojaške velesile, ampak tudi temelje prve versko in kulturno strpne države. Namesto zatiranja je z naklonjenostjo do lokalnih religij pridobil naklonjenost vladajočega sloja novoosvojenih dežel.

V glineni valj je dal v klinopisu zapisati razglas, ki velja za prvo deklaracijo o človekovih pravicah, da želi biti kot »kralj sveta« dobrotljiv in usmiljen do zavojevanih ljudstev ter strpen do verovanj podrejenih. Zapisana je zahteva po verski in etnični svobodi; prepovedovala je suženjstvo in vsakršno zatiranje, odvzemanje imovine s silo ali brez nadomestila; in državam članicam je priznavala pravico, da se bodisi podredijo Kirovi oblasti ali pa ne. Posledica ravnanja s premaganci in izgnanci je rešitev Judov iz babilonske sužnosti. Spoštovanje različnih kultur, združenih pod vladavino Ahajmenidov, zrcali ideale perzijske vladajoče rodbine:

- pravični kralji,
- ustvariti urejen svet, v katerem so ob različnih ljudstvih uspevali tudi sami.

Njegov odnos do premaganih pa je bil hkrati v zgodovini nekaj povsem novega in do takrat neznanega. ³³

Tako Kir kot tudi njegovi nasledniki so bili prepričani, da vladajo po milosti Ahure Mazde, vrhovnega zoroastrskega božanstva. Ahura Mazda od njih zahteva strpnost in pravičnost. Prav to pa je bilo tudi osrednje vodilo pri upravljanju imperija v celotnem obdobju vladavine Ahajmenidov. ³⁴

VLADANJE KAMBIZA II.

Kira, »očeta Perzije«, ki je v mogočni perzijski državi združil vso Zahodno Azijo, je nasledil njegov sin Kambiz II., ki je uspešno nadaljeval očetovo osvajalno politiko. Med sedemletnim vladanjem je Kambiz priključil Egipt in še utrdil položaj Perzije kot svetovne sile. ³⁵

Uklonitev Egipta perzijskemu vladarju Kambizu II. pomeni konec samostojnosti Egipta. Prvo vladanje perzijskih tujcev 27. dinastije traja do 404 pr. n. št. Po porazu pri Pelusionu v Nilovi delti postane Egipt perzijska satrapija. Psametiha III., kralja 26. dinastije, usmrtijo, njegovo prestolnico Memfis pa zasedejo perzijske čete. Egipt sicer obdrži nekaj samostojnosti v upravi in versko svobodo, kljub temu pa so se Egipčani v naslednjih letih večkrat uprli.

Kambiz pa se ni zadovoljil le z osvojitvijo Egipta, temveč je v več poskusih želel osvojiti tudi Kartagino in celo Etiopijo. Njegovi poskusi so se izjalovili.

Med Kambizovo odstotnostjo se je polastil prestola eden od svečnikov (mag) Gaumata, ki se je izdajal za brata perzijskega vladarja. Preden je Kambiz odšel na vojni pohod v Egipt, je skrivoma ubil brata Smerdisa, ker se je bal, da bi med njegovo odsotnostjo poskušal zanetiti upor. Njegova smrt ljudstvu ni bila znana, tako da se je leta 522 pr. n. št. Medijec Gaumata razglasil za kralja. Vstajo sta organizirali medijska duhovščina in aristokracija s ciljem, da obnovi medijsko državo.

Zaradi Kambizove dolgotrajne odsotnosti v Egiptu so tako Perzijci kot tudi Medijci in tudi drugi narodi priznali uzurpatorja za novega vladarja. Kambiz mu je odšel nasproti, ko pa je videl, da je njegova namera brezupna, je marca 521 pr. n. št. naredil samomor. Zgodovino lažnega Smerdisa navaja tudi Herodot. Kambiz je pred svojo smrtjo priznal umor svojega brata in javno pojasnil celotno prevaro.

³² Cyrus. Tehran: Kayhan International, October 14, 1971, str. 22.

³³ Cyrus. Tehran: The Anointed One, Kayhan International, October 1, 1971, str. 18.

³⁴ Limbert John W. (1987). Iran – at war with History. Colorado: Westview Press, Boulder, str. 54–56.

³⁵ Grški zgodovinarji poudarjajo teror Kambizove vojske ob zavzetju Egipta. Tako Strabon navaja, da je Kambiz požgal Memfis in Serapejon. Diodor piše o Kambizovih ropanjih. Herodot ga imenuje »nerazumen in nor človek«, ki je v navalu besa s kopjem ubil svetega bika starih Egipčanov, Apisa. Z udarcem z nogo v trebuh je ubil celo svojo nosečo ženo (povzeto po: Avdijev, V. I. (1952). Istorija staroga istoka. Beograd: Naučna knjiga, str. 294).

Kakor je zapisal Darej I., pa ni imel nihče poguma upreti se novemu kralju, ki je potem za sedem mesecev zavladal nad celotnim imperijem. Šele Kambizovemu nasledniku Dareju I. Velikemu se je posrečilo v zaroti s šestimi perzijskimi plemiškimi družinami odstraniti Gaumato in njegove privrženice ter vzpostaviti enotnost države.³⁶

VLADANJE DAREJA VELIKEGA³⁷

Darej, drugi veliki vladar Ahajmenidske dinastije, je zasedel prestol leta 521 pr. n. št. (vladal je od leta 521 do 486 pr. n. št.).³⁸ Ob prevzemu oblasti se je moral soočiti z uporom, ki se je začel širiti v državi.

Glavni vir za opis Darejevega življenja so njegovi lastni zapisi, še posebej pa behistunski napisi (Bisotun),³⁹ vzhodno od Kermanšaha (Kermanshah). V teh zapisih Darej podrobno opisuje, kako je po Kambizovi smrti zajezil upore, premagal upornike in vzpostavil ponovno enotnost perzijske države.

Vstaja, ki je sledila Kambizovi smrti, je podrobno opisana v najpomembnejšem dokumentu iz obdobja Ahajmenidov, na tako imenovanem Behistanskem napisu, vrezanem na visoki steni, ki se dviguje na poti iz Bagdada v Teheran. Na tem napisu Darej I. sporoča, da so se po Kambizovi smrti začeli po deželi upori (v Suzi, Mediji, Babilonu in tudi Perziji). Darej piše, da je ubil maga Gaumata, ki se je razglasil za Smerdisa (Bardijo), Kambizovega brata, da je zadušil vse upore, premagal vse upornike in vzpostavil oblast enega, edinega perzijskega vladarja. Med drugim lahko preberemo: »Bil sem v devetnajstih bitkah, po volji Ahure Mazde sem v vseh zmagal in zajel devet vladarjev.«⁴⁰ Zapis je napisan v perzijsčini, babilonščini in novoelamskem jeziku.

Darej je v celotni državi vpeljal nov sistem uprave, s katerim je bila država razdeljena na 20 upravnih enot – satrapij, ki so jih vodili satrapi (kraljevi namestniki) ali guvernerji. Satrapi so imeli v satrapijah tudi sodno oblast. Prihajali so iz vrst plemiških družin. Nazivi so s časoma postajali dedni. Osnovni sistem absolutne monarhije in število pol neodvisnih satrapov, ki je bilo ustanovljeno v tem obdobju, je bilo prisotno v Iranu še do 19. stoletja.

Vsaka pokrajina je morala vladarju plačevati davke v zlatu in srebru. To je bil izpolnjen upravni sistem, ki je predstavljal tudi podlago za model vodenja države mnogim drugim državam in kraljestvom na vzhodu in zahodu, vključno z rimskim imperijem.

Z veliko strogostjo je bdel nad sodstvom. Sodnike, ki so zakrivali hude prestopke, so odrli pri živem telesu in z njihovo kožo v svarilo stanovskim kolegom prevlekli sodniške sedeže. Sicer pa se je pravo ravnalo na različnih pravosodnih območjih po tam običajnih zakonih.⁴¹

Odlično organizirani Perzijci so s pridom podjarmili bogastvo Mezopotamije ter z učinkovitim pravnim, denarnim, davčnim in prometnim sistemom poenotili državo. Tako so vpeljali tudi novo enotno denarno enoto, zlatnik darejk. Zgradili so gosto infrastrukturo omrežje (prekopi, državna pošta) ter vojaške ceste, med katerimi je bila najbolj znana 2500 kilometrov dolga kraljevska cesta, ki je povezovala mesti Suzo in Sarde. Cesta med

Suza in Perzepolo ter Suza in Ekbatane je bila celo tlakovana. Kraljevska cesta je s 111 postajami za karavane omogočala transport dobrin skozi imperij v manj kot 19 dneh.⁴²

Karavanseraj – gostišče za karavane s prenočišči in skladišči iz obdobja Ahajmenidov. (Foto: Dragan Potočnik.)

36 Mehrdad. History rewritten. Tehran: Kayhan International, October 1, 1971, str. 22.

37 Darej je utrdil cesarstvo, ki ga je ustanovil Kir, vzpostavil red med pokrajinami in uvedel učinkovit upravniški sistem. Med njegovim vladanjem je perzijsko cesarstvo doseglo svoj vrhunec in se je razporostiralo od Egipta pa vse do Osrednje Azije. Prav tako je pod njegovo vladavino zoroastrizem postal uradna vera v državi. Sam je bil zelo pobožen in goreč zagovornik zoroastrizma. Darej je tudi znan po tem, da je bil prvi perzijski vladar, ki je koval svoje zlate kovance.

38 Kir Veliki je imel tudi hčerko Atosso (tudi Atoosa) – bila je ahajmenidska kraljica. Živel je v času od 550 do 475 pr. n. št. Atossa se je poročila z Darejem I. Na dvoru je bila vplivna. Močan pa je bil tudi njen vpliv na kralja. Velja za prvo pesnico v zgodovini Irana.

39 Bisotun (Bisutun) je kraj v Kermanshah provinci v zahodnem delu Irana.

40 Wilber, Donald N. (1981). Iran – Past and Present. From Monarchy to Islamic Republic. New Jersey: Princeton, str. 28.

41 Kronika človeštva (1997). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, str. 103.

42 Pope, A. U. (1969). Persian Architecture. London, str. 10.

Sli so izmenjaje galopirali po tej kraljevski cesti in so za omenjeno dolžino potrebovali devet dni. Skrbel pa je tudi za razvoj trgovine z daljnimi deželami. Poslal je pomorsko odpravo, da je preiskala pomorsko pot v Indijo. Zgrajen je bil prekop med Nilom in Rdečim morjem.⁴³

Nadaljnja izboljšava je bila vpeljava enotnega upravnškega jezika za vso državo, in sicer aramejščine, ki so jo uporabljali tudi sicer na širšem območju Prednje Azije kot upravni in trgovski jezik.⁴⁴

Zgradil je mnogo palač in mest, katerih ruševine stojijo še danes. Najbolj znano delo, ki ga je zgradil, je **Perzepola**, ena največjih znamenitosti starega veka, ki leži okrog 60 kilometrov severovzhodno od Shiraza (prestolnica današnje province Fars).

Z gradnjo je Darej začel v letih 518–516 pr. n. št., dogradili pa so jo Kserks, Artakserks I. in III. Ko je Aleksander Veliki v letu 330 pr. n. št. Perzepolo uničil, ta še ni bila dokončana.⁴⁵

Združitev politične in božanske moči, med kraljem in visokimi svečeniki, je tako stara, kot je stara Perzija. To je ahajmenidskim vladarjem najbolj uspelo v Perzepoli. Zgrajena je bila kot vladarsko svetišče in ni bila nikoli politična prestolnica. Nobeden izmed dokumentov, ki so jih našli, ni imel politične vsebine.

Veliki kralji so bili tukaj le redko in začasno. Perzepola je predstavljala posvečeno narodno svetišče, ki je bilo še posebej pomembno ob velikem pomladnem festivalu ob novem letu, noruzu.⁴⁶

S poslopji, polnimi veličastnih motivov (npr. krilati lev), je Perzepola zbujala spoštovanje v dostojanstvenikih, ki so prihajali sem z vseh koncev največjega imperija tistega časa in prinašali darove. Arhitekturni venci v egiptčanskem slogu kažejo na svetovljanski okus Ahajmenidov.

V Perzepoli so nastala dela resnične neminljive lepote. (Foto: Dragan Potočnik.)

Posebej izstopata velika sprejemna dvorana apadana (dvorana za prinašanje darov) in »dvorana stoterih stebrov«. Notranjost apadane je krasila množica stebrov. Sprejemna dvorana je bila tako velika, da je sprejela 10.000 ljudi.

Okoli dvora je stala tako imenovana »dvorana stoterih stebrov«. Nad apadano je bila manjša Darejeva palača. V njej, kakor tudi v drugih palačah, je bil vhod obdan z zavesami iz trstičja, na katerih so bili rdeči vzorci. Za to palačo je ležala palača Kserksa in Artakserksa in preostale manj pomembne palače in upravne stavbe. Zunaj zidov je ležalo kraljevo mesto, razkošna palača in vrtovi.

Na posnetku je palača kralja Dareja, imenovana Tachara. Palača je sestavljena iz osrednje dvorane, ki jo krasi 12 stebrov, stranskih prostorov, dveh kvadratnih sob s štirimi stebri v vsakem prostoru. (Foto: Dragan Potočnik.)

⁴³ Robinson, Ch. A. (1962). *The First Book of Ancient Mesopotamia and Persia*. New York: Library of Congress, str. 47, 48.

⁴⁴ Aramejci so semitsko ljudstvo, ki je živelo na območju med Libanom in Mezopotamijo. Tja so prodrli po koncu 2. tisočletja. Aramejski jezik se je v 1. tisočletju uveljavil tudi v Mezopotamiji, v 6. do 4. stol. je v perzijski državi postal pisarniški jezik, na začetku našega štetja pa na Bližnjem vzhodu pogovorni jezik. Govoril ga je tudi Jezus.

⁴⁵ Persepolis: the ritual city. Tehran: Kayhan International, October 4, 1971, str. 21.

⁴⁶ Noruz (perz. nowruz) pomeni novi dan (prvi dan novega leta in prvi pomladanski dan).

Perzepolo je obkrožal masiven obrambni zid. Na terasi je bilo devet glavnih stavb z opečnimi zidovi in strehami iz cedre. Največja med njimi je bila sprejemna dvorana (apadana), katere zidovi so bili pet metrov debeli, znotraj so bili 20 metrov visoki stebri, katerih vrhove so tvorili kapiteli v obliki bikovih glav. Ometani zidovi, strešni tramovi, kamniti reliefi so bili živo obarvani, notranje stene pa so bile okrašene z bogato vezanimi tapiserijami. Različni gradbeni stili (asirski, grški, babilonski, egipčanski ...) kažejo na to, da so Perzepolo gradili različni narodi.

Stavbe v tem kompleksu so bile bolj veličastne kot asirske ali hetitske ter bolj sijajne ter človeku prijazne kot egipčanske. Zanimivo je dejstvo, da ta presunljiva stvaritev, ki predstavlja eno izmed čudes sveta, ni bila znana v drugih deželah. Ne omenja ga Biblija, ne ome-

njajo ga niti babilonski, feničanski ali asirski viri. Na reliefih ni podob nasilja. Liki vojakov se ne bojujejo. Prevladujejo miroljubni prizori različnih narodnosti, ki perzijskemu vladarju prinašajo darove.⁴⁷

Tudi motiv, kjer lev premaguje bivol, je le simboličen. Pomlad (svetloba) premaguje zimo (temo). (Foto: Dragan Potočnik.)

Tudi v vojskovanju se je Darej izkazal. Leta 512 pr. n. št. je prečkal Donavo, prišel do Črnega morja ter osvojil območje Makedonije in Trakije. Na vzhodu je priključil Pandžab in Sind. Zasedel je dele ozemlja na severnoafriški obali. Zapletali so se tudi v številne spopade z Grki. Tako so zavzeli Kiklade, vendar so bili leta 490 v bitki pri Maratonu poraženi. Perzijci so bili prisiljeni umakniti se nazaj v Malo Azijo.⁴⁸

Pav v tem času pa so na obali Male Azije postajale vse močnejše grške polis in to je povzročilo spopad dveh mogočnih civilizacij. Za Perzije je pomenil spopad z Grki nič drugega kot spopad v oddaljeni provinci obsežne perzijske države. Poraz je pomenil izgubo ugleda v zahodnih provincih in ne propad. Prav nasprotno pa pri Grkih, ki so se borili na življenje in smrt. Borili so se za obstoj, za preživetje. Perzijsko vojsko so sestavljali predvsem najemniški vojaki, ki so se borili za tujega gospodarja ter na tujih tleh in tako niso bili pretirano motivirani. Na drugi strani je bila grška vojska sestavljena iz domačih vojakov, ki so se branili, da bi ubranili svojo domovino. Ta bitka ni bila odločilna v grško-perzijskih vojnah, je pa bila ena najpomembnejših, saj je pokazala, da lahko maloštevilni, a skupaj delujoči Grki premagajo tudi številčno močnejše sovražnike. Prva kopenska zmaga Grkov nad Perzijci je bil hkrati tudi prvi perzijski poraz po dolgih desetletjih nepremagljivosti. Ker so mnoga podjarmljena ljudstva videla, da Perzijci niso nepremagljivi, so začela lastne boje za neodvisnost; to je prisililo Perzije, da so za nekaj let prenehali osvajati nove dežele, ampak so se osredotočili na zatrtje notranjepolitičnih težav.

Darej je umrl leta 485 pr. n. št. Za seboj je pustil veliko in dobro organizirano državo. Perzija se je raztezala od Sredozemlja pa vse do reke Ind. Tako je postala največje in najmočnejše kraljestvo na svetu. Prvi pravi globalni imperij, svetovna velesila.

VLADANJE KSERKSA

Dareja je nasledil sin Kserks (vladal je od 486 do 465 pr. n. št.), ki je moral najprej za tretji upor v Egiptu in Babilonu. Po teh zmagah, se je odločil napasti Grčijo. Leta 481 pr. n. št. so Perzijci začeli s pripravami na največji vojaški pohod v starem veku. Grški viri pišejo, da je Kserksova vojska štela 300.000 vojakov in tisoč ladij.

Spomladi leta 480 pr. n. št. je perzijska vojska prekoračila Dardanele in prodrla ob obali v spremstvu ladij, ki so jih oskrbovale, v osrednjo Grčijo. Grki so prvič zaustavili Perzije avgusta istega leta v Termopilski ožini na južni tesalski meji. Perzije je pričakal špartanski

⁴⁷ Courtlandt, C. (1981). Razkrita preteklost. Potovanje skozi stari svet. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 111–117.

⁴⁸ Bratož, R. (2003). Grška zgodovina. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije in Študentska založba, str. 97–101.

kralj Leonidas s 300 Špartanci in 5000 vojaki iz srednje Grčije. Grki so se veliko močnejši perzijski vojski upirali tri dni, dokler jih grški izdajalec ni pripeljal Grkom za hrbet. Perzijci so po zmagi vdrli v srednjo Grčijo in razrušili Atene. Do odločilne bitke je prišlo na morju pri otoku Salamina istega leta, kjer so manjše in gibčne grške ladje premagale močnejšo perzijsko ladjevje. Pomladi naslednjega leta izbojujejo Grki pri Platajah odločilno zmago, kjer je 50.000 grških vojakov premagalo 100.000 Perzijcev. Jeseni leta 479 pr. n. št. je perzijsko ladjevje blizu Mileta doživelo dokončni poraz. Perzijska prevlada v Sredozemlju je bila tako zlomljena.⁴⁹

Obdobje po grško-perzijskih vojnah pa velja za vrhunec stare grške civilizacije. To obdobje imenujemo čas klasične Grčije, ko doživlja Grčija gospodarski razcvet, vojaške uspehe in prve oblike demokracije. Vse to vpliva tudi na umetnost: glasbo, poezijo, kiparstvo in stavbarstvo. Filozofi, matematiki, znanstveniki razpravljajo o novih idejah. Mnogim znanostim so bili postavljeni temelji prav v tem času. To je tudi čas, ko se je grška civilizacija razširila prek meja današnje Grčije. Tako jezik kot grška kultura sta postala znana v vsem Sredozemlju.

Perzijska vojska se je po porazu morala umakniti na celino in Kserks, ki je vodil pohod, se je moral vrniti v Perzijo, kjer je leta 466 pr. n. št. umrl. Za Perzijce pa poraz ni imel velikega pomena, Ahajmenidi so bili še celo stoletje in pol znani kot velika svetovna sila. Porazi pa so vendarle pokazali, da je bila perzijska vojska skozi vso obdobje vladavine ahajmenidske dinastije, kljub temu da je bila ogromna, šibka in ranljiva. Ob tem je zanimivo, da so bili že v petem stoletju pr. n. št. najmočnejši del perzijske vojske grški najemniki. Jedro perzijske mornarice pa so sestavljale feničanske ladje. Sicer pa je bila perzijska vojska razdeljena na šest korpusov. Vsak korpus je imel 60.000 mož, delili pa so ga na šest divizij, katerih vsaka je imela 10.000 mož, ki so bili plemiške krvi in so se imenovali nesmrtniki.⁵⁰

ZATON IN PROPAD DINASTIJE AHAJMENIDOV

Ko je zasedel prestol Kserksov sin Artakserkses I., se je moral najprej soočiti z vstajo v Baktriji, nato pa še z vstajo v Egiptu. Vojna z Egiptom je trajala šest let in se končala tako, da je Perzija znova zavzela Egipt. Sploh je bilo že od Kserksovega časa naprej zaznati povečano nestrpnost do drugih ljudstev, ki jo je spremljala okrutnost do podložnih ljudstev, najsi so se upirali ali pa so jih samo sumili odpadništva kot na primer Egipčane in Babilonce.

Notranjepolitični položaj so pretresali še spori za prestol. Ob smrti Artakserksa leta 424 pr. n. št. si je moral njegov sin Darej II. zagotoviti prestol tako, da se je najprej znebil dveh svojih bratov.

S tem, ko so se perzijski vladarji povzdignili v absolutne vladarje, so se tudi odtujili podložnikom. Svojo vladarsko absolutno oblast so utemeljevali z raso (bil je Perzijec in arijec), z rodbino Ahajmenidov, z izjemnim položajem Kralja kraljev in z mogočnim imperijem, v katerem je živel veliko število raznih ljudstev. Živel so odmaknjeni v svojih palačah. Videti jih je bilo mogoče le ob velikih slovesnostih. To stanje je pospeševalo dvorske spletke, zarote in izbruhe nasilja.

Vse bolj očitno je postajalo tudi, da perzijski vladarji po Dareju I. niso bili zmožni premagati prepada, ki je delil perzijski del njihovega dela cesarstva od preostalega dela. Duhovščina je vse bolj nasprotovala strpnosti do drugače verujočih. Seveda so tudi rasni razlogi preprečevali enotnost. Vladajoči Perzijci so bili v primerjavi z množico drugih ljudstev v državi v manjšini.

V času vladavine Dareja II. so imperij ves čas pretresali upori satrapov. Najnevarnejši med njimi je bil v Lidiji leta 414 pr. n. št. Sploh so satrapi imeli ogromno upravno in vojaško oblast, tako da so se zlahka upirali. Medtem pa si je Egipt spet pridobil svobodo in jo ohranil za šestdeset let.

Leta 404 pr. n. št. je Dareja II. nasledil Artakserks II., ki je moral najprej premagati brata Kira, nato je moral pokoriti še svojo ženo in tri od svojih sinov, ki so vsi hoteli postati njegovi nasledniki. Zapletel se je v vojno s Šparto v Mali Aziji, v kateri so Špartanci dosegli sporazum, s katerim so sicer priznali perzijsko gospostvo nad grškimi mesti v Mali Aziji, v zameno pa so si zagotovili perzijsko podporo za špartansko prevlado v Grčiji.

⁴⁹ The Times Ilustrirana zgodovina sveta (1997). Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 55, 56.

⁵⁰ Wilber, Donald N. (1981). Iran – Past and Present. From Monarchy to Islamic Republic. New Jersey: Princeton, str. 28.

Njegov naslednik Artakserks III. se je prav tako najprej soočil s tekmeci za prestol in z upori v celotni državi. S pomočjo grških najemniških vojakov mu je uspelo upore zadušiti. Leta 336 pr. n. št. je začel vojni pohod proti Perzijcem Filip II. Makedonski. Pohod se je končal še istega leta, ker so Filipa ubili. Nekaj mesecev pozneje so ubili tudi Artakserksa III. Po kratkem vladanju njegovega sina Arsesa je zasedel prestol Darej III. Zadnjega od vladarjev Ahajmenidske dinastije je pri Isusu in Gavgamelih premagal Aleksander Veliki, ki je po padcu Persepole in zasedbi celotnega imperija prevzel tudi vladarske pravice nekoč mogočnih vladarjev prve velike perzijske dinastije.⁵¹

Tudi, ko kralj sedi, je više kot podaniki. Noge se mu ne dotikajo tal. Sedi na platformi, v roki drži lotos, simbol kraljeve družine. Za njim stojijo vojaki, pred njim pa obiskovalec (Medijec), ki ima iz spoštovanja do vladarja pred usti roko. (Foto: Dragan Potočnik.).

SKLEP

Za prvo obdobje velikih iranskih cesarstev je značilno, da so se vladarji dinastije Ahajmenidov le malo zanimali za znanstveni napredek ali za združitev kulture v svoji državi. Tako ni bilo pobud za kulturne zveze ne z grškim prostorom ne z Indijo. Bolj zaradi trgovcev in bolj zaradi pobude posameznikov prihajajo iz grškega in indijskega prostora verske in filozofske ideje. K temu so precej prispevali perzijski učenci v Platonovi šoli.⁵²

Kljub navedenemu je zmotno prepričanje, da so bili Perzijci v primerjavi z Grki barbari. Grke so v mnogih pogledih prekašali. Tako vemo, da Kir preziral vsakdanje navade Grkov in da so Ahajmenidi še posebej na področju javne uprave, politične organizacije, kontinuitete oblasti, strpnosti do drugih narodov in religij krepko presegle Grke.

Perzijci v dobi ahajmenidskih vladarjev so bili znani kot možati, predrzni in zvesti svoji državi. Še Herodot kot njihov sovražnik je o njih govoril z občudovanjem. O njihovih posebnostih je zapisal: »Jahanje, streljanje z lokom in govoriti resnico.«⁵³

Perzijci so bili resnični domoljubi in v obdobju, ko so vladarji morali rekrutirati tuje najemnike, da bi okrepili vojsko, jih nobena cena ne bi mogla usmeriti proti lastnim rojakom. Znani so bili tudi po strpnosti do drugih ljudstev, nedvomno tudi zaradi narave njihovega mogočnega imperija. Nikoli niso prezirali Neperzijcev. Znameniti zapis kralja Dareja pravi: »Jaz sem Darej, veliki kralj, Kralj vseh kraljev, Kralj dežel, ki so naseljene z vsemi rasami.«⁵⁴

Največ znanja o Iranu v obdobju Ahajmenidov, o takratni politični strukturi in družbenem življenju smo prejeli od grških zgodovinarjev, predvsem od Herodota. O perzijski aristokraciji je med drugim zapisal: »Nikjer ni takšnega naroda, kot so Perzijci, ki rade volje prevzemajo tuje navade. Kmalu, ko slišijo o kakšnem razkošju, ga takoj naredijo za svojega.«⁵⁵

Perzijska država je kot prva v zgodovini človeštva pod eno krono združila med seboj zelo različna ljudstva. Po zaslugi državnega aparata, ki so ga ustvarili Darej I. in nasledniki, so prišle v stik različne civilizacije od grške do indijske in egipčanske. Zato lahko perzijsko državo kot prvo v vseh pogledih štejemo za evrazijski imperij. Imperij, v katerem je tako na zakonodajnem kot na verskem področju vladala strpnost. Perzijski vladarji so namreč priznavali različne pravne ureditve v različnih skupnostih, ki so jim vladali, in jih upoštevali kljub centralizirani oblasti. Strpni so bili tudi do različnih religij v imperiju, čeprav je veljal za glavno vero mazdaizem ali zoroastrizem, ki ga je utemeljil Zaratustra (Zoroaster) in je zasnovan na monoteističnem kultu boga Ahure Mazde. Njeni vladarji so tako dokazali, da se da le s strpnostjo povezovati različne kulture.

⁵¹ Zgodovina človeštva (1971). Razvoj kulture in znanosti (druga knjiga/drugi zvezek). Ljubljana: DZS, str. 15, 16.

⁵² Prav tam, str. 127–128.

⁵³ It began with the King of Kings, Kayhan International, Tehran, October 1, 1971, str. 12.

⁵⁴ Nasr, Seyyed Hossein (1973). Iran (Persia). Teheran: Offset Press, str. 28.

⁵⁵ Wilber, Donald N. (1981). Iran – Past and Present. From Monarchy to Islamic Republic. New Jersey: Princeton, str. 29.

LITERATURA

- Avdijev, V. I. (1952). *Istorija staroga istoka*, Naučna knjiga, Beograd 1952.
- Bratož, R. (2003). *Grška zgodovina*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije in Študentska založba.
- Canby, C. (1981). *Razkrita preteklost. Potovanje skozi stari svet*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Daryaei, T. (2009). *Sasanian Persia. The rise and fall of an Empire*. London-New York: I. B. Tauris.
- Dodge, K. (1994). *Cultural Invasion*. Neuchâtel: Presses Académiques.
- Ezdova knjiga 1,1–4 (1975). *Sveto pismo stare zaveze*. Ljubljana: Britanska biblična družba.
- Krieger, M. (2003). *Geschichte Asiens*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag.
- Kronika človeštva (1997). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Limbert J. W. (1987). *Iran – At War with History*. Colorado: Westview Press, Boulder.
- Nasr, S. H. (1973). *Iran (Persia)*. Tehran: Offset Press.
- Dhalla N. M. (1994). *History of Zoroastrianism*. Bombay: The K. R. Cama Oriental Institute.
- Pope, A. U. (1969). *Persian Architecture*, London.
- Robinson, C. A. (1962). *The first book of ancient Mesopotamia and Persia*. New York: Library of Congress.
- The Times Ilustrirana zgodovina sveta* (1997). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Zgodovina človeštva* (1971). *Razvoj kulture in znanosti (druga knjiga/drugi zvezek)*. Ljubljana: DZS.
- Wilber, D. N. (1981). *Iran – Past and Present. From Monarchy to Islamic Republic*. New Jersey.

VIRI

- Mehrdad. *History rewritten*. Tehran: Kayhan International, October 1, 1971.
- It began with the King of Kings*. Tehran: Kayhan International, October 1, 1971.
- Cyrus. *The Anointed One*. Tehran: Kayhan International, October 1, 1971.
- Persepolis: the ritual city*. Tehran: Kayhan International, October 4, 1971.
- Cyrus. Tehran: Kayhan International, October 14, 1971.

INTERNETNI VIR

- <http://sh.wikipedia.org/wiki/Fraort>.
- http://www.azerbaijans.com/content_366_en.html.

POVZETEK

Ustanovitev prvega iranskega imperija je bil dogodek izjemnega pomena ne samo v okviru iranske, ampak tudi svetovne zgodovine. V svojem času je bil edina svetovna velesila in je trajno vplival na človeštvo. Izstopa po svoji velikosti, tehnični usposobljenosti in politični organiziranosti. Zaobjemal je tri porečja (spodnji tok Tigrisa in Evfrata, spodnji tok Nila in porečje Inda), ki so predstavljala zibelko prvih civilizacij. Vključeval je tudi vsa stalno naseljena iransko govoreča plemena, tako da ga lahko razumemo kot predhodnika današnje iranske nacionalne države.

Državniki prvega perzijskega imperija so bili pionirji na področju vzpostavljanja komunikacije na velike razdalje. Toda ceste in morske poti ne bi zadostovale za ohranitev imperija, če njegovi vladarji svojih podložnikov ne bi pridobili na svojo stran. To jim je uspelo z liberalno politiko verske strpnosti, ki jo je ljudstvo znalo ceniti – kot nasprotje zatiralskosti asirskih prednikov ahajmenidskih vladarjev.

Vladavina Ahajmenidov je doveljevala visoko stopnjo lokalne samouprave, zavestno so gojili tudi versko strpnost.

Ahajmenidi so nam zapustili uradna poročila o svojih pomembnejših dejanjih in sezname ljudstev, ki so se znašla pod njihovo oblastjo. Najobsežnejše in najbolj informativno pričevanje takšne vrste ponuja znameniti zapis Dareja I., ki je vgraviran v skalno steno v Bisotunu. Na voljo pa so nam tudi judovski in grški opisi imperija. Grških je največ in njihovo poročanje o dobrih lastnostih tega imperija je še posebno prepričljivo, saj so bili Grki nenaklonjeni pričevalci. Najbolj znano delo, ki so ga je zgradili Ahajmenidi, je Perzepola, ena največjih znamenitosti starega veka.

Tamara Čakić

EUSTORY YOUTH ACADEMY 2013 V LJUBLJANI MED 6. IN 13. 10. 2013

»THE END OF EMPIRES: NEW BORDERS, NEW STATES, NEW LOYALTIES?«

Prvi dan mednarodne akademije Eustory, ki je med 6. in 13. oktobrom 2013 potekala v Sloveniji, je 23 mladih udeležencev iz 18 evropskih držav preživelo v duhu spoznavanja drug drugega, izmenjave izkušenj iz nacionalnih zgodovinskih tekmovanj in prvih spoznavnih razprav. Poznavanje drug drugega so kmalu nadgradili še z delom v manjših skupinah, v okviru katerih so morali poiskati tako skupne točke svojih raziskovalnih nalog, ki so jih pripravili v okviru zgodovinskih tekmovanj v domačih državah, kot tudi povsem unikatne vidike svojih raziskav. Popoldan je udeležence in organizatorje akademije obiskal predstavnik iz Urada za Slovence po svetu, dr. Zvone Žigon, ki je na kratko predstavil delovanje Urada, nato pa je sledil pogovor z nadvse zainteresiranimi udeleženci.

Aktivnosti prvega dneva pa se z razpravo nikakor niso končale. Udeleženci so se ponovno razdelili v skupinice ter odšli samostojno raziskovat slovensko prestolnico. Pri tem so dobili tudi zanimivo nalogo. Vsaka skupina je namreč prejela škatlico vžigalic, ki so jo nato morali zamenjati za kar koli drugega, kar se jim je zdelo bolj zanimivo, oziroma za kar koli, kar so jim bili ljudje na ulicah Ljubljane pripravljeni zamenjati. Po dveh urah, polnih prvih vtisov o Ljubljani, Slovencih, slovenski kulturi in zanimivih srečanj ter pogovorov, je bil rezultat zanimiv izkupiček izmenjav v podobi kupa najrazličnejših predmetov ter 23 nasmejanih in zadovoljnih udeležencev, ki so navdušeno poročali o poteku izmenjav in poročila podkrepili s fotografijami in videi. Aktivnosti prvega dne akademije je sklenil profesor dr. Bojan Balkovec, ki je udeležencem postregel s kratkim, jedrnatim in zanimivim pregledom slovenske zgodovine, na podlagi katerega si je skupina 'tujcev', za večino katerih je to bil prvi stik s Slovenijo, laže ustvarila sliko o položaju manjšin v tej regiji.

Drugi dan je zaznamovala ekskurzija na Javorco, kjer smo obiskali spominsko cerkev Svetega Duha, ki so jo med divjanjem bitk prve svetovne vojne zgradili vojaki avstro-ogrske vojske. Obisk cerkve je odlično opisal eden od udeležencev, Haris, ko je dejal: *»Ni šlo le za vpliv pokrajine, temveč predvsem za prav poseben občutek ob dejstvu, da stojimo na nekdanji frontni liniji – predstavljal sem si vse te spopade in krutost – in potem zagledaš to cerkev, ki je v ta prostor vrnila nekaj humanosti in ustvarila novo podobo vojakov kot ljudi, ki najverjetneje nikakor niso hoteli te vojne.«* Udeleženci so nato obiskali tudi grob italijanskih vojakov v Kobaridu ter pot končali v Gorici in Novi Gorici, kjer so ponovno dobili zanimivo nalogo. Morali so poiskati skupne kot tudi povsem unikatne značilnosti obeh mest in ljudi, ki tam živijo. Obisk obeh Goric je na koncu obveljal za najbolj zanimivo nalogo in izkušnjo akademije, predvsem zaradi svobode, ki so jo udeleženci imeli pri izbiri 'fokusa ob raziskovalnem obisku' obeh mest, kot je dejal Olda iz Poljske. Časopis, ki so ga na temo obiska slovenske in italijanske Gorice oblikovali ter seveda izdali udeleženci akademije, si lahko ogledate na povezavi: http://eustory.files.wordpress.com/2013/10/the-eustorian_2013-slovenia_final-really.pdf.

Naslednji dan je minil v znamenju zemljevidov in ozemeljskih sprememb, ki so se odvijale v različnih evropskih državah po koncu prve svetovne vojne. Udeleženci so drug drugemu predstavili potek meja svojih držav in njihove zgodovinske spremembe. Ob koncu dneva pa so udeleženci iz Avstrije, Slovaške, Poljske in Finske spremembe meja prikazali tudi interaktivno ter rezultat delili z občinstvom, ki si lahko prek spleta ogleda ozemeljske pridobitve in izgube omenjenih držav s prav izvirno in gotovo še nevideno predstavitevijo (<http://eustory.wordpress.com/2013/10/16/you-can-leave-your-map-on/>).

Četrty dan akademije so se udeleženci sprva osredotočili na vprašanje lastne identitete, v popoldanskem delu pa jih je čakala simulacija zasedanja občinskega sveta, kjer so kot predstavniki različnih strank zagovarjali vsak svoje stališče. Pri tem so jih budno spremljali tudi predstavniki medijev, katerih vlogo so prav tako prevzeli udeleženci akademije Eustory v Ljubljani.

Zdaj že polni vtisov in novega znanja o problematiki razpada imperijev, posledic prve svetovne vojne, premikov meja in vprašanja identitete so se udeleženci v petek odpravili na še eno ekskurzijo. Pot jih je tokrat vodila v Trst, kjer so obiskali slovensko šolo, poslušali predstavitev učencev in jim zastavili kup vprašanj o življenju tamkajšnje manjšine. Sledil je obisk Narodnega doma v Trstu in nato še dvojezične šole v Kopru, kjer je mlade udeležence zanimalo predvsem vsakodnevno sobivanje slovenskega večinskega prebivalstva z italijanskim manjšinskim prebivalstvom v kraju.

Akademijo so udeleženci sklenili z zanimivo razpravo, ki je vključila prav vse problematike in vprašanja, na katera so naleteli v preteklih dneh bivanja v Sloveniji. Predvsem pa je bil zadnji dan izjemno delaven, saj so udeleženci po skupinah pripravljali zaključne predstavitve vtisov preteklega tedna. Pri tem niso bili omejeni niti z natančno temo niti s formatom predstavitve. Na veliko in vsekakor izjemno pozitivno presenečenje soudeležencev in organizatorjev so skupine predstavile neverjetno domiselne videe, v katerih so se dotaknili vprašanja manjšin, razpada Jugoslavije ter pariške mirovne konference: <http://eustory.wordpress.com/category/academy-report/ya-slovenia-2013/>.

Vsekakor vredno ogleda!

Vsi udeleženci akademije Eustory v Ljubljani so bili za svoje raziskovalno delo najprej nagrajeni na državni ravni, nato pa so se jim odprla vrata v mrežo Eustory. Sprva torej kot nagrajenec dobiš priložnost udeležbe na eni od akademij Eustory ter s tem postaneš Eustory alumni. Za svoje alumni člane Eustory ponuja veliko aktivnosti, projektov in seminarjev. Eden takšnih velikih projektov je bil History Campus Europe 14|14, ki je med 7. in 11. majem 2014 potekal v Berlinu. Festival oziroma projekt je nastal ob 100. obletnici začetka prve svetovne vojne in je v štirih dneh mladi udeležencem iz celotne Evrope ponudil kar 21 delavnic, ki so se z različnih zornih kotov lotevale tematik, tesno povezanih s prvo svetovno vojno.

Sama sem sodelovala v delavnici »Thinking in pictures«, kjer smo imeli nalogo pripraviti dve animaciji ali videa na temo prve svetovne vojne. V zelo kratkem času smo z intenzivnim delom, a tudi z obilo zabave in zanimivih pogovorov, uspeli doseči zadani cilj. To nam je omogočilo, da smo na sklepni prireditvi festivala v gledališču Gorki predstavili dve videoanimaciji. Prva je predstavila spremembe v vsakodnevem življenju ljudi v času vojne, medtem ko je druga s precej absurdnega zornega kota osvetlila problematiko tehnološkega razvoja orožja, ki ne zmanjšuje krutosti vojne, temveč samo pripomore k manjši prizadetosti vojakov zaradi umorov, ki jih zagrešijo v bojih.

Udeležba na History Campusu je vsekakor še ena nepozabna izkušnja v nekaj letih sodelovanja v okviru Eustoryja. Takšni in podobni projekti namreč zmeraj prinesejo veliko novih in zanimivih poznanstev in delovnih izkušenj ter omogočijo povsem drugačen in izviran pogled na zgodovinske dogodke. Pri tem predvsem izpostavijo človeško plat zgodovinskih dogodkov ter tako približajo 'oddaljene' zgodovinske trenutke mladim raziskovalcem. Dodatna dobra plat takšnih projektov je tudi izmenjava mnenj in izkušenj s soudeleženci in gosti dogodkov, kar gotovo obogati poznavanje zgodovine in njenih razsežnosti.

ABSTRACTS

Dr. Bernard Nežmah, Faculty of Media, Ljubljana

NEWSPAPER HISTORY FROM VODNIK TO THE WORLD WIDE WEB

Valentin Vodnik created the first Slovenian newspaper, »Lublanske novice« [Ljubljana News], ex nihilo: he presented to the readers a mental framework of the world using as sources of information newspapers in other languages that were being published all over contemporary Europe. At the same time he introduced the principle of reportage when he either personally or through eye-witnesses and informants reported on the events that took place in what was then Carniola. Editor Janez Bleiweis designed the first modern newspaper »Kmetijske in rokodelske novice« [Agricultural and Artisanal News] on a network of numerous collaborators. With their help he brought to the readers world knowledge that exceeded their direct experience, drew attention to important personalities in Slovenian culture and science, posited poets of the time such as Prešern, Koseski et al. as central media stars with the publication of their poems, and at the same time expanded and shaped the Slovenian language through writing, thereby creating the Slovenian national and political consciousness, opening the area to the public. Censorship, which initially took place as a formal confrontation between censors and authors, underwent modifications through the transparent clash between editors and censors, and experienced a radical period in the form of self-censorship under the Communist regime. The Communist press meant a complete transformation of independent journalism into a propaganda instrument of political ideology in which journalistic autonomy was eliminated and replaced by the directives of the political authorities. Slovenia's independence enabled a renewal of the tradition of autonomous journalism and brought with it the expansion of the free establishment of newspapers. The arrival of new technologies has further broadened the offering of newspaper contents and democratized it to the extent that practically anyone can publish their own newspaper in the form of a website, blog, etc. All this has consequently resulted in the greatest crisis of printed newspapers to date, posing an epochal challenge of how to give new meaning to the profession of journalist.

Janja Bec, Primary School Prule, Ljubljana

THE NEWSPAPER SLOVENEK AND ARCHIVAL MATERIALS OF THE SCHOOL AS A SOURCE FOR THE STUDY OF WORLD WAR I IN 9TH GRADE

The paper presents an example of the use of historical sources for the period of the First World War at history lessons in the ninth grade of primary school. In the designing of tasks we used a selection of newspaper articles from Slovenec [the Slovene], the archival materials of Prule Primary School (excerpts from the school chronicle and records of school teachers' conferences) and pictorial material. The featured curricular part consists of three lessons. It includes active methods and forms of work with the help of which pupils acquire the experience of independent research. By analysing written historical sources, they identify the facts and look for evidence about historical events, phenomena, and processes. With that they develop ability of forming of independent conclusions, views, opinions and viewpoints. Role-playing allows students experiential learning and empathy with the realities of the First World War. Tasks of this type are designed in the context of the school environment that students are familiar with and therefore easier to identify with the role.

Alenka Pipan, Matija Čop Primary School, Kranj

THE TEN-DAY WAR IN UPPER CARNIOLA IN THE NEWSPAPER GORENJSKI GLAS

At instructions of history or at history-related elective courses we may substitute literature for sources. Newspapers often offer us help in tracking current events or in researching the recent past where the independence process of the Slovenian state belongs. During the ten-day war, units of the Slovenian Territorial Defence and police managed to defend the autonomy and independence of the Republic of Slovenia. We motivated pupils for action research with the help of local newspapers from the local library to learn about groundbreaking events in Slovenian history and develop their basic skills and knowledge, especially the understanding of the notion of the historical event, the critical reading of texts and summarizing. This teacher wants to employ extracurricular activity (»alternative instructions«) to generate interest for history, lifelong learning, and civic education.

Štefan Harkai, Primary School Puconci

IMRE AGUSTIČ AND HIS »PRIJATEL«

PRIJATEL was a Slovenian-oriented newspaper. It was issued in a time when Prekmurje was an integral part of Hungary, and coincided with the beginnings of a national awakening among the people of Prekmurje. Agustič wanted to enlighten the people of Prekmurje, he wanted to forward them all the progress and creations of mankind. He also constantly pointed to the dissemination of knowledge. For the Slovenians who lived under the Hungarian crown, the very fact that the newspaper was published in the Prekmurje dialect was important, since the tendency was then strong in Hungary to make the multi-ethnic and multi-lingual provinces into an uniform ethnic Hungarian state.

It is also important that the Slovenian (Prekmurje) word was being printed in the Hungarian capital, Budapest. PRIJATEL emphasized the unity of the people of Prekmurje with the rest of the Slovenes and showed affection for all the South Slavic nations. Besides the political and economic articles, the publication primarily featured agricultural practical advice.

Very interesting was the news about the weather because they were written for the entire month already past. In each issue a story or poem was published, alongside a photograph of a personality or an event. And then there was the humour:

»Teacher: Is the Hungarian kingdom a free country?

Pupil: No!

Teacher: Why not, you stupid boy?

Pupil: Well, you see: they force me to attend school!«

Goranka Kreačič, Primary School Preserje

GUIDED TOUR THROUGH ART NOUVEAU LJUBLJANA FOR PUPILS OF THE 9TH GRADE

The arrival of the Art Nouveau style coincides with one of the most catastrophic events in the history of Ljubljana. On Easter Sunday 1895, a devastating earthquake struck, after which the ruined city had to be rebuilt. The reconstruction post-earthquake didn't only include new buildings, but prominently featured an entirely new city plan. Thus the new thoroughfare, Miklošičeva road, linked the old town centre with the railway station. Along the street arose new buildings, private palaces, banks and hotels, which are the best examples of a new, modern style. The development of Art Nouveau coincided with the prosperity of the wealthy bourgeoisie, which endeavoured to distinguish itself from the nobility.

This difference manifested itself also in the construction of their houses in the decorative style and in the use of new technologies, which was brought about by the development of industry. Iron, reinforced concrete, steel, and glass all began to be used in construction in that period. For the presentation of contents, the general and operational objectives in curriculum cooperation, we have relied on the updated curricula for history and art education for the 9th grade.

Bojana Modrijančič Reščič, School Centre Nova Gorica, Electro-technical and computer school

WORLD WAR ONE AMONG YOUNG PEOPLE IN VOCATIONAL SCHOOL

In the paper I present how we in vocational school devoted attention to the anniversary of the First World War at instructions of Slovene language in connection with history lessons. Pupils used two classical texts as a starting point for following Slovenian literary stories telling of the front and the hinterland. In this way I attempted to present the happenings of World War I to pupils attending the Computer Technician vocational course, while my history teacher colleague also lectured in subject matter about the First World War. We also both upgraded our work with a visit of the The First World War Museum in Gorizia. Pupils further summarized past events with their own independent records of the memories of their relatives who were alive at that time.

Dr. Dragan Potočnik, Faculty of Art, University of Maribor

THE FIRST PERSIAN EMPIRE

The establishment of the first Iranian Empire was an event of the utmost importance not only in the context of Iranian, but also world history. In its time it was world's sole superpower which exercised a lasting effect on humanity. It stands out for its size, technical competence and political organization. It encompassed three river basins (the lower Tigris and Euphrates flow, the lower flow of the Nile, and the Indus basin), which are the first cradles of civilizations. It also contained all sedentary Iranian-speaking tribes, so that it can be understood as a precursor of today's Iranian nation-state.

Leaders of the first Persian Empire were pioneers in the field of establishing communications over long distances. However, roads and sea routes would be insufficient to preserve the empire if its rulers didn't manage to win their subjects over. This was achieved with a liberal policy of religious tolerance that common people could appreciate - as opposed to the oppression of the Assyrian ancestors of Achaemenian rulers. The rule of the Achaemenians allowed for a high degree of local self-government. They also consciously cultivated religious tolerance.

Achaemenians left us the official reports of their major actions and lists of peoples who had come under their jurisdiction. The most comprehensive and informative testimony of this kind is found in the famous record of Darius I, which is engraved in a rock wall in Bisotun. But we also have Jewish and Greek descriptions of the empire. Most of these are Greek, and their reporting about the good qualities of the Persian Empire is particularly convincing because the Greeks were reluctant witnesses. The most famous architectural work built by Achaemenians is Persepolis, one of the greatest attractions of antiquity.

NAVODILA ZA PISANJE DIDAKTIČNIH ČLANKOV

1. Didaktični članki naj obsegajo od 5 do 8 strani.
2. Na začetku članka je ime in priimek avtorja ter ime šole zaposlitve.
3. V **uvodu** v članek je predstavljena glavna ideja oz. raziskovalni problem ter namen članka s kratkim uvajanjem v osrednji del članka. Piše se v tretji osebi množine. **Glavni del** je lahko v primeru krajšega članka členjen v en sam osrednji del, ki pa mora imeti vsaj tri odstavke ali več delov. Če je članek obsežnejši, je členjen v podpoglavja, ki so posebej podnaslovljena. Najprej se v glavnem delu predstavi teoretični del (splošna didaktika), nato pa konkretni praktični primeri (didaktika zgodovine, pouk zgodovine), ki sestavljajo vsaj polovico glavnega dela. **Zaključek ali sklep** vsebuje odgovor na zastavljeno vprašanje oz. problem ali idejo v uvodu. Sledi še **povzetek** članka, kjer so povzete glavne ugotovitve (obseg do 1200 znakov). V povzetek naj se vključi še naslednje poudarke: Kaj sem se novega naučil/-a?, Katere novosti sem uporabil/-a?, Kaj sem trajno spremenil/-a, kar sicer ne bi?, Katere so prednosti, katere slabosti novih pristopov pri pouku? V **avtorskem izvlečku** (do 200 znakov) predstavite bistvo oz. glavne ideje in ugotovitve.
4. Za vse slikovno gradivo, ki ga nameravate vključiti v članek, je treba pridobiti avtorske pravice. Dovoljenja za objavo pridobi odgovorna urednica revije. Glede slikovnega gradiva si lahko pomagata tako, da ga po predlogah naslikajo oz. narišejo učenci, ki pa morajo prav tako podpisati dovoljenje za objavo. Možno je uporabiti tudi slikovno gradivo iz javnih domen Wikipedije.
5. Za objavo izdelkov učencev in učenk je treba pridobiti njihova pisna soglasja oz. soglasja staršev ali skrbnikov, če učenci in učenke še niso polnoletni. Dovoljenja se priloži članku.
Upoštevati pa je treba tudi ostala navodila za pisanje člankov.

OSTALA NAVODILA ZA PISANJE ČLANKOV

1. Obseg člankov naj ne presega ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov brez presledkov. Želeni obseg je 12 strani oz. 22.500 znakov brez presledkov.
2. Članki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi in podnaslovi poglavij oz. podpoglavij.
3. Članke nosilnih rubrik (Iz zgodovinopisja, Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi) opremite tudi s **sklepi** z odgovori in dilemami na obravnavano tematiko, **povzetki vsebine** v obsegu do 1200 znakov in z **avtorskim izvlečkom**, sinopsisom v obsegu do 200 znakov. K avtorskemu izvlečku dodajte svoje podatke z navedeno izobrazbo in nazivom ter imenom in naslovom institucije, v kateri ste zaposleni.
4. Pogoj za objavo člankov v rubriki Popotovanja zgodovinarjev je, da je jasno razviden didaktični del z navezavo na učne cilje in vsebine učnih načrtov in predmetnih katalogov.
5. Članki in prispevki naj bodo ustrezno citirani. Navajamo nekaj primerov:
 - a) Citiranje samostojne publikacije (priimek, ime avtorja (leto izida). Naslov. Kraj izida: založba, stran): npr. Drnovšek, Marjan (1991). Pot slovenskih izseljencev na tuje. Ljubljana: Založba Mladika, str. 31.
 - b) Citiranje članka v reviji (priimek, ime avtorja (leto izida). Naslov. V: naslov revije ali publikacije. Letnik in številka (v obliki ulomka). Kraj izida: založba, stran): npr. Trškan, Danijela (2006). Osebna mapa učitelja zgodovine. V: Zgodovina v šoli. Letnik XIV/3–4. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 32.
 - c) Citiranje arhivskih virov (arhiv, ime in signatura arhivskega fonda, arhivska enota, ime in/ali signatura ali paginacija dokumenta): Arhiv Republike Slovenije, Fond Okrožno sodišče Ljubljana, Zvezek II, list 118 in Imenik zadrug, Zadrugi vpisnik zvezek II, št. 31.
 - č) Citiranje spletnih strani (točni naslov spletne strani, datum uporabe spletne strani): npr. <http://www.qca.org.uk>, About History (dostop: 1. 2. 2007).Viri dobessednih ali povzetih citatov ipd. naj bodo zapisani pod črto.
6. Članke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, fotografijami ipd.
Dodatno gradivo naj bo skenirano v formatih jpg ali tiff z resolucijo najmanj 300 dpi. Članek ima lahko od 3 do 5 enot dodatnega gradiva. K vsaki enoti gradiva je treba dopisati tudi ustrezne podnapise. Gradivo je lahko skenirano in dodano že v sam članek ali pa ga posredujete posebej, a naj bo ustrezno oštevilčeno, z ustreznimi podnapisi ter označeno, kje med besedilom se natisne. Če avtor mesta, kjer naj se gradivo natisne, ne označi, se gradivo natisne ob koncu članka. Za objavo dodatnega gradiva je treba pridobiti dovoljenja za objavo. Za dovoljenja lahko zaprosi že avtor članka in ga prida članku ali pa posreduje odgovorni urednici podatke o avtorjih gradiv, nakar za dovoljenja zaprosi odgovorna urednica. Članki, opremljeni z dodatnim gradivom, se oddajo na zgoščenkah.
7. Za jezikovni pregled člankov in prispevkov poskrbi uredništvo.
8. Kratice v člankih pri prvi omembi zapišite s celim imenom bodisi v oklepaju ali v opombi pod črto.
9. Pri poročilih, ocenah in mnenjih o literaturi in raznih didaktičnih in IKT gradivih za pouk zgodovine v naslovu navedite ime in priimek avtorja, naslov, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani oz. enot ali gesel, navedite ali so v publikaciji tudi slike, sheme, zemljevidi ipd. Poročila, ocene in mnenja o literaturi in raznih didaktičnih in IKT gradivih so lahko v obsegu do 2 strani. Zaželeno je, da na začetku poročila, ocene in mnenja dodate tudi skenirano naslovnico predstavljenega dela.
10. Članke recenzirajo člani uredniškega odbora in zunanji recenzenti po izboru članov uredniškega odbora. Odgovorni urednik obvesti avtorje, če so članki ustrezni za objavo v predloženi obliki oz., če jih je treba popraviti in dopolniti ali pa so zavrnjeni.
11. Člankov in nenaročenega gradiva ne vračamo.
12. Članke pošljite na e-naslov odgovorne urednice vilma.brodnik@zrss.si ali na zgoščenki oz. USB ključu na naslov Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Dunajska 104, 1000 Ljubljana.
13. Članke opremite tudi z obrazcem Prijavnica prispevka z vsemi zahtevanimi podatki. Prijavnico najdete na spletni strani <http://www.zrss.si>, Predmeti Zgodovina, rubrika Revija Zgodovina v šoli.
14. Za pravilnost navedb v člankih odgovarjajo avtorji sami.

Digitalna knjižnica **ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO**

**NAPOVED
IZIDA**

IZZIVI RAZVIJANJA IN VREDNOTENJA ZNANJA V GIMNAZIJSKI PRAKSI **ZGODOVINA**

Urednica: Mag. Vilma Brodnik

Priročnik bo objavljen v digitalni knjižnici ZRSS na spletni strani <http://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/>.

Predviden izid: december 2014

Priročnik zajema celosten prikaz razvijanja in vrednotenja znanja od strategij učenja in sprotnega spremljanja znanja do končnega ocenjevanja znanja. Predstavljene so bralne učne strategije, ki so najbolj učinkovite za učenje zgodovine. Dobršen del priročnika je namenjen formativnemu (sprotnemu) spremljanju znanja pri zgodovini v gimnaziji, pri čemer se spodbuja in krepi odgovornost dijakov za svoje znanje. Priročnik ponuja bogato paleto različnih orodij sprotnega spremljanja znanja, od obrazcev z analitičnimi opisnimi kriteriji, holističnih opisnih kriterijev, opazovalnih obrazcev (kontrolnih list), obrazcev za refleksije in refleksivnih pisem, anekdotskih zapisov do eListovnika idr. Opisni kriteriji se nanašajo na spremljanje in vrednotenje pisnega in ustnega znanja, na različne izdelke, ki so rezultat obravnave izbirnih širših tem po posodobljenem učnem načrtu, ter na veščine kritičnega mišljenja z delom z zgodovinskimi viri in argumentacijo, na sodelovanje in komunikacijo, na ustvarjalnost in na digitalno kompetenco.

Posebna pozornost je namenjena tudi vrednotenju zgodovinskega raziskovalnega dela, v okviru zgodovinskih esejev, seminarskih in raziskovalnih nalog. Priročnik sklenemo s pisnim ocenjevanjem znanja, pri čemer bodo učiteljem pomagale razpredelnice za načrtovanje in analizo pisnega preizkusa v Wordovih in Excelovih dokumentih ter posodobljena Bloomova taksonomija z naborom glagolov za izkazovanje posameznih taksonomskih stopenj. Priročnik zaključujemo s praktičnimi primeri učiteljic o vrednotenju znanja s pisnimi preizkusi po posodobljenem učnem načrtu.

Priročnik Izzivi razvijanja in vrednotenja znanja v gimnazijski praksi – Zgodovina je nastal v okviru projekta Posodobitev kurikularnega procesa v osnovni šoli in gimnaziji v sklopu Posodobitev pouka na osnovni šoli in gimnaziji.

Izid priročnika sta sofinancirala Evropski socialni sklad Evropske unije in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

Vso ponudbo publikacij založbe Zavoda RS za šolstvo, si lahko ogledate na spletni strani <http://www.zrss.si/>.

Predstavljamo monografije, priročnike za učitelje, zbornike, strokovne revije, učna gradiva ...

**INFORMACIJE
IN NAROČILA:**

po pošti: Zavod RS za šolstvo, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana; po faksu: 01/3005199;

po elektronski pošti: zalozba@zrss.si; na spletni strani: <http://www.zrss.si>